

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає

Українська Видавнича Спілка

A REFEREED

LIBERATION PATH

Ukrainian Political,
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

ISSN: 0042-9422

No. 3 (492), March, 1989, Vol. XLII

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів

Заступник Відповідального Редактора — М. В. Поврозник

Члени Редакційної Колегії:

проф. д-р Г. Васькович, проф. д-р С. Галамай, проф. д-р В. Косик,
інж. В. Олеськів, ред. Л. Полтава, проф. Б. Романенчук,
д-р В. Стебельський, проф. П. Цимбалістий

Літературно-мовний консультант — Святослав Караванський

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1989 РІК

К р а ї н а	Річна передплата	Піврічна передплата	Окреме число
Австралія	65 дол.	35 дол.	6 дол.
Австрія	700 шіл.	400 шіл.	65 шіл.
Аргентина	(Амер. дол.) 40 дол.	20 дол.	4 дол.
Бельгія	2000 б.фр.	1100 б.фр.	200 б.фр.
Вел. Британія	27.50 ф.	15.00 ф.	3.00 ф.
Канада	65 дол.	35 дол.	6 дол.
США	60 дол.	32 дол.	6 дол.
Німеччина	110 н.м.	60 н.м.	12 н.м.
Франція	300 фр.	175 фр.	30 фр.
Швеція	300 кор.	175 кор.	30 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.

Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адресу
Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам ви-
гідніше — на адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкладинки.
Чеки виставляти на: Ukrainian Publishers Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ДУХОВНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 3 (492)

БЕРЕЗЕНЬ, 1989

Річник ХІІ

Зміст ІІІ-ої книжки

В 60-ліття ОУН

- НА ВИЗВОЛЬНОМУ ШЛЯХУ ДО ВОЛІ (У 60-ліття від створення ОУН) 259
— ФОТОМОНТАЖ (Полк. С. Коновалець, ген.-хор. Роман Шухевич, С. Бандера, С. Ленкавський, Я. Стецько) 263

Одні з перших Героїв ОУН

- Сл. пам. ВАСИЛЬ БІЛАС І ДМИТРО ДАНИЛИШИН, ВОЛОДИМИР СТАРИК, ЮРКО МИРОСЛАВ БЕРЕЗИНСЬКИЙ 268

В 175-ліття з дня народження Т. Шевченка

- Д-р С. М. Фостун ПРОРОК УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ 269
Степан Олеськів: ТАРАС ШЕВЧЕНКО, ЯК МИСТЕЦЬ МАЛЯР 277
— З МИСТЕЦЬКОЇ СПАДЩИНИ Т. ШЕВЧЕНКА 281
Мгр О. Гоцька: ЖІНКИ, ЩО БУЛИ ЧИМОСЬ В ЙОГО ЖИТТІ 287

Поезія

- Тарас Шевченко: ЗАПОВІТ — 297, РОЗРИТА МОГИЛА — 298, СУВОТІВ — 299, ПСАЛОМ ХІІІ — 301, ПЛАЧ ЯРОСЛАВНИ — 302
Михайло Старицький: НА РОКОВИНИ ШЕВЧЕНКА 304
С. Черкасенко: ВЕЛИЧНИЙ ПАМ'ЯТІ ПРОРОКА 305
Микола Зеров: ШЕВЧЕНКОВА МОГИЛА 305
Євген Маланюк: ШЕВЧЕНКО 306
Леся Українка: НА РОКОВИНИ ШЕВЧЕНКА 307
Уляна Кравченко: СОНЦЕ УКРАЇНИ 308
Марко Босслас: ВЕЛИКОМУ КОБЗАРЕВИ 308

Питання національного визволення

- З КОНГРЕСОВИХ НАРАД 309
— ПРИВІТАЛЬНЕ СЛОВО ГОЛОВИ ПРОВІДУ ОУН НА V З'їзді СУВФ, Торонто, 21.11.1988 312
— З НЕПОСЛАВНОЮ ВІРЮ У СЛУШНІСТЬ НАШОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ СПРАВИ (Привітальне слово Голови Проводу ОУН на ХІІ Конгресі СУМ, 19.11.1988 318
— СЛОВО-ПРИВІТ ПРЕЗИДЕНТА АЕН МІР СЛАВИ СТЕЦЬКО НА ХІІ КОНГРЕСІ СУМ 320

- М. Сулятич: БАНДЕРІВШ — ВОРОГ МОСКВИ ЧИСЛО ОДИН 322

В 1000-ліття Хрещення України

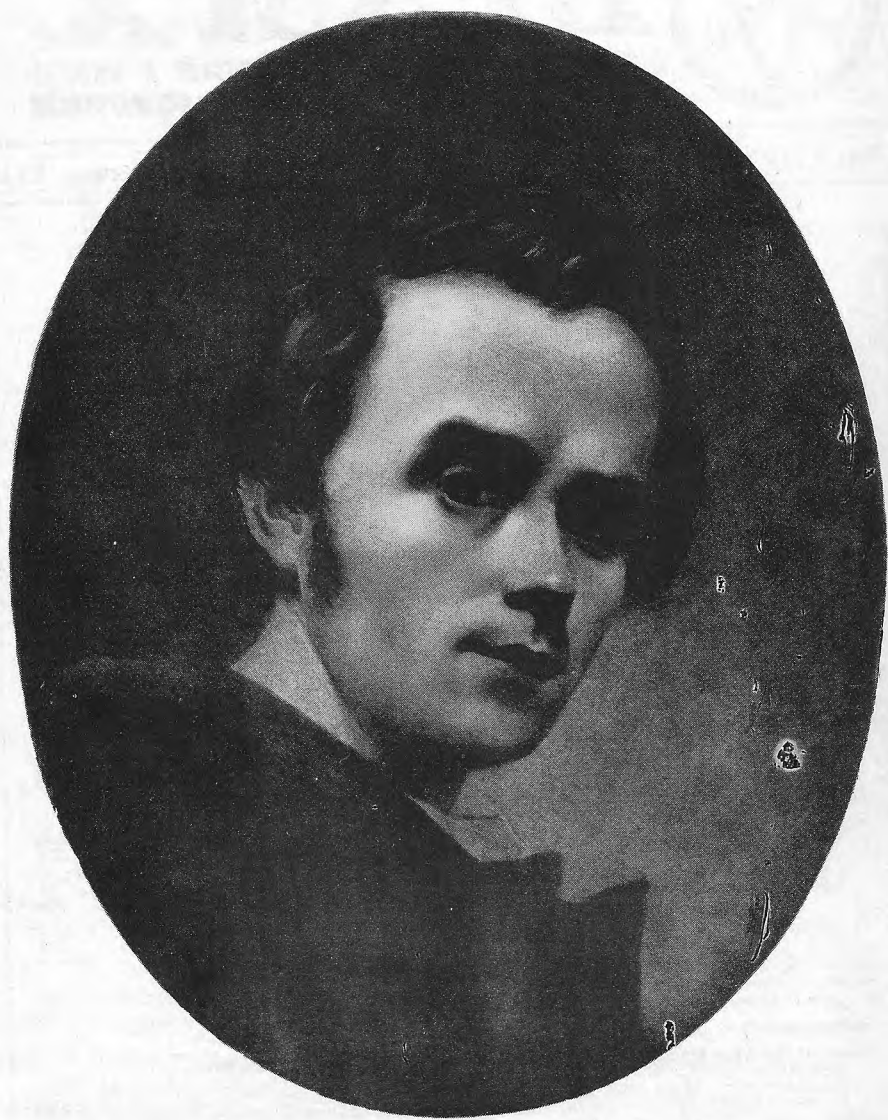
- о. д-р І. Ортинський: ТАЄМНИЦЯ УКРАЇНИ (Продовження, 8) 326
о. Євген Небесняк: ПЛАЧУТЬ РІДНІ ДЗВОНІ (Закінчення, 2) 339

З дому неволі

- Вячеслав Чорновіл: МАШИНА ВІД «БІДНОГО РОДИЧА», АБО ПЕРЕБУДОВА ПО-ІВАНОФРАНКІВСЬКОМУ 354
— ДО СЕМІНАРУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В СРСР 359
— МАТЕРІЯЛИ УКРАЇНСЬКОЇ ІНІЦІАТИВНОЇ ГРУПИ ЗА ЗВІЛЬНЕННЯ В'ЯЗНІВ СУМ'ЛІННЯ 360
Семен Чуприна: БУТИ ЧИ НЕ БУТИ! 362
Світлана Кириченко: МОЇ ВРАЖЕННЯ ВІД ДВОХ ВЕЧОРІВ НОВОГО КЛЮБУ 367

Наука, досліди

- Проф. д-р Юрій Бойко: ШЕВЧЕНКО І МОСКВА 370
Петро Одарченко: ТРАДИЦІЇ ШЕВЧЕНКА В ТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ (Прод., 2) 378

АВТОПОРТРЕТ
Олія, зима 1840-1841

НА ВИЗВОЛЬНОМУ ШЛЯХУ ДО ВОЛІ

У 60-ліття від створення Організації Українських Націоналістів

«Зродились ми великої години,
З пожеж війни і з полум'я вогнів,
Плекав нас біль по втраті України,
Кормив нас гніт і гнів на ворогів. . .»

Марш ОУН

Шістдесят років тому, на Першому Конгресі (Великому Зборі) Українських Націоналістів, що відбувся в днях 28.1.-2.2.1929 року у Відні, була створена Організація Українських Націоналістів (ОУН), яку очолив безсмертної слави полковник Євген Коновалець, колишній командир Корпусу Січових Стрільців і вождь Української Військової Організації (УВО).

Створення Організації Українських Націоналістів було завершенням трьох етапів органічного розвитку політичної думки і військового чину, що з теоретичних заłożeń Миколи Міхновського в «Самостійній Україні» на початку ХХ століття, через організацію військових формацій і трьохрічної збройної визвольної боротьби 1917-20 років, перейшов у фазу кристалізації політичної ідеї з її організаційною структурою, придатною до умов підпільної боротьби.

Органічність цього розвитку відповідала пробудженню української нації до державного життя і була подиктована силою ідей нашого національного пророка Тараса Шевченка. Ці ідеї знайшли своїх політичних послідовників в наступних поколіннях і стали підставою націоналістичного руху, що утвердив себе в часі збройної боротьби не тільки проти займанців-імперіялістів, але теж проти смертельного ідеологічного ворога, яким виявився марксистський комунізм у його московському оформленні — більшевизмі. Марксизм, з його матеріялістичним світосприйнянням на службі російського імперіялізму, творив антитезу до української духовності християнського ідеалізму, чого не розуміла тодішня українська провідна верства, просякнута модним тоді соціалізмом. Молодий ще тоді український націоналізм, якого речником був адвокат Микола Міхновський, виявився заслабий, щоб активно протиставитись епігонам московського марксизму в Україні, що було основною причиною поразки визвольної боротьби того часу. Відсутність організаційної мережі націоналістичної організації, яка була б спроможна протидіяти розкладовій ворожій пропаганді і мобілізувати народ до боротьби проти наїзників, було

основним недомоганням в періоді українського дежавного будівництва 1917-20 років.

Відповідні висновки із незавершених визвольних змагань зробив полк. Євген Коновалець разом із штабом старшин Січових Стрільців, які вважали, що програні битви не означають програної визвольної боротьби поневоленого народу. Тому в умовах нового поневолення прийшло до створення в 1922 році Української Військової Організації (УВО), з метою продовжувати боротьбу підпільними методами. Однак УВО була тільки бойовою організацією, якою звичайно є армія. Їй бракувало політичного, а зокрема ідеологічного уодностайнення, бо члени УВО могли належати до різних політичних партій. Цю проблему було розв'язано на 1-му Конгресі Українських Націоналістів, на якому було покликано до життя Організацію Українських Націоналістів, в якій УВО згодом стала бойовою референтурою, а прийняті на ньому ідеологічні і політично-програмові принципи стали зобов'язуючими для всіх членів ОУН.

Ідеологія українського націоналізму стала базою ОУН як політичного руху, якого метою є піднести в народі політичну свідомість та підготувати його до національно-визвольної революції, яка єдино доведе до відновлення Української Самостійної Соборної Держави. В ряди ОУН масово включилася молодь, яка в дитячому чи юнацькому віці пережила світлі хвилини ставання української нації до державного життя. В контакт з УВО, а згодом з ОУН і під впливом писань Дмитра Донцова й «вісниківців» творилися таємні гуртки середньошкільників, студентів і сільської молоді, які потребували загального керівництва та ідеологічного унапрямування, що вміло робила ОУН, яка скоро покрила свою організаційною мережею всю Західню Україну під трьома окупаціями, намагаючись також проникати на Схід, на герметично замкнені українські землі під большевицькою окупацією.

«Здобудеш Українську Державу, або згинеш у боротьбі за неї» — перша точка Декалогу українського націоналіста, стала не тільки гаслом, але інтегральною частиною духовости членів ОУН. Білас і Данилишин, Юліян Головінський, Юрко Березинський, Микола Лемик, Григорій Мацейко і багато інших геройських членів ОУН ставали взірцем для всієї молоді, що постійно поповнювала ряди ОУН. У своїй затяжній боротьбі за волю і державну незалежність України найбільшу жертву віддала ОУН в особах її Провідників: першого Голови — полк. Є. Коновальця (Роттердам, 1938), ген. Романа Шухевича-Чупринки (Білогорща, 1950), Степана Бандери (Мюнхен, 1959). Політичні процеси 1935-36 рр. у Варшаві і Львові та гідна постава підсудних С. Бандери, Я. Стецька, М. Климишина, Я. Рака, М. Лебеда, Д. Гнатківської, К. За-

рицької і ін. скріплювали віру в народі в ідею українського націоналізму і викликали довір'я до її Провідників.

Велику роль відіграла ОУН у підготовці й обороні державности Карпатської України, якої 50-ту річницю обходимо 14 березня 1989 р. В цій підготовці взяв активну участь пізніший Головний Командир УПА — ген. Роман Шухевич-Чупринка, а провідний член ОУН, полк. Михайло Колодзінський, шеф Штабу Карпатської Січі, на вимогу німецького консула скапітулювати перед мадярами, заявив, що ОУН в своєму словнику не має слова «капітуляція». Він і загинув героїською смертю в обороні державности Карпатської України.

З ініціативи ОУН і під її керівництвом проголошено у Львові відновлення української держави Актом 30 Червня 1941 року і покликано Українське Державне Правління на чолі з Ярославом Стецьком, чим ще раз доказано перед цілим світом суверенну волю української нації до державного життя. Великим зусиллям ОУН була висилка Похідних Груп ОУН до найдаальших закутків України з вісткою про відновлення української державности і про konieczність стати в її захист перед чужими наїзниками. Найбільшим подвигом ОУН була організація боротьби в обороні відновленої державности на два фронти — проти гітлерівської Німеччини і большевицької Росії — в формі прославленої Української Повстанської Армії (УПА) і її політичної надбудови — Української Головної Визвольної Ради (УГВР), що керувала тією боротьбою ще довго після закінчення Другої світової війни.

Героїчна епопея цієї боротьби залишиться назавжди в історії України як свідство незмінних прагнень українського народу до волі і державного життя та його здетермінованости для досягнення цієї мети. Сотні провідного активу і тисячі бійців, членів ОУН-УПА, як Іван Климів-Легенда, ген. Дмитро Грицай-Перебийніс, Дмитро Маївський-Тарас, Дмитро Мирон-Орлик, полк. Олекса Гасин-Лицар, Ростислав Волошин-Павленко, Ярослав Старух-Стяг, Петро Полтава, Осип Дяків-Горновий і ін., на чолі з їхнім безсмертним Головним Командиром ген. хор. Тарасом Чупринкою, які полягли на полі слави, д-р Володимир Горбовий, Михайло Сорока, Катерина Зарицька, Євген Пришляк, Галина Дидик і тисячі інших, які пройшли пекло московських тюрем і концтаборів і своєю героїчною поставою остаточно заломили цю невільничу систему, дали зразки неперевершеної посвяти і героїзму, що перейшли у «гени» української духовости, як основні риси наростаючих поколінь. Риси цієї духовости відбиваються і в сьогодиншній Україні, в її нестримному прямуванні до державної суверенности.

У 60-ліття свого існування, яке є інтегральною частиною історичного процесу боротьби української нації, ОУН далі стверджує свої незмінні постулати, до яких належать:

- Ідея Нації, як основна ідея побудови світу;
- Ідея УССД і боротьби за неї;
- Ідея власних сил українського народу, як протидія до орієнтації на чужі сили;
- Ідея Всеукраїнського Державного Центру на базі існуючих українських самостійницьких державницьких формацій;
- Ідея співдії поневолених Москвою народів — АБН;
- Декалог, як кодекс життєвих норм українського націоналіста.

Переосмислення цих постулатів кожним українським націоналістом і прихильником націоналістичного руху в 60-ліття ОУН та їх застосування в постійній дії і боротьбі, буде найкращим вшануванням цієї світлої річниці.

Відзначаючи 60-ліття ОУН, наші очі й увага звернені в Україну, де не вгаває і щораз ширше розгортається боротьба за основні права української нації до волі і державности. Особливо в 1988 році, в році Тисячоліття Хрещення України, в Україні розгорнувся чимраз ширший і глибший процес націоставання, який теж охопив всі інші поневолені Москвою народи, використовуючи для цього довготривалий процес ідеологічного, політичного і господарсько-економічного занепаду совєтської системи. Всебічна допомога українському народові на теперішньому етапі його боротьби за волю і державну самостійність — це наказ хвилини.

У 60-ліття ОУН клонимо наші голови і вшановуємо пам'ять Провідників ОУН — полк. Євгена Коновальця, Степана Бандеру, ген. Романа Шухевича-Чупринку, Степана Ленкавського і Ярослава Стецька, під вмілим керівництвом яких ОУН зростала у могутню силу і своєю боротьбою спричинилася до внутрішнього розкладу і розхитання російської імперії. Ми певні, що з їх духа печаттю ОУН, а з нею і весь український нарід йтимуть далі вказаним ними шляхом до досягнення найвищої мети української нації — Української Самостійної Соборної Держави.

Хай живе Українська Національна-Визвольна Револуція!

Хай живе Українська Самостійна Соборна Держава!

Слава Україні!

Героям Слава!

Провід Організації Українських Націоналістів

Січень, 1989 р.

Провідники революційної ОУН

ПОЛК. ЄВГЕН КОНОВАЛЕЦЬ

*** 14.6.1891 — † 23.5.1938**

Комендант Корпусу Січових Стрільців, Комендант Начальної Команди УВО, Основоположник і Провідник ОУН (1929-1938)

«Доба, в якій живемо, безмірно велика. Це одна з тих революційних епох, які простягаються на цілі десятиліття, і в якій кується новий світ і нова людина. У великій світовій драмі наших днів ми маємо до вибору: або бути творцями, або жертвами історії.

Як учить нас досвід цілих українських поколінь, добитися віднови Самостійної Соборної Української Національної Держави на всіх просторах життя українського народу можемо тільки революційними, ніколи ж еволюційними, шляхами.

Спротиви, які зустрінемо на нашому шляху, будуть велетенські. Бож віднова Соборної Української Держави сама собою однозначна з ліквідацією московської імперії, як і польського історичного імперіялізму, спричинить таку докорінну перебудову цілого Сходу Європи і великої частини Азії, що це з кончності вплине не менш глибоко й на політичний вигляд всієї решти світу.

Хочу вірити, що завдання, які в нашій програмі ми собі накреслили, зуміємо, як мужі, виконати. Тільки в тому випадку вільно буде сказати, що дата створення нашої Організації зарахується будучими істориками як одна з переломових, творчих і позитивних дат на політичному шляху життя Української Нації».

(З промови полк. Є. Коновальця на закінчення I Конгресу Українських Націоналістів, 3.2.1929)

ГЕН.-ХОР. РОМАН ШУХЕВИЧ — ТАРАС ЧУПРИНКА

*** 17.7.1907 — † 5.3.1950**

**Головний Командир УПА, Голова Генерального Секретаріату УГВР,
Член Бюра Проводу ОУН, Голова Проводу ОУН на Українських
Землях (1943-1950)**

«Ми, Провід Організації Українських Націоналістів, далі залишаємося з народом на полі бою нашої визвольної війни, на наших окупованих землях. Рам'я в рам'я з революціонерами й повстанцями ми підємо в першій лінії до дальшої боротьби за волю. Ми хочемо разом з народом дійти до остаточної Великої Мети.

Коли б ми і впали, то на нашій крові і ділах зродяться чергові борці, що почате діло попроведать далі, так як і ми продовжуємо труд і працю наших батьків.

За нами період неповторних визвольно-революційних змагань. Ми горді за цей могутній геройський зрив, за цю відчайдушну мужню поставу в боротьбі з гітлерівською і сталінською тиранією. Ми горді за безмежну всенародню жертвенність для Справи, за дружню солідарність всіх верств і земель України, за щирі консолідацію визвольно-самостійницьких сил, за велике посунення вперед Української Національної Революції.

Україна живе й бореться та силою здобуває перемогу. Хай же вічна буде слава впадшим героям, що склали своє життя на жертівнику нації!»

(З Деклярації Проводу ОУН в Україні, травень 1945)

СТЕПАН БАНДЕРА

* 1.1.1909 — † 15.10.1959

Голова Проводу ОУН (1940-1959)

«В революційній концепції визвольна боротьба провадиться на всіх ділянках життя, широким фронтом, різними формами, як постійно діючий і всезростаючий процес, аж до повної перемоги. Революційне змагання — це національна боротьба в площині духовости, культури, боротьба суспільно-політична й мілітарна, за повне знищення існуючого стану, його змісту й за побудову цілком нового, під кожним оглядом кращого стану, який відповідає потребам і бажанням українського народу. Збройна боротьба творить суттєву складову частину цілої революції. Всенародне повстання, збройний зрив цілого народу й остаточне повалення фізичної підстави та сили ворога у відповідний момент має завершити визвольну боротьбу, забезпечити будування самостійної держави, ладу, національної і соціальної свободи.

Ідеологія, програма, визвольна концепція і революційна боротьба українського націоналістичного руху творять одноцілу, гармонічну будову, засновану на завершеному українському світогляді. Ця архітектурна одностайність і гармонійність дає рухові внутрішню силу, дійову динаміку та відпорність на всі наступи й удари ворога».

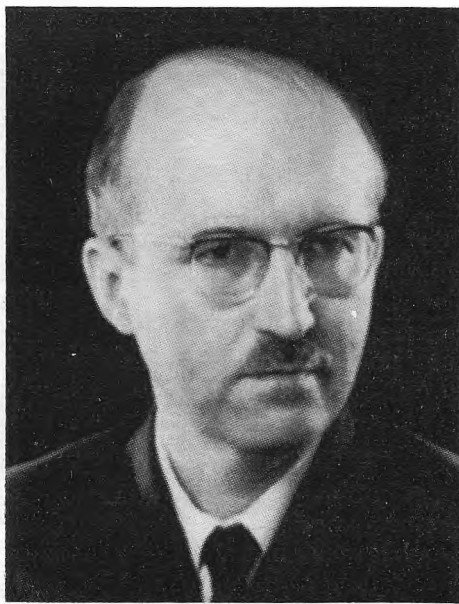
(С. Бандера: «Українська національна Революція, а не тільки протирежимний резистанс», 1950)

СТЕПАН ЛЕНКАВСЬКИЙ*** 6.7.1904 — † 30.10.1977**

«Большевицьким коментуванням інтернаціоналізму саме наш народ був поставлений у небезпеку захитання сумнівами, чи не є нації, мовляв, непотрібні історичні пережитки минулих віків і чи, тому, не варто боротися далі за їх права. Що боротися за права нації — це обов'язок і що теорія большевицького інтернаціоналізму — це брехня, для підкреслення і заперечення цієї неправди розкладового комуністичного інтернаціоналізму, український визвольно-революційний рух назвав себе умисно і свідомо націоналістичним рухом. Не лякаючись ніяких обвинувачень у шовінізмі, він саме націю, а не якісь інші вселюдські ідеали поставив як центральну ідею своєї ідеології. Нас це мало цікавило, що в той період на Заході інші державні народи під назвою націоналізму творили партії фашистів чи нацистів у приблизно тих самих чи пізніших роках. Вони мали для цього свої причини і свої власні цілі, і вони не були в такій потребі протиставитися інтернаціоналізмові, як наша бездержавна нація.

Всенародня туга за втраченою національною державністю і бажання відзискати її назад були поштовхом для патріотичних елементів включатися активно в боротьбу за визволення. Це був суб'єктивний стимул. Об'єктивні обставини мали свій окремих вплив».

(Із праці С. Ленкавського «Націоналістичний Рух на ЗУЗ та Перший Конгрес Українських Націоналістів», «Євген Коновалець і Його доба»)

ЯРОСЛАВ СТЕЦЬКО

**Голова Українського Державного Правління, Голова ЦК АБН,
Діючий Голова Європейської Ради Свободи, Член Екзекутиви ВАКЛ,
Член Бюро Проводу ОУН, Голова Проводу ОУН (1968-1986)**

«Найвищою цінністю для української людини є українська нація. Звідси: вихідною і остаточною метою змагань і дії українця мусить бути сила, добро і ріст української нації.

Найвищою формою буття і єдиною гарантією розвитку нації є національна держава. Буття і розвиток української нації може забезпечити єдино Суверенна, Соборна, ні від кого незалежна Українська Держава. Звідси найвищий імператив для кожного українця: Здобудеш українську державу, або згинеш в боротьбі за неї!

Український народ, борючись за свою національно-державну суверенність і справедливий соціальний лад у власній державі під висуненими ним універсального значення гаслами: свобода народам — свобода людині, змагається тим самим рівночасно за перемогу свободи й справедливості в цілому світі.

Український визвольний націоналізм — це народовладна система, яка розв'язує і порядкує життєві питання не тільки з погляду живучого народу, але й грядучих поколінь, тобто нації. Це влада нації!»

(Ярослав Стецько: «Рушійні кличі нашої боротьби», 1955)

Одні з перших Героїв ОУН

*Василь Білас (17.9.1911 — 23.12.1932 р.),
учасник бойових акцій УВО на «Банк
Людови», на пошту в Трускавці й
Городку Повішений у Львові.*

*Дмитро Данилишин (2.4.1907 — 23.12.1932),
член УВО й ОУН, виконавець атентату на
Т. Голушка; учасник бойових акцій в
Бориславі, Трускавці й Городку Ягайлонським;
за останню був повішений поляками разом із
В. Біласом у Львові*

*Володимир Старик (23.3.1910 — 30.11.1932),
член УВО й ОУН загинув у бойовій акції в
Городку Ягайлонським*

*Юрко Мирослав Березинський, 23.3.1932 р
виконавець атентату на комісара
Чеховського, загинув у бойовій акції
в Городку 30.11.1932 р.*

В 175-ліття з дня народження
Тараса Шевченка

Д-р Святомир М. ФОСТУН

ПРОРОК УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ
(У 175-річчя з дня народження Тараса Шевченка)

Цього року сповняється 175-річчя з дня народження духовного батька українського народу, великого Кобзаря, Тараса Шевченка, який своїм пророчим словом кликав український народ пробудитися з вікової неволі, переродитися з «рабів німих» на борців за свою волю, і чи не перший в історії українського народу збудив українську історичну думку, огорнувши її шляхетною, глибокою любов'ю до України.

«Шевченко — поет всенародній. Вся Україна в його праці: героїчна боротьба і слава старовини, горе теперішнє, надія на будуче. Нота особиста розпливається там у всеспільному почутті. Навіть у тих поезіях, що зросли на берегах Аралу — поезіях, що так нагадують «*Tristia*» Овідієві, — бачимо, що виливаючи свою печаль, поет думає більш усього про горе своєї батьківщини»¹.

Так писав про Шевченка в 1887 році д-р Енс, професор класичної філології у вищій школі в Шарлуа, Бельгія, який і видав того ж року переклад «Катерини» Шевченка в брюссельському місячнику «*La Société Nouvelle*».

Шевченко — поет всенародній. У найтяжчі роки поневолення України та приспання її національної свідомості він вийшов із гущі українського народу, і своїм вогненним словом почав будити приспаних духовно земляків своїх. Од його палкого гнівного слова нікуди було їм приховатись, бо воно гриміло могутнім громом, пробуджувало мовчазних гречкосіїв і п'ятнувало нещадно царський окупантський режим.

Своєю безсмертною творчістю Шевченко оживляв минувшину. В його поезіях дзвеніли струни пробудження замерлого національного життя поневоленого українського народу. Взявши за тему історичні події Коліївщини Шевченко в своїй епопеї «Гайдамаки» виявив усю силу свого гніву і ненависти проти поневолюва-

1. Михайло Драгоманов, «Літературно-публіцистичні праці». Київ, 1970. Том II, стор. 294.

чів України. Могутня гайдамацька стихія до якої українські історики з-перед часів Грушевського ставилися негативно, вважаючи її безпрограмовим кривавим спалахом, без будь-якого державницького напряду і характерку, — вельми захоплювала Шевченка. В пізніших роках свого творчого життя він навіть писав, що «в чомусь іншому, а в подіях подібних 1768 року, мої земляки не поступилися першій-ліпшій європейській нації, і навіть у 1786 році перевершили першу французьку революцію».

Змальовуючи у своїй творчості прекрасні образи з історії козаччини, Шевченко показував своїм землякам героїзм їхніх предків, як вони «вміли панувати», як боролися «за віру і волю», «різалися з ордами, ляхами, скородили списами московські ребра». Й нічого тут Річицькому доводити, що, мовляв, Шевченко нічого не знав про козаччину. «Загалом, що до козаччини, як він сам визнає, Шевченко нічого не знає, окрім того, що

‘... Іноді старий козак
Верзеться грішному — вусатий
З своєю волею, мені
На чорнім вороні — коні’»

та що начебто Шевченко «дуже хутко покінчив з ідеалізацією гетьманщини в цілому. Відчуваючи клясову ворожість ‘славних Брутів’ — гетьманів і старшини до свого безталанного народу, до мужицтва, він у них вбачає і причину сучасного йому лиха України»². Усе це дуже далеке від правди.

Розгортаючи мотиви і форми історичної романтики Шевченко мав ґрунт, бо національний момент кохання рідною старовиною — було того часу характерне європейським романтикам. Відомо, що в першій третині XIX століття зростання зацікавлення українським минулим і змальовування його в літературних творах було помітне не тільки в українців, але теж і в російських письменників, наприклад, Рилєєва³, Пушкіна, і в польських — Залеського, Падури, Гошинського та ін. Навіть Віссаріон Белінський, російський критик і публіцист, що часто виступав гостро проти Шевченка, писав, що «Малоросія країна поетична й оригінальна в вищій мірі. Тут мають всі почуття, якими багата людська натура. Любов становить основну стихію життя. Додайте до того лицарство, відоме під назвою відважного козацтва, згадайте тривожне життя Малоросії, її боротьбу з католицькою Польщею і бусурманським Кримом, і ви погодитесь, що тяжко знайти багатшого джерела поезії як малоросійське життя»⁴.

2. А. Річицький, «Тарас Шевченко в світлі епохи». Космос. Харків-Берлін-Нью-Йорк, 1923, стор. 60, 64.

3. В. Маслов, «Литературная деятельность К. О. Рылеева». Київ, 1912, р. 5.

4. В. Белінський, «Сочинения».

Немає сумніву, що багаті мотиви історичної романтики захоплювали й приваблювали Шевченка ідеологічно і поетично. В листі до Кухаренка в 1857 році Шевченко писав: «Прислав мені з Пітера (тобто з Петербургу) Курінний, Панько Куліш книгу своєї роботи, названу 'Записки о Южной Руси', писану нашим язиком. Не знаю, чи дійшла до Чорноморії ся дуже розумна і щира книжка? Якщо не дійшла, то випиши: не будеш каяться. Тут живо вилитий і кобзар, і гетьман, і запорожець, і гайдамака, і вся старожитня наша Україна, як на долоні показана. Куліш тут свого нічого не додав, а тільки записав те, що чув од сліпих кобзарів, а тим самим і книжка його вийшла добра, щира і розумна»⁵.

Відчувши духовно своє високе признание бути пробудником свого народу, Шевченко перейшов від національної романтики до революційної тематики. до політичного й соціального протесту. Вічне прагнення волі він змалював в образі гордих, волелюбних кавказців, котрі своєю героїчною, завзятою боротьбою нагадували йому Прометея, який хоча і прикутий до скелі, залишався завжди незалежним і непримирим. Пишучи «Кавказ» Шевченко вірив глибоко, що українська нація повинна перемогти у своїй боротьбі за волю, бож хто справедливо бореться — мусить перемогти. І він закликав:

Борітеся поборете
Вам Бог помагає.
За вас сила, за вас воля
І правда святая.

Час у якому жив наш великий пророк, був безумовно страшний. У тодішній російській імперії, за словами Герцена, панувала реакційна чума, брутальність, цинізм і провокаційна нелюдськість. Навіть Белінський назвав царську адміністрацію того часу шайкою злодіїв і розбійників. У такому жакливому часі Шевченко не побоявся виступити на про з людською неправдою і облудою. У нього набагато живіше й гостріше ніж у інших тогочасних діячів нашого народу виринули етичні й соціальні питання, на які він шукав розв'язки, зберігаючи при тому свою самостійність. Він ніколи не йшов на сліпо за «современними вогнями», не захоплювався пристрасно різними течіями, але вмів у горнилі своєї духовної творчості перетопити все наскрізь у рідний світогляд, видвинути національну ідею, показати народові, що треба спільно, всім разом, «сталити обух і гострити сокиру», щоб визволитися з-під чужої займанщини і зажити у своїй вільній державі, отій оновленій землі, на якій за візійним пророцтвом Шевченка «врага не буде, супостата, а буде син, і буде мати, і будуть люди на землі». На тій оновленій землі Шевченко хотів бачити *велику українську спіль-*

5. «Твори», вид. Яковенка. Том II, стор. 405.

ноту, яка б творила велич отого духовного і матеріального нашарування, культурного надбання, що зветься — Україна. Для поета — це Україна нових вільних людей, не рабів, а творців нового життя, які виростають від народнього коріння, мов ті паростки, тугі й міцні, формуючи нове, духовне обличчя української нації.

Шевченко знав своїм пророчим духом, що боротьба за визволення українського народу буде довгою, важкою і кривавою. Передбачав Пророк падіння російської імперії, в основу якої були покладені — несправедливість, поневолення, обман затиск волелюбних народів, шовінізм, пов'язаний вузлами месіаністичного імперіалізму. Усяку злуку України з Росією Шевченко уважав найбільшим нещастям для України. Уважав це джерелом фізичного, духовного, національного, культурного і соціального занепаду українського народу. Даремно тут підтасовувати Шевченкові, що начебто наш Пророк бачив «у революційному єднанні з великим російським народом запоруку здійснення заповітних сподівань і прагнень українського народу, його успішної боротьби проти царизму і кріпосництва, проти іноземних поневолювачів», — як це твердить І. Д. Назаренко⁶. Бо ж не знайдемо ніде в творчості Великого Кобзаря якихнебудь федеративних чи союзних міркувань. Пророк відкидав усяке спільне «отечество» і визнавав самостійність України та її суверенність.

Об'єктивне дослідження творчості Шевченка говорить нам за словами пок. проф. М. Глобенка, що Шевченко боровся не лише проти царського режиму та кріпаччини. Ні, він виступав проти цілої системи російського режиму, як режиму поневолення. Непримиренну війну оголошував він Росії, малюючи її віковичне вороже наставлення супроти України, супроти кавказьких та інших пригноблених Росією народів. «Не шуканням компромісів чи одностороннім на півночі, а проголошенням 'своїх правди', у 'своїй хаті' ясно і недвозначно пройнята вся Шевченкова творчість. Не у вигаданій ідилії приязні з 'петербурзькими друзями', а у вогнях і потоках крові ворожої бачив Шевченко визволення України» — писав проф. М. Глобенко⁷.

Своїми історичними поемами Великий Кобзар розбудив національне почуття, глянувши своїм духовим зором глибоко — глибоко в душу народу й наче підняв з Неї густу заслону рабського сну, прагнучи, щоб його слово виростило нових лицарів, щоб виростило крила «сіромасі Яремі», щоб «ожили гетьмани в золотих жупанах», щоб український народ пробудився з неволі, переродився з

6. І. Д. Назаренко, «Суспільно-політичні, філософські, естетичні погляди Т. Г. Шевченка». Київ, 1964, стор. 8.

7. Микола Глобенко, «Заборонена правда». «З літературознавчої спадщини». Париж, 1961, стор. 61.

«рабів німих» на борців за волю і славу, таких, якими були його предки — козаки, що не жаліли свого життя покласти за вітчизну.

Минуле України, сповнене козацькою славою, протиставив Шевченко справді невідрадній тогочасності. В його очах Україна була тоді справді, неначе руїна старовинної Трої, а над руїнами літав чорний орел — символ московського історичного імперіялізму. Шевченкове боління над тією руїною влучно описав західньоукраїнський письменник Марко Черемшина у своєму відчиті в 49-річчя смерті Кобзаря, вказуючи, що «тодішне народне життя України — се була одна велика народна рана. Щоб ту велику народну рану відчутти, її переболіти, її народові і світові показати, і грозою її власної величини стати вже раз лічити, на се дійсно треба було народного генія. . . треба було Тараса Шевченка» . . .

Герої минулого, що їх оспівав Шевченко, ніби кликали сучасників за собою, захоплювали їх, ніби допомагали побороти в собі боязкість, нерішучість, відродити приспану духовість, збудити в собі відчуття власної сили, прагнення до боротьби, до волі. Козаччина і її безсмертна слава — *це важливий відрізок історії української нації, що має значне місце в творчості Великого Пророка*. Героїзм цієї доби, патріотизм і відданість справі свого народу, що характеризували козацтво, захоплювали поета й у своїй творчості він воскрешав їх, вірячи, що на традиціях героїчного минулого виростуть нові покоління борців:

А од коріння тихо, люблю
Зелені парості ростуть.
І виростуть.

Видвигаючи ідею відродження українського народу, Шевченко намагався викувати зі свого слова «новий леміш і чересло» до «старого плуга», зорати тим плугом тогочасний український переліг, і посіяти зерно нової національної ідеї, зерно духового відродження народу.

Може зійдуть і виростуть
Ножі обоюдні,
Розпанахають погане,
Гниле серце, трудне,
І вицідять сукровату,
І наллють живої
Козацької тієї крови,
Чистої святої

писав Шевченко в поемі «Чигирин». Він вірив глибоко, що коли українці пізнають своє славне минуле — стануть до боротьби за своє визволення. І про те минуле поет наказує всім українським поколінням завжди пам'ятати «Спасибі, дідусю, — мовить Шев-

ченко до діда, що розповідав йому про минуле, — за те, що заховав у голові столітній ту славу козачу: я її внукам тепер розкажу»... .

Оспівуванням історичного минулого Шевченко, мабуть, перший в Україні, пробудив у часах її поневолення, *історичний змисл, розбудив національне почуття, поставив перед очі його сучасникам візію нової України*. України — нових, вільних людей, не рабів, а творців нового життя, молоді сили, які виростають від народнього коріння, мов ті паростки, тугі й міцні, *формуючи нове, духовне обличчя української нації*.

Оспівуванням історичного минулого Шевченко, мабуть, перший в Україні, пробудив у часах її поневолення, *історичний змисл, розбудив національне почуття, поставив перед очі його сучасникам візію нової України*. України — нових, вільних людей, не рабів, а творців нового життя, молоді сили, які виростають від народнього коріння, мов ті паростки, тугі й міцні, *формуючи нове, духовне обличчя української нації*.

Мало розуміли Шевченка його сучасники. Безумовно, що вони захоплювалися його романтичними творами, але вони не доросли бачити в ньому духовного батька нації. Їм було страшно глянути в обличчя тій героїчній Україні, що її змальовував поет у своїх «Гайдамаках». Їм страшно було бачити націю героїв, а не народ рабів, нащадків Кочубеїв, Галаганів та різних хитрих хахлів, які нищечком «хліб жують і царя славлять».

Для таких «землячків», які ще й сьогодні не перевелися в нашому народі, не було пощади в Шевченка. Він невтомно бичував їх своїм вогненним словом, таврував їх п'ятном плебеїв, називав підлими рабами й перевертнями, і кидав їм грізне:

Схаменіться! Будьте люди,
Бо лихо вам буде!

Не щадив поет також інтелігенцію, яка хоч і добре бачила і знала підневільне становище України, проте мовчала, проявляючи боязкість, і не маючи зовсім відваги виступити на прох з «темним царством».

Страшно впасти у кайдани,
Умирати в неволі,
А ще гірше — спати, спати,
І спати на волі... .

писав поет про таку інтелігенцію, вказуючи, що «не вам... за правду пресвятую статъ і за свободу»... .

Немає найменшого сумніву, що Шевченко своїм пророчим ду-

хом наче бачив майбутнє України й турбувався, щоб її «злії люди не приспали лукаві» у вирішню хвилину її історичної долі. Як сповнилося оце пророцтво нашого Кобзаря в сучасному ХХ столітті. Як гостро актуальними, наче живими, є його пророчі слова в сучасне сьогодення української нації, — у 175 річчя з дня народин великого духовного генія, який у спадщину залишив українському народові свій найбільший дар — *геніяльну й безсмертну творчість*, залишив нам свого безсмертного духа, і свої безсмертні слова, що «історія мого життя — це частина моєї Батьківщини».

Можливо, ми, українці, ще й досі не збагнули й не вивчили достатньо *духовної та інтелектуальної величі Шевченка*. Цього Шевченка, який не тільки знайомився, але й вивчав твори Гомера, Шекспіра, Гете, Шілера, Вальтер Скота, Діккенса, Вольтера, Шатобріана, Беранже, Дюма — батька, Бальзака, Гюго, Лямартіна та інших світових і російських письменників. Ілля Стебун писав, що Шевченко відриваючись часто від своїх безпосередніх малярських занять, слухав загальні курси різних наук — зоології, фізики, вивчав французьку мову, із жадобою вбирав усю дорожочіну спадщину культури, швидко стаючи на рівень передових свого часу представників тогочасної російської культури, в колі яких він незабаром завоював почесне місце⁸.

Інакше кажучи, — писав проф. д-р Юрій Бойко, відомий шевченкознавець, — «Шевченко під оглядом обізнаности в літературі був людиною висококультурною і, зокрема добре орієнтувався в поточному літературному житті Європи. Більше того, літературні скарби минулого і сучасного були для нього тією підставою, на якій виростала велика культура стилю, вишуканість його естетичних критеріїв»⁹.

Особливу правильну, а при тому й глибоку розцінку ролі Шевченка в житті української нації та його творчості дав німецький науковець, д-р Густав Шпехт, схоплюючи своєрідність Шевченка такими словами: «Український поет так могутньо і всебічно виразив своєю творчістю духовість українців, ідеали і прагнення, він у такій мірі став символом своєї країни, як Гомер був виразником всієї Еллади, а Вергілій — римської імперії. І ні один із пізніших європейських поетів так універсально не відбивав національної істотности свого народу, як це було властиве Шевченкові. . . Лише Шевченко в новітніх часах людського буття став для цілої нації на довгий час *символом, духовним провідником, виразником усіх основних національних стремлінь*»¹⁰.

8. Д-р Дмитро Бучинський, «Християнсько-філософська думка Т.Г. Шевченка». Мадрид-Лондон, 1962, стор. 71.

9. Проф. д-р Юрій Бойко, «Творчість Тараса Шевченка на тлі західноєвропейської літератури». Мюнхен, 1956, стор. 15.

10. Schewtschenkos Sonderstellung in der neueren Weltliteratur von Dr. Gustav Specht. Beiträge zur Ukrainekunde. Heft, s.s. 22-25.

Глибокі думки про Шевченка висловив другий духовний веле-
тець українського народу, Іван Франко, у його «Присвяті» Шев-
ченкові:

«Він був сином мужика, і став володарем у царстві духа.

Він був кріпаком, і став велетнем у царстві людської культури.

Він був самоуком і вказав нові, світлі і вільні шляхи професо-
рам і книжним ученим.

Доля переслідувала його в житті, скільки лиш могла, та вона не
зуміла перетворити золота його душі у ржу, ані його любові до
людей в ненависть і погорду, а віри в Бога у зневіру і песимізм.

Доля не шкодувала йому страждань, але й не пожаліла втіх, що
били із здорового джерела життя.

Найкращий і найцінніший скарб доля дала йому лише по смер-
ти невмирущу славу і всерозквітаючу радість, яку в мільйонів
людських сердець усе наново збуджуватимуть його твори.

Отакий був і є для нас, українців, Тарас Шевченко»¹¹.

З кожним роком, як далиться українська нація від часу, коли
жив, творив і голосив своє вічноживе й невмируще слово Великий
Кобзар, тим дорожчим стає для неї Шевченко. Бо кожне покоління,
кожна українська людина *знаходить завжди в його творчості те, чого шукає*. Знаходить наснагу, силу й витривалість у
праці й боротьбі. Бо ж далеко, в майбутні віки, глянув пророчий
дух Шевченка, *визначаючи живим і прийдешнім українським по-
колінням, їхній шлях, і завдання на історичному шляху укра-
їнської нації*.

У 175-річчя з дня народження Шевченка, вшановуючи його без-
смертну пам'ять, ми набожно знову повторяємо слова Пантелей-
мона Куліша: *«Наш еси поете, а ми народ твій, і духом твоїм
дихатимемо во віки і віки»*, і бачимо Шевченка як духовного
батька нашої нації.

Бачимо його як *трибуна національно-державницької, світогля-
дової думки, яка знайшла своє здійснення у визвольній боротьбі
нашого народу, що продовжується і тепер за права і волю Ук-
раїни*.

Шевченкові «Заповіт» і «Послання» не залишилися мертвими
словами, покладеними лише на папір. Ні! Вони ставали й стають
чином, творили й творять нові сторінки історії української нації.

Вони прокладали й прокладають тривкі основи майбутній, но-
вій, вільній Україні — такий, як її бачив Великий Кобзар, у своїй
духовій візії —

Новій Україні — Шевченка!

11. Іван Франко, Том XVII. «Літературно-критичні статті». Київ, 1955, стор. 7.

Степан ОЛЕСЬКІВ

ТАРАС ШЕВЧЕНКО ЯК МИСТЕЦЬ-МАЛЯР

Відзначаючи 175-ту річницю з дня народження Тараса Шевченка, ми повинні б згадати кількома словами про Шевченка як художника-малювача, образотворця.

Нам всім відомо про велике значіння багатостороннього внеску Тараса Шевченка в культурне і суспільно-політичне життя українського народу, в царині літератури, але не багато людей знають, що Шевченко також творець високої класи і якості мистецьких творів, який залишив найбільш помітний слід в українській культурі, а зокрема в образотворчому мистецтві. Як частину своєї спадщини для українського народу, Шевченко не тільки залишив багато цінних поезій, а також 835 знайдених мистецьких творів та 278 дотепер ще незнайдених.

Насамперед важливо наголосити, що творча діяльність Шевченка ґрунтувалася на його переконаннях як філософа-просвітителя й борця за народну волю.

Шевченко вважав, що обов'язком мистця є служіння інтересам свого народу і своїй Батьківщині. Форми такого служіння можуть бути різноманітними, але передусім це формування засобами мистецтва національної самосвідомості народу для переможної боротьби за вільну й незалежну Україну, рішучої боротьби проти кріпацтва, як форми рабства, принесеного на Україну російськими поневолювачами.

Це все можна завважити в мистецьких творах Шевченка, декілька яких ми друкуємо разом з тією статтею.

Життя і працю Шевченка як мистця можна поділити на чотири головні періоди.

1. Доакадемічний період	1830 — 1838
2. Академічний період	1838 — 1845
3. Поакадемічний період	1845 — 1847
4. Заслання	1847 — 1857

1. З автобіографії Шевченка та спогадів свояка Варфоломія відомо, що Шевченко малював уже з раннього дитинства. Пізніше, будучи козачком в поміщика Енгельгардта (1829-1832), він почав

копіювати любочні картини. З того часу збереглася одна копія роботи Шевченка «Погруддя жінки» (Вільно) 1830 р.

В 1831 році Шевченко переїхав з паном до Петербурга. Працював у майстра живописного цеху В. Г. Ширяєва від 1832, мав знайомство з малярем І. М. Сошенком та відвідував класи Товариства заохочування малярів (1835).

Це спрямувало Шевченка на дальший шлях малярства. Фахова підготовка для вступу до Академії Мистецтва.

Першу групу становлять малюнки на сюжети з античної історії «Смерть Люкреції», «Александр Македонський виявляє довір'я своєму лікареві Філіппу», «Смерть Віргінії», «Смерть Сократа». Також два малюнки з історії України — «Смерть Олега, князя древлянського» і «Смерть Богдана Хмельницького».

В останні роки доакадемічного періоду Шевченко намалював серію акварельних портретів з натури, а серед них портрет Є. П. Гребінки (1837).

2. Твори 1838-1845 академічного періоду (квітень 1838 — березень 1845). Шевченко вступив до Академії в квітні 1838 року, де мав нагоду працювати під керівництвом К. П. Брюллова. Тут він опанував техніку олійного живопису, рисунка італійським олівцем і крейдою на кольоровому папері, та техніку офорта.

Під час академічного періоду можна бачити такі цикли:

- а) копії з олійних та акварельних творів Брюллова — «Голова Матері», «Перерване побачення», «Сон бабусі і внучки»;
- б) учбові роботи з натури;
- в) ілюстрації до різних видань;
- г) малюнки на тему літературних творів;
- г) портрети;
- д) жанрові композиції;
- е) пейзажі.

Дальше, Шевченко присвячував увагу темам з історії та побуту українського народу, показував і оспівував його високу гідність.

На початку 40-их років Шевченко став відомий як ілюстратор, наприклад, ілюстрації до п'єси Шекспіра «Король Лір» та «Історії Суворова» М. Полевого.

В 1834-1844 рр. Шевченко їздив по Україні та малював краєвиди, історичні пам'ятки, побутове життя по селах тощо: «Селянська родина», «На пасіці», «Сліпий».

Центральне місце тут належить офортам до збірника під на-

звою «Мальовнича Україна». Прагнучи викрити гнобительну політику царизму, показати славне минуле народу і тим самим підняти соціальну і національну свідомість закріпаченого селянства, Шевченко вирішив відобразити чудову природу і пам'ятні місця України.

На основі зібраних студій з натури він створив у 1844-45 рр. 6 гравюр-офортів. Найбільш виразної техніки є такі: «У Києві», «Видубицький монастир у Києві», «Дари в Чигирині 1649», «Судна Рада», «Старости», «Казка», які склали перший випуск збірника «Мальовнича Україна».

Шевченко мав ще пляни видати також офорти Чигирини, Суботова, Батурина, Покровської Січової Церкви та офорти з різними побутовими та історичними темами.

«Вихід у світ офортів 'Мальовничої України', — пише проф. Ю. Турченко, — знаменував собою початок і утвердження в українському мистецтві нового напрямку, характерною рисою якого було зацікавлення до народнього життя, до рідної природи, критика існуючого ладу».

Тарас Шевченко був один із перших, який зрозумів і визначив величезне громадське і виховне значення гравюри, як багато-тиражного виду образотворчого мистецтва.

Працюючи в цій техніці, Шевченко досягнув такого високого рівня, що Рада Петербурзької Академії Мистецтва йому першому присудила звання Академіка Гравюри.

3. 1845-1847 — поакадемічний період. Шевченко закінчив Академію у квітні 1845 р. та повернувся в Україну. В цей період він приділяв далеко більше уваги портретам, ніж в Академічний період. Після закінчення Академії Шевченко став справжнім майстром портретів і був уже відомий на всій Україні та далеко поза її межами, як видатний народній поет.

В цей період переважає пейзаж, при чому провідне місце займає архітектурний пейзаж. Після повернення в Україну, Шевченко працював як маляр у Київській археографічній комісії, за дорученням якої виїздив на Полтавщину, Київщину і Волинь для малювання пам'яток старовини та мистецтва.

Тут варта підкреслити, що 30-ті і 40-ві роки були надзвичайно плідні в творчому житті Тараса Шевченка. Почавши з копій та наслідувань, він перейшов до складних творів у всіх жанрах мистецтва.

4. 1847-1857 — період заслання. Шевченка арештовано 5-го

квітня, 1847 р., а 9-го червня його доставлено до Оренбурга як солдата із заборонаю писати і малювати.

Однаке кількасот мистецьких творів Шевченка з 1848-1857 рр, які тепер всім добре відомі, доводять, що й у надзвичайно тяжкі роки заслання він не припиняв працювати як маляр і в кращих його жанрових композиціях та пейзажах досяг такого високого рівня, якого не знало тогочасне російське і українське мистецтво.

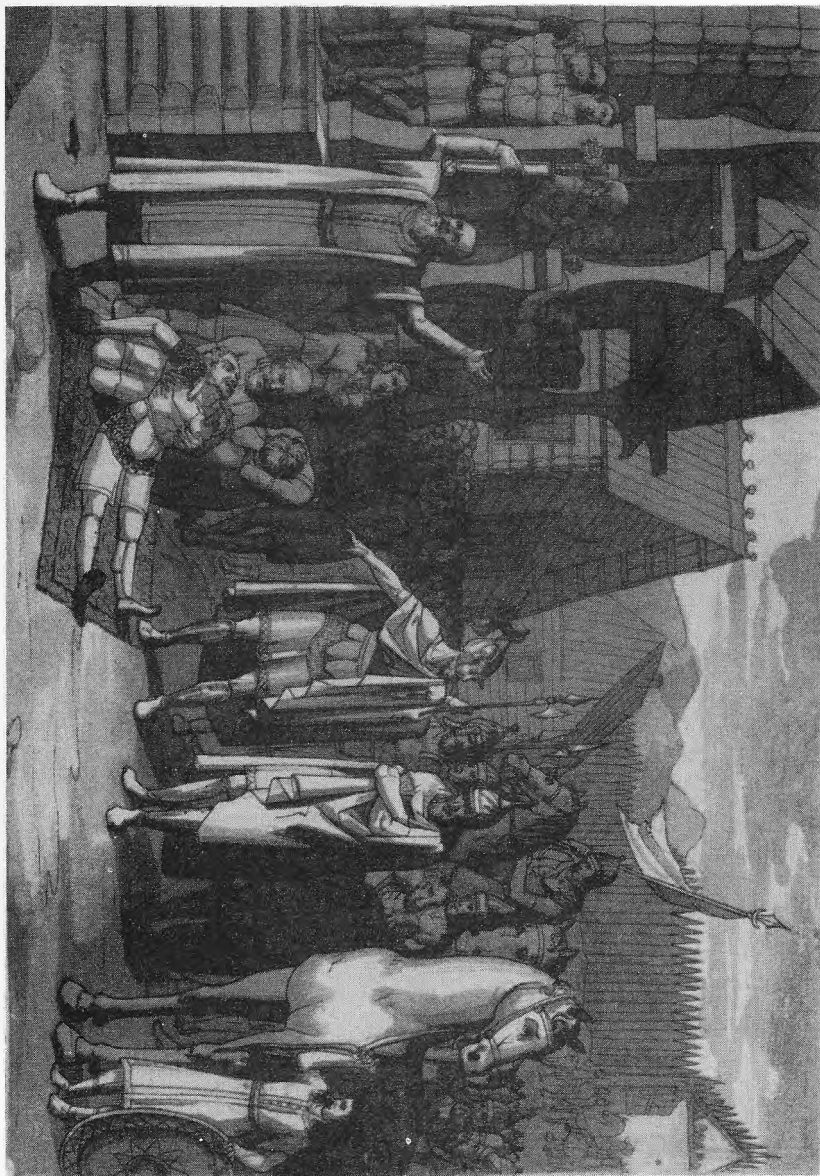
В той період Шевченко намалював багато казахських краєвидів під час експедицій, та різних шкіців олівцем.

Після звільнення у 1858 р., Шевченко далше продовжував мистецьку творчість аж до кінця свого життя в 1861 р., малюючи портрети, як портрет великого російського актора М. С. Щепкіна (1858), видатного артиста-трагіка Айра Олдріджа (1858), та жанрових композицій, як «Сама собі в своїй господі» (1858), «Русалки» (1859) і «Старець на кладовищі».

Оглянувши творчий шлях Шевченка, бачимо, що це був шлях видатного, всебічно обдарованого мистця, який в однаковій мірі талановито працював і в портреті, і в побутовому жанрі, і в пейзажі, і який з майстерністю володів технікою олійного і акварельного живопису, був чудесним рисувальником і першорядним офортистом.

Накінець хочу ще сказати, що коли ми відзначаємо роковини Шевченка, а зокрема цього року з нагоди 175-ої річниці з дня його народження, то не забуваймо також про Шевченка як мистця високої класи, бо найбільший український пророк, суспільно-політичний діяч, поет та маляр, Тарас Шевченко виступав проти суспільного та національного поневолення України Росією, та проти соціальної системи кріпацтва накиненої на Україну Московою, а також змагав до культурного піднесення українського народу та старався зберегти його славне минуле, не тільки у своїх літературних творах, але також і в своїй мистецькій творчості. В цьому лежить велич Тараса Шевченка та його надзвичайно велике значення для українського народу як культурного суспільно-політичного та національного діяча.

З мистецької спадщини Шевченка

Смерть Олега, князя Дrevлянського. Туш, 1836

Катерина. Олія, літо 1842

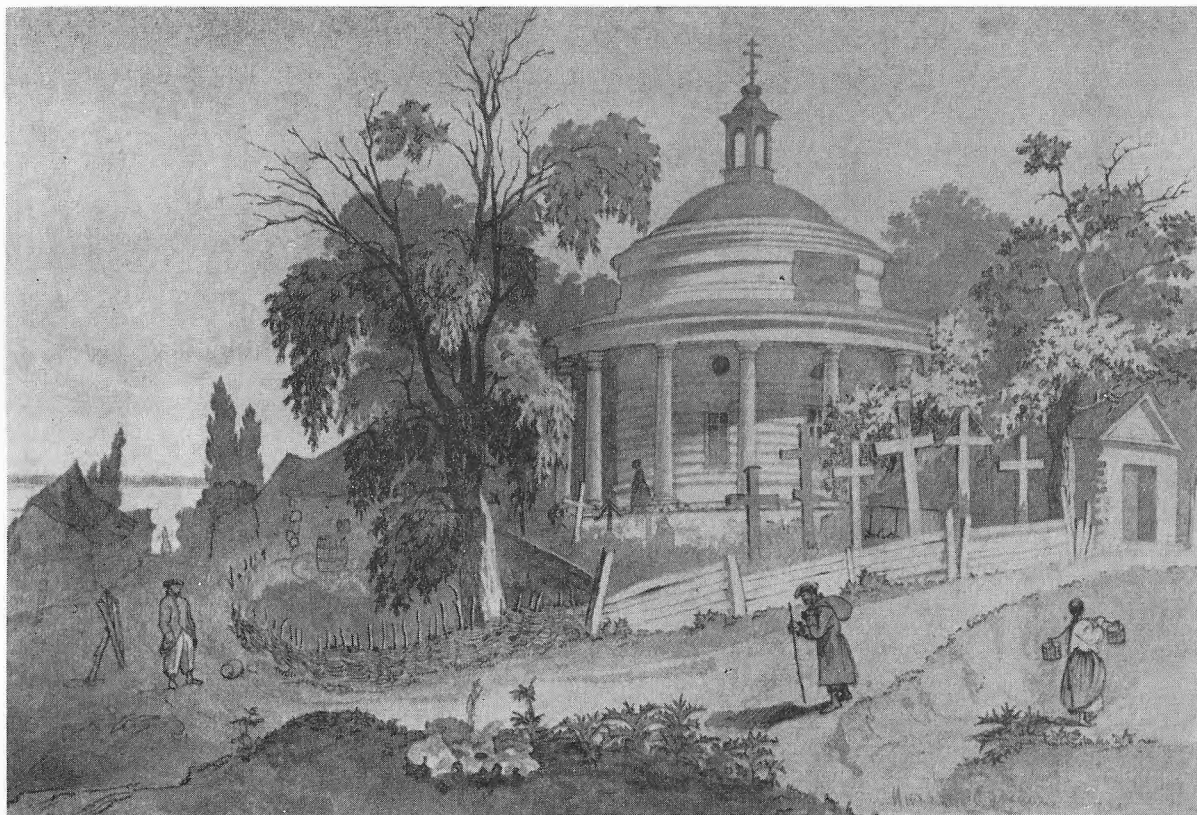
Селянська Родина. Олія, (Н. р. V 1843)

Видубецький монастир. Олівець, (Н. р. Х 1843)

Воздвиженський Манастир у Полтаві. Сепія, акварель, туш (VIII 1845)

Аскольдова Могила. Сепія, акварель (IV-IX 1846)

Мгр О. ГОЦЬКА

ЖІНКИ, ЩО БУЛИ ЧИМОСЬ В ЙОГО ЖИТТІ

(Жінки в житті Тараса Шевченка)

У творчості нашого великого Тараса Шевченка часто зустрічаємо жіночі постаті. Їх можемо поділити на три групи: перша — це жінки з його найближчого оточення, головню з днів молодости: його рідня, друзі діточих забав, тощо. Про них Шевченко пише з великою дозою любови, пошани та зрозуміння, а zarazom і тихого смутку за тим, що давно проминуло враз із молодістю; друга — це жінки як предмет соціального визиску під кожним оглядом — чужинцекм-поміщиком або його економом, або солдатом-москалем, а то й якимсь розгульним паничем; врешті третя — це жінка-страдниця, доведена до відчаю отою неправдою, що панує кругом неї, яка жертвує себе або свого сина-одинака для вищої ідеї (як у «Неофітах»), або дівчини, вірної своєму судженому аж до смерти.

Такими Шевченко їх бачив, такими малював їх пером, а чи пензлем. Таких ми їх знайдемо в десятках його віршів, поем, у драматичних творах, в повістях та в десятках малюнків чи портретів.

*

Та яку ж ролю в його особистому житті відігравали жінки? Це питання доволі докладно вияснене науковцями на підставі його ж «Щоденника» та спогадів його друзів. Однак багато дечого остає донині неясним та не зовсім зрозумілим, а то й переконаченим свідомо чи несвідомо. Бо кожен дослідник надавав поодиноким заміткам чи згадкам специфічного забарвлення, що відповідало його переконанням, а яке часто відбігало від дійсности. Заки, однак, приступимо до властивої теми, мусимо з'ясувати собі деякі речі, які в нас не завжди достатньо підкреслюється, а які часто затемнюють образ нашого Великого Пророка.

Шевченко — кріпак. Саме факт походження когось із кріпаків немов обнижує духові спроможності людини. Поняття кріпака у нас тісно пов'язане з поняттям раба, що вірно або хитро-мудро служить своєму панові та старається йому догодити. Отож, рабська вдача, рабська психіка немов приростають до особи кріпака. Бунт проти рабства — це найвищий осяг його духових спроможностей. А вже чинний виступ проти свого гнобителя, проти свого

пана — це найвище геройство. Та перехід від вибуху бунту до низького плазування, до зради своїх найближчих, до упідлення перед гнобителем — це явище щоденне.

А тим часом у Шевченка ми зовсім не подибуємо цих рис. Його мандрівка «до стовпів, що небо підпирають» у дитячих роках, його навчання у дяка та розбуджена жадоба знання ведуть його з панських покоев, де він служив козачком, до залі Академії, де вчився тоді весь цвіт російської імперії. У Шевченка ми не бачимо сліпого бунту, а послідовний, тяжкий марш вперед, до вершин людського знання та слави. І не для особистої вигоди чи особистої слави, а для свого народу знедоленого. Все його життя, вся його праця, вся його пламенна творчість — це змагання для наближення дня визволення свого народу з пут неволі, з пут духового рабства, із соціального закріпачення та визиску, та врешті із тяжкої московської неволі.

Про Шевченка часто говориться, що він самоук. А вороги наші стараються ще поглибити оте поняття чогось недовершеного, чогось меншевартного. Вони стараються показати нам нашого Генія малоосвіченим, малокультурним — таким собі дядею в кожусі та смушковій шапці, що трохи малював та добре вірші писав про кріпацькі злидні, і більш нічого.

А тим часом сучасники Шевченка, його друзі і принагідні знайомі, а обертався він серед найвищих кіл у Петербурзі, у Києві чи під час короткого перебування в Україні — згідно стверджують, що оцей ніби малоосвічений Тарас і вдягався зовсім пристойно, і повадився культурно. Мало того: він бував милим гостем скрізь. Веселий, а при тому дуже чутливий. Прекрасно рецитовав вірші свої та інших сучасних поетів. А коли починав співати, то зачаровував усіх. Де б не попадав, там скоро ставав душею цілого товариства. У дискусії встригати не любив, але зате коли починав говорити про мистецтво, про театр, чи про соціальні проблеми — то привертав до себе увагу навіть найбільш вимогливих гостей. Бував він в кріпацьких хатинах, у заїздних домах, у придорожніх корчмах, але бував теж у палатах вельмож. Свого кріпацького походження не цурався ніколи, а коли зауважив у когось охоту покепкувати з мужика чи кріпака, то гордо підчеркав, що саме він з кріпаків.

Його приятелювання з видатними мистцями, письменниками чи вченими також серед москалів, найкраще вказують, що знання йому не бракувало. Бож не своїми віршами, писаними українською мовою, він їх цікавив. Тих віршів вони або не читали, або слабо розуміли. Вони цінили Шевченка за його одверту вдачу, за його широкий погляд на світ, на життя, за його невгнутий характер. Брак систематичної освіти доповняв Тарас читанням за часів

свого козачкування у Енгельгардта та натужливою працею під час студій в академії Петербурській. Отож, його неповна освіта зовсім не стояла на перешкоді обертатись серед кіл поступової інтелігенції. А тепер уявім собі саму постать поета. Милої зовнішності, сміливий, але чемний у поведінці, людина з товариською огладою, людина непересічних малярських здібностей та автор полум'яних віршів, що ще недруковані передаються у відписах з рук до рук так серед нашої знаті, як і серед свідоміших селян. Одних вони захоплюють силою вислову, красою образів, неперевершеною майстерністю, других зворушують близькістю, простою, щирістю, що подають надію на кращу долю, на волю святу.

Його вважають Пророком, Вождем. Від нього чекають кожного дальшого слова, що немов приближає отой день волі. Одні дрозжать за його долю, другі слідкують за його вчинками. Всі знають, що царська охрана не спить. Ще свіжа в пам'яті розправа з Декабристами. А наш Тарас, хоч має всі можливості блестіти в Петербурзі, де властиво розцвіла його муза і де стався знамим — їде в Україну, бо там його місце, бо там його світ, бо там його великий обов'язок. Оце постать нашого поета в час його найвищого розцвіту.

*

А тепер вернімось до нашого властивого питання, до жінок, що були чимось в його житті.

Матері своєї він майже не пам'ятав, та їй присвячує багато зворушливих слів у своїй поезії. Зате великим теплом та любов'ю наділяв аж до останніх своїх днів свою сестру Ярину, яка у великій мірі заступала йому в дитинстві матір.

Деякі Шевченкознавці твердять (як Павло Зайцев), що першою і дуже глибокою любов'ю сколихнулось серце Тараса до товаришки діточих забав, кучерявої Оксани. Це почуття було таке щире та глибоке, що лягло основою неодного вірша, а спогадами вертався до Оксани поет нераз у зрілому вже житті. Він присвячує їй, отій персоніфікації своїх задушевних мрій, найласкавіші слова і найніжніші почування:

Чи правда Оксано, чужа, чорнобрива,
І ти не згадаєш того сироту,
Що в сірій свитині, бувало, щасливий
Як побачить диво, — твою красоту;

Кого ти без мови, без слова навчила
Очима, душею, серцем розмовлять,

З ким ти усміхалась, плакала, журилась,
Кому ти любила «Петруся» співать. . .

Коли ж поет по джовгих роках заслання зустрічається з братом, то перші його слова були про Оксану.

. . . Чи жива, ота Оксаночка, — питаю
У брата тихо я. — Яка?
Ота маленька, кучерява,
Що з нами гралася колись. . . ?

«. . . Помандрувала
Ота Оксаночка в поход
За москалями, тай пропала.

Вернулась, правда, через год,
Та що з того! З байстрам вернулася,
Острижена. Було в ночі
Сидить під тином, мов зозуля,
Та кукає або кричить,
Або тихисенько співає. . .

Отак Тарас згадує через 18 років своє перше кохання. Та згадка про оті пережиття першої молодости з Оксаною зустрічається і в других поезіях, як: «Мені тринадцятий минуло. . .», «Гайдамаки» чи «Черниця». Отак доля Оксани й тягнеться то ясним спомином, то понурою тінню через цілу творчість поета.

Друга постать, що залишила теж глибокий слід, може не такий безпосередній на самій творчості, але зате глибокий на способі думання поета, на його психіці — це була Стася із Вільна.

П'ятнадцятирічний Тарас, як козачок Енгельгардта, багато їздив із своїм паном. Бував він у Варшаві, у Вільні, в Петербурзі. Кмітливий юнак багато часу присвячував читанню та самонавчанню. Енгельгарт зауважив нахил свого козачка до книжки та до рисунків, тому записав його на лекції малярства у маляра Лямпі. Там Тарас знайомиться з гуртком польської молоді, що саме була у розпалі готувань до повстання. В тому гурті він теж зустрів молоду революціонерку, велику польську патріотку Стасю, що зразу припала йому до серця. При їй поміч Шевченко вивчає польську мову і знайомиться з польською літературою, головню з Міцкевичем та Словацьким. У тому гурті Шевченко пізнав, що є шляхи для визволення, але ці шляхи до визволення тернами вкриті. Першим етапом для здобуття волі — це самому стати цільною людиною. Не лише в обличчі закону, але в першу

чергу в духовному розумінні. Треба волю любити, шанувати і не вагатись за неї посвятити все найдорожче.

Та приязнь із Стасею скоро обірвалася. Патріотична полька зажадала, щоб Тарас розмовляв з нею тільки польською мовою та вирікся свого походження.

Після тієї пригоди Шевченко зовсім охолов до жінок. Перестав цікавитись жінками як об'єктом своїх сердешних почувань. Він любив жіноче товариство і не цурався його. Зокрема любив гарних, веселих та дотепних жінок. Та поважно ними не захоплювався. Про одруження до часу свого арештування та заслання зовсім не думав. Його думки були зайняті навчанням, пізнаванням нових людей, а згодом творчою працею та своїми обов'язками перед своєю батьківщиною, закріпощеною Україною.

Перелетно захоплюється він моделькою Манею у приятеля Сошенка зразу після викупу з кріпацтва. Через неї попадає у конфлікт з приятелем.

Згодом, подорожуючи по Україні, коли збирав матеріали до своєї дипломової праці «Живописна Україна», захопився був Ганною Закревською, дружиною одного тогочасного поміщика. Та почування ті залишилися платонічними. Ганні, однак, присвятив кілька віршів.

Знову ж, працюючи в Києві на посаді художника при Археографічній Комісії, влюбився у відому красуню, що всім голови завертала. Але скоро переконався, що вона йому не платить щирою монетою. Як захопився, так скоро й остиг. Їй же присвятив оті гіркі рядки:

Не журюся, а не спиться
Часом до півночі,
Усе світять ті блискучі
Твої чорні очі.

Мов говорять тихесенько:
«Хоч, небоже, раю?
Він у мене тут, у серці...»
А серця немає.

Й не було його ніколи
Тільки шматок м'яса!
Нащож хороше і пишно
Так Ти розцвілася?...

Зате зовсім відмінні взаємини лучили його з княжною Варва-

рою Репніною. Перебуваючи довший час в Яготині, в маєтку Репніних, Тарас мав нагоду пізнати цю галерію відомих тоді в Україні знатних людей, поетів, учених та магнатів, нащадків колишньої козацької старшини. Молода, освічена, екзальтована княжна зразу зацікаилась молодим поетом, що, вийшовши з кріпацтва, зразу попадає в коло тодішньої аристократії. Входить він у цей світ відважно, маючи за собою немалий малярський дорібок, славу здібного вихованця маляра Брюлова, та понад усе — свої пламенні вірші, свого «Кобзаря». Панство ж приймає його в своє коло радо, як людину дуже атрактивну, як велич духову, але й спричинює йому немало прикростей всякими шептаними дотинками, натяками на його походження. Вразлива душа Варвари боліє тим станом і немов наперекір отим дотинкам явно співчуває симпатію і наділяє його своєю приязню. Знаючи, що Тарас не прийме ніякої допомоги, ані ласкавого хліба, старається допомогти йому розповсюдженням його друкованих та недрукованих творів, як теж збиранням передплати на задуману «Живописну Україну». Своїми розмовами з ним, а пізніше й листами, коли був на засланні, старається підтримати його на дусі, остерігає перед небезпеками, старається вплинути на його спосіб думання згідно із засадами християнської моралі. Своїми тонкими заввагами старається шліфувати в його поведінці оту хропуватість, яку він виніс із села. Пізнавши ближче Тараса, княжна хоче бачити в ньому справді велику людину, не лише великого поета та маляра. Тому її дратувало, коли він витрачав час на пусті балачки у веселому товаристві, або коли гуляв з людьми, що не завжди вітшалися доброю славою в княжій палаті.

У своєму щоденнику княжна пише: «Я хотіла, щоб він завжди був святий, променистий, щоб він сіяв істину силою свого талану. . .». Тарас, так само як і княжна, здавав собі справу, що їхня приязнь не доведе до супружжя, бо обставини на це не дозволяли; бо родина княжни не допустила б до того рода мезальянсу. Тому його приязнь з княжною так і залишилась платонічним почуттям, але зате дуже глибоким і довготривалим.

Коли мати Варвари завважила оце глибоке захоплення доньки поетом, вона попросила свого племінника Капніста, який привіз Тараса до Яготина, щоб він у делікатній формі вказав Шевченкові на невластивість продовжування отої гри, та щоб дорадив йому покинути чимскорше княжу садибу. Для Тараса того роду «порада» не була несподіванкою, та всеж таки він глибоко пережив цей від'їзд, не згадуючи вже про княжну Варвару.

Ось як княжна описує цей трагічний для неї момент в листі до свого бувшого учителя та виховника, швайцарця Ейнера:

«Настав день його від'їзду. Я з сльозми кинулась йому на шию, перехрестила його лоб, і він вийшов з кімнати без слова. . .».

А у своїй повісті «Поет», вона так пише про Шевченка:

«Він був поетом у всіх того слова значенні. Своїми віршами він упокоряв усіх, він витискав з очей тих, що його слухали, сльози розчулення та співчуття. Він настроював усіх на високий діяпозон своєї музи. Він поривав за собою старих та молодих, холодних та палких. Читаючи свої твори, він робився чарівним. Його музичний голос переливав у серця слухачів усі глибокі почуття, що тоді опановували і його ж. Він був наділений більше тим талантом, — йому був даний геній. Його всі любили і всі бажали йому щастя та успіху. . .».

А в іншому місці пише так:

«Його не можна було не любити. Для тих, що його любили щиро, він був джерелом клопотів, постійних переходів від захоплення до обурення. . .».

У дальших листах до Ейнара Варвара звиряється:

«Мое захоплення ним виявляється щораз більше. Він мені часом відповідав теплішим почуттям, але пристрасстю ніколи. . . Коли б я бачила з його боку справді любов, тоді може я відповідала б йому з пристрасстю. . . Мое почуття так захопило мене, що я часто забуваю Біблію».

Шевченко глибоко шанував вразливу душу княжни, а тому й не переступав меж. Він ясно усвідомляв собі, що їм не бути впарі.

Їхня приязнь зокрема розцвіла в листах, коли поет вже був на засланні. Поет з невимовною тугою ждав листів з України, а зокрема від княжни. Вона ж піддержувала його на дусі, інформувала про події близькі йому, посилала йому журнали та книжки, а то й малярське приладдя. Часто клопотала про його звільнення. Через що сама наразилася на погрози бути теж засланою. Тому Варвару Репніну можемо сміливо назвати духовою сестрою нашого поета. Варварі Шевченко присвятив свою містичну поему «Тризна», яку написав таки в Яготині під впливом княжни. Ось присвята:

Душі з небес — благословенній
Дано любити, терпіть, страждать.
І дар приречений, натхнення,
Дано сльозами поливають.
Ви розумієте це слово! . . .
Для Вас я радо відложив
Життя буденного окови
Священнодіяв я ізнову
І сльози в звуки перелив.
Ваш добрий янгол надлетів,
Обвіяв крилами й снами,

І тихограйними речами
З душею чудо створив.

(Яготин, 11.11.1863)

Прийшло заслання. Тяжкі дні духової самоти, дні без душевної розради. Коли туга за ріднею, за друзями, за Україною милою давила серце, тоді Тарас подвійно відчував свою самоту. Тоді почав жаліти, що нікому згадати, нікому горем поділитись.

Я так мало, небагато
Благав у Бога. Тільки хату
Одну хатиночку в гаю,
Та дві тополі коло неї
Та безталанну мою,
Мою Оксаночку. . .

Тоді його думки звертались до подруги вірної, до дружини милої, якої в нього не було. Прийшли докори за змарновану молодість. Тож коли прийшла довгождана воля, Шевченко старається надігнати втрачене. Зараз таки, по дорозі в Петербург, у Новгороді Нижньому вкохується в молоденьку актрису, Катрусю Піунову. Вона захопила Тараса не лише непересічною красою, своєю свіжістю, але й непересічними сценічними здібностями. Тарас буває на всіх її виставах, захоплюється її грою, забігає в гардеробу, уділяє порад тощо. Маючи на думці їхнє одруження, підсуває їй відповідні книги, щоб поширити її світогляд та береться вчити її української мови, щоб Катря могла даліше виступати й на українських сценах після одруження. Молоденька актриса була вдячна славному поетові за поради, та за таку адорацію. Але до кохання їй було ще далеко. Тож закоханий Тарас скоро мусів пережити прикру сцену відмови, коли родичі Катрусі, закриваючись її молодістю, відмовили багатому старшому Тарасові, а сама Катруся прямо втекла з хати, залишивши Тараса ні в сих ні в тих.

Для Шевченка це була болюча відмова. Вона поставила йому перед очима у всій реальності питання, що не так то легко буде йому знайти вірну дружину, щирі подругу, розумну порадилицю. Тому після переїзду до Петербурга на стале поселення з наказу поліції, Тарас починає свої розшуки у зовсім іншому напрямі. Пише до брата та до сестри, щоб посватали його з Харитею, вбогою, старшою дівчиною, кріпачкою з їх села. Та братові в голові не може поміститись думка, щоб така людина, як Тарас, одружився на кріпачці та ще й неписьменній. А душевний стан Тараса малюють найкраще його ж слова:

... одружитись
Хоча б на чортовій сестрі,
Бо доведеться одуріти
В самотині...

Так із сватання з Харитею нічого не вийшло. Бо чесна дівчина не могла зважитись ділити долю з поетом, вченим та славним. Тоді сестра підшукала йому молоду, вродливу Наталку. Але Шевченко відмовився, бо — «нечепурна, а нечепурна й циганові не дружина».

Оте чергове розчарування, що із сільськими дівчатами теж не виходить, звернули його розшуки таки ж в Петербурзі. У знайомих Макарових, де Шевченко бував частим гостем на літературних прийняттях, він помітив здорову, вродливу дівчину, що подавала до столу вдягнена в український народній стрій. Щоб ближче пізнати Лікерію Полусмакову, пробує змалювати її портрет, а там й до сватання прийшло. Та Шевченко скоро переконується, що Лікеря непорядна, розгульна та ще й цинічна дівчина. Тож в листі до брата пише так про своє чергове сватання:

«Я із своєю молодою так й не побравшись, розійшлись. Лікерія така самісінька як Харитя. Дурнійша лише тим, що письменна тай ще городська. Щож мені на світі робить? Одурію на самоті!».

Після тієї чергової пригоди, Шевченко з погородою дивиться на весь жіночий рід. Часами стає прямо злосливим. Трагедії та перешкоди зростають, бо Шевченко шукає щирости та ласкавости, а знаходить саме щось протилежного. Так й помер, не знайшовши родинного тепла, вірної дружини.

Прикрый досвід із Стасею раз назавжди переконали його, що не знайти йому пари в чужому по крові середовищі. Безнадійність приятні з княжною Варварою вказали, що не у високих порогах шукати йому родинного затишку. Тому так настирливо пробує шукати собі пари серед кіл, з яких сам виріс, які близькі його душі, які боліють тим же болем, що й він.

Тому його перше дитяче кохання, його Оксана кучерява, ціле недовге життя поета була йому натхнінням. До неї він часто вертався думками та віршами. Вона, його ідеал, супроводжає його, отого товариша дівтацьких іграшок, аж до могили.

Безперечно, що завдяки Стасі, що увела його у світ польських революціонерів, наш Кобзар пізнав істину, що лише в боротьбі можна здобути назад втрачену волю; що лише важка часами жорстока розправа з ворогами може принести визволення людини, визволення нації. Гострий патріотизм Стасі навчив його шанувати та дорожити своїм рідним, не цуратись його, хоч яке воно припинжене ворогами, яке осміяне недолюдками поганими.

Його ж взаємини з княжною Варварою були для нього хвилюючі, а зразом трагічні. Хоч це була найбільш чутлива душа, яку Шевченкові доводилось зустрівати в житті, яка була готова посвятити для нашого генія, хоч вносила в його життя багато ідеалізму, глибокої моралі, а навіть якогось містицизму, — то всетаки ота дружба була якась неприродна, недовершена. Тут не було гармонії, повної співзвучності. Ця приязнь не була через те творчою. Тому трудно сказати, чи поза «Тризною» натхнула вона нашого поета на якісь творчі «священнодіяння».

Катря Піунова була для Тараса-засланця отим першим промінням волі. Вона впоїла його своєю природною красою, зачарувала своєю свіжістю, своєю безпосередністю на сцені. Хоч як глибоко вона вразила його своєю легкодушною відмовою, то образ її зовнішньої краси та створені нею незабутні постаті сценічні, залишились Тарасові на довго в душі. Саме їй, та ще приятельськими відносинами з відомим артистом Щепкіним, завдячуємо Шевченкові драматичні твори.

Його ж зворот до сільських дівчат кріпачок — це немов визов усьому тогочасному світові. Це вияв не лише його глибокої гуманності, але й немалої цивільної відваги. Саме в тому Шевченко багато випередив свій час з його заскоружлими пересудами. Він не дивився на походження людини, а старався пізнати її душу, отой найбільший дар, що його людина має від Бога.

Тому теж його ставлення до жінок взагалі було завжди серйозне. Він не шукав легких розваг. Він цінив зовнішню красу як маляр, але завжди давав перевагу духовим вартостям. Саме у тому його благодарність.

Виголошено дня 24.3.1965 на Шевченківському Вечорі в Лондоні, влаштованому Лондонським Гуртком ОУЖ.

Поезія

Тарас ШЕВЧЕНКО

ЗАПОВІТ

Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Вкраїні милій:
Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно, — було чути,
Як реве ревучий!

Як понесе з України
У синєє море
Кров ворожу, — отоді я
І лани і гори —
Все покину і полину
До самого Бога
Молитися. А до того —
Я не знаю Бога!

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте,
І вражою, злою кров'ю
Волю окропіте!
І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом!

25.XII.1845,
Переяслав.

РОЗРИТА МОГИЛА

Світе тихий, краю милий,
Моя Україно!
За що тебе сплюндрували,
За що, мамо, гинеш?
Чи ти рано до схід сонця
Богу не молилась?
Чи ти діточок непевних
Звичаю не вчила?
— «Молилася, турбувалась,
День і ніч не спала,
Своїх діток доглядала,
Звичаю навчала.

Виростали мої квіти,
Мої добрі діти, —
Панувала і я колись
На широкому світі.
Панувала. . . О, Богдане
Нерозумний сину!
Подивись тепер на матір,
На свою Вкраїну,
Що, колишучи, співала
Про свою долю,
Що, співаючи, ридала,
Виглядала волю! . . .
Ой, Богдане, Богданочку!
Як би була знала —
У колиці б придушила,
Під серцем приспала!
Степи мої запродані
Жидові, Німоті;
Сини мої на чужині,
На чужій роботі;
Дніпро, брат мій, висихає,
Мене покидає,
І могили мої милі
Москаль розриває.
Нехай рие, розкопує,
Не своє шукає. . .

А тим часом перевертні
Нехай підростають,
Та допоможуть Москалеві
Господарювати,
Та з матері полатану
Сорочку знімати!
Поспішайте ж, недолюдки,
Матір' катувати!»

На-четверо розкопана
Розрита могила. . .
Чого вони там шукають?
Що там схоронили
Старі батьки?
Ех, як би то. . .
Як би то знайти те,
Що там поховали,
Не плакали б діти,
Мати б не ридала.

9.Х.1843,
Березань.

СУБОТІВ

Стоїть в селі Суботові
На горі високій
Домовина України —
Широка, глибока:
Ото церква Богданова.
Там то він молився,
Щоб Москаль добром і лихом
З Козаком ділився.
Мир душі твоїй, Богдане!
Не так воно сталось:
Москалики, що зустріли,
То все очухрали;
Могили вже розривають,
Та грошей шукають;
Льохи твої розкопують
Та тебе ж і лають,

Що й за труди не находять. . .
Отак-то, Богдане!
Занапастив-еси вбогу
Сироту Україну!
За те ж тобі така дяка. . .
Церкву-домовину
Нема кому полагодить!
На тій Україні,
На тій самій, що з тобою
Ляха задавила, —
Байстрюки Єскатерини
Сараною сіли.
Отак-то, Зіновію,
Олексіїв Друже!
Ти все оддав приятелям,
А їм і байдуже!
Кажуть, бачиш, що «все-то те
Таки й було наше,
А що ми тільки наймали
Татарам на пашу
Та Полякам». . . Може й справді!
Нехай і так буде!
Так сміються ж з України
Стороннії люде. . .
Не смійтеся, чужі люде!
Церква-домовина
Розвалиться, а зпід неї
Встане Україна
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі,
Невольничі діти!

21.X.1845,
Миргород

ПСАЛОМ XLIII

Боже! Нашими ушима
Чули твою славу.
І діди нам розказують
Про давні криваві
Тії літа, як рукою
Твердою своєю
Розв'язав Ти наші руки
І покрив землею
Трупи ворожі, і силу
Твою восхвалили
Твої люде і в покої,
В добрі одпочили,
Славя Господа. А нині
Покрив-еси знову
Срамотою свої люде, —
І вороги нові
Розкрадають, як овець, нас
І жеруть. . . Без плати
І без ціни оддав-еси
Ворогам проклятим;
Покинув нас на сміх людям,
В наругу сусідам,
Покинув нас, яко в притчу
Нерозумним людям.
І кивають, сміючися,
На нас головами;
І всякий день перед нами. —
Стид наш перед нами.
Окрадені, замучені,
В путах уміраєм,
Не молилось чужим богам,
А Тебе благаєм:
Поможи нам, ізбави нас
Вражої наруги!
Поборов Ти першу силу,
Побори і другу,
Ще лютішу. Встань же, Боже —

Всую будеш спати,
Од сліз наших одвертатись,
Скорби забувати?
Смирилася душа наша,
Тяжко жить в оковах!
Встань же, Боже, — поможи нам
Встать на ката знову!

ПЛАЧ ЯРОСЛАВНИ

В Путивлі граді вранці-рано
Співає, плаче Ярославна,
Як та зозуленька кує,
Словами жалю додає.
«Полечу, каже, зигзицею,
Тією чайкою-вдовицею,
Та понад Доном полечу,
Рукав бобровий омочу
В ріці Каялі, а на тілі,
На княжім білім, помарнілім,
Омию кров суху, отру
Глибокії, тяжкії рани. . .»

І квилить, плаче Ярославна
В Путивлі рано на валу:
«Вітрило-вітре мій єдиний!
Легкий, крилатий, господине!
На що на дужому крилі
На вої любії мої,
На князя, ладо мое миле,
Ти ханові метаєш стріли?
Не мало неба, і землі,
І моря синього. На морі
Гойдай насади-кораблі!
А ти, прелютый, — Горе! Горе! —
Мое веселіє украв,
В степу на тирсі розібгав».

Сумує, квилить, плаче рано
В Путивлі граді Ярославна,
І каже: «Дужий і старий,
Широкий Дніпре, не малий!
Пробив еси високі скали,
Текучи в землю половчана,
Носив еси на байдаках
На половчан, на Кобяка,
Дружину тую Святославлю:
О мій Словутицю преславний!
Мое ти ладо принеси,
Щоб я постіль весела слала,
У море сліз не посидала, —
Сльозами моря не долить».

І плаче, плаче Ярославна
В Путивлі на валу на брамі —
Святеє сонечко зійшло —
І каже: «Сонце пресвятеє!
На землю радість принесло
І людям і землі, — моєї
Туги-нудьги не розвело.
Святий, огнений господине!
Спалив еси луги, степи,
Спалив і князя і дружину,
Спали мене на самоті!
Або не грій і не світи! . .
Загинув ладо. . . Й я загину!»

4 Іюня (1860)
С. П. Б.

Михайло СТАРИЦЬКИЙ

НА РОКОВИНИ ШЕВЧЕНКА

За Каневом, на горах, аж на чолі,
Де у низу Дніпро щось гомонить, —
Могила єсть. Її дощі поволі
Розмили вкрай: дубовий хрест лежить,

І щовесни з гори рвуть хвилі глину,
Обвалюють у воду береги, —
Щоб вирвати в недбальців домовину
Й на дні сховать останки дорогі. . .

Хто ж там лежить? Кобзар наш незабутній,
Що висприяв «терновий» за любов,
На чужині зітхнув він дух славутній
І тліном лиш вернувся додому знов. . .

Ні, він не вмер. Поки ще наше слово
Лунатиме серед степів, лугів,
Його пісень розіллється чудово
Мелодія по сизій млі віків.

І заповіт братерства та любови,
Що він нам дав, як стяг, на боротьбу,
Перелетить луною в інші мови
І правдою подужає злобу.

Настане час, і з тим новим псаломом
Підемо ми по стогнах городів
І воздамо з тимпанами та дзвоном
Хвалу йому, заступнику рабів.

Настане час. . . Хоч і зима панує
І в ніч глузу мовчить ще правди дзвін, —
А вірний люд і поночі простує
На гору ту, де мученика тлін. . .

С. ЧЕРКАСЕНКО

ВЕЛИЧНІЙ ПАМ'ЯТІ ПРОРОКА

Гей, не гоймо давніх ран.
Встаньмо, хворий і здоровий, —
В руки меч! На вражий стан!
Ми заллемо рідний лан
Морем злої чорнокрови!

Позбираєм сонми сил, —
Ще всміхається нам доля, —
Не опустим дужих крил,
І на заклик із могил
Встане славна наша Воля!

На шляху усе зметем, —
Не спинити з гір потоку,
І на волі не мечем —
Словом тихим спом'янем
Ми Великого Пророка.

Микола ЗЕРОВ

ШЕВЧЕНКОВА МОГИЛА

Над степом зноситься гора-могила:
Земне з землею поєдналось в ній.
Довічний сон, нерушний супокій
Знайшла собі тут знівечена сила

Але... що смерть, як пісня легкокрила,
Мов вітер вольний в спеці осяйній,
Несе в майбутнє огневий напій,
Що ним минувшина жила й міцніла.

Побожний гостю, припади чолом!
З душі зринає радісний псалом,
Хоча від сліз і туманіють вії:

Там дід Дніпро і степ без берегів,
А тут гора, розлогий шум гаїв
І хрест, як символ муки і надії.

Євген МАЛАНЮК

ШЕВЧЕНКО

Не поет — бо це ж до болю мало,
Не трибун — бо це лиш рупор мас,
І вже менш за все — «Кобзар Тарас»
Він, ким зайнялось і запалало.

Скорше — бунт буйних майбутніх рас,
Полум'я, на котрім тьма розтала,
Вибух крові, що зарокотала
Карою за довгу ніч образ.

Лютий зір прозрілого раба,
Ґонта, що синів свяченням ріже, —
У досвітніх загравах — степа
З дужим хрустом випростали крижі.

А ось поруч — усміх, ласка, мати
І садок вишневий коло хати.

Леся УКРАЇНКА

НА РОКОВИНИ ШЕВЧЕНКА

Колись нашу рідну хату
Темрява вкривала,
А чужа сусідська хата
Світлами сіяла.

Та кинув ти, наш Кобзарю,
Чужії пороги,
Орав свою вбогу ниву,
Рідні перелоги.

Гомоніла твоя кобза
Гучною струною,
В кожному серці відбивалась
Чистою луною.

Спочиваєш ти наш батьку,
Тихо в домовині,
Та збудила твоя пісня
Думки на Вкраїні.

Хай же промінь твоїх думок
Поміж нами сяє, —
«Огню іскра великого»
Навік не згасає!

Щоб між нами не вгасало
Проміння величне,
Ти «поставив на сторожі»
Слово твоє вічне.

Ми, як ти, минати будем
Чужії пороги,
Орать будем свої ниви,
Рідні перелоги.

Уляна КРАВЧЕНКО

СОНЦЕ УКРАЇНИ

Я маленький хлопчик,
П'ятий рочок маю,
Але про Шевченка
Вже багато знаю.

Він дитя з-під стріхи,
Він — в селянській свиті,
А придбав нам славу,
Як ніхто на світі.

Нині нам про нього
Мамочка казала,
Рушником новеньким
Ми портрет прибрали.

Принесли ялинку,
Рути і барвінку —
Наш «Кобзар» коханий
Достойний пошани.

А та наша слава
Не вмере, не загине,
Наш Тарас Шевченко
Сонце України.

Марко БОЄСЛАВ

ВЕЛИКОМУ КОБЗАРЕВІ

Віще слово на крицю стопилось тверду
На мечі перекувало плуги і сумління.
Глянь — у лавах готове грізне покоління —
Нас веде на бої переможні Твій Дух!

Ми йдемо Заповіт Твій сповнити святий —
Україно, — Тобі ми клялись Його Словом:
Храм і волю скупаємо в ворога крові
І воскреснете в величі — Мати і Ти!

Питання національного визволення
з Конгресових нарад

ВІДБУЛИСЯ СВІТОВІ З'ЇЗДИ

У днях 19-21 листопада 1988 року у Торонті, Канада, відбулися імпрези пов'язані із світовими з'їздами Організації Українського Визвольного Фронту: XIII Світовий Конгрес Спілки Української Молоді (СУМ), III Міжкрайовий З'їзд Асоціації Діячів Української Культури (АДУК) і V З'їзд Світового Українського Визвольного Фронту (СУВФ). В усіх імпрезах цих з'їздів і конгресів взяли участь понад 2,000 осіб із численними делегаціями з різних країн нашого поселення: Канада, США, Велика Британія, Німеччина, Франція, Бельгія, Аргентина і Австралія. Численними делегаціями були заступлені осередки ОУВФ у Канаді і США.

XIII Світовий Конгрес СУМ

XIII Світовий Конгрес СУМ, який відбувся 19-20-21 листопада в Тисячну річницю удержавлення християнства в Україні, проробив широку програму: проаналізував діяльність, вибрав Центральну Управу СУМ та намітив план праці на наступну п'ятирічну каденцію.

Головою Конгресу був *Євген Чолій*. На Світовому Конгресі СУМ були заступлені країни: США, Канада, Великобританія, Австралія, Німеччина, Аргентина, Бельгія. У своїх рядах СУМ об'єднує приблизно 10,000 української молоді, яка діє у восьми країнах світу.

В суботу 19 листопада, в перший день нарад відбувся Конгресовий бенкет з участю більше як 350 осіб, на якому головну доповідь на тему «Перспективи дальшого розвитку» виголосив *ред. Андрій Гайдамаха*. В доповіді він застановився над позитивними вартостями СУМ, і заторкнув моральний успіх IV Світового Злету СУМ у Римі. Між почесними гістьми на бенкеті був Голова Проводу ОУН *інж. Василь Олеськів*, голова Центральної Екзекутиви АБН *мгр Слава Стецько* та численні достойники, між ними кандидат на президента СКВУ *мгр Юрій Шимко*.

XIII Світовий Конгрес зумів розв'язати важливі фінансові проблеми, даючи ЦУ СУМ можливість розпочати працю без зайвих фінансових обтяжень.

XIII СК СУМ обрав нову ЦУ СУМ на чолі з *Осипом Рожкою* переважаючою більшістю голосів. Головою ЦВРади став дотеперішній голова мгр *Євген Гановський*. ЦУ СУМ і далі матиме свій осідок у Нью-Йорку.

V Світовий З'їзд СУВФ

У понеділок 21 листопада, 1988 року, відбувся V Світовий З'їзд СУВФ. У програмі З'їзду було звідомлення з діяльності за 1983-1988 роки, яке подав голова Президії СУВФ *інж. Богдан Федорак*, охоплюючи у своєму звіті позитиви і проблеми пов'язані з діяльністю. Були теж подані короткі інформації про діяльність складових організацій СУВФ у різних країнах нашої діаспори.

Частиною програми З'їзду були доповіді на актуальні теми. Про «Сучасний стан в Україні і наші завдання» промовляв *ред. Володимир Мазур* із США; «Стан Українського Визвольного Фронту у вільному світі і перспективи дії» — *ред. Ілля Дмитрів* з Великобританії, і «УДП і концепція творення Всеукраїнського Державного Центру» — *мгр Омелян Коваль* з Бельгії. В усіх доповідях були висловлені цінні аналізи і перспективні погляди про названі комплекси справ. Нарадами керували *проф. М. Андрухів* з Канади і *д-р Любимр Мазур* з Великобританії.

З'їзд обрав нову Президію СУВФ, яку очолив на наступну каденцію *проф. Микола Андрухів* з Монтреалю, Канада. У З'їзді взяло участь 140 делегатів.

Ввечері відбулося прийняття для делегатів і гостей, на якому з головною доповіддю виступив Голова Проводу Організації Українських Націоналістів *інж. Василь Олесків*. На тлі визвольних процесів в Україні, прелегент вказав на актуальність визвольного націоналізму, правильність політичних позицій ОУН і ролі української діаспори у цих визвольних процесах. З привітом від Центральної Екзекутиви АБН виступала президент АБН *мгр Слава Стецько*. Вона вказала на актуальність і як на наших очах здійснюється політична концепція АБН на території московської імперії СРСР і у вільному світі.

У прийнятті взяло участь коло 250 осіб. Господарем був *адв. Ігор Брода* з Едмонтону.

III Міжкрайовий З'їзд АДУК

У неділю, 20 листопада, 1988 року, у приміщенні Інституту св. Володимира відбувся Третій Міжкрайовий З'їзд Асоціації Діячів Української Культури.

Після реєстрації відбувся панель на тему: «Сучасний стан української культури і нації в Україні та в діаспорі». У панелі взяли участь: *о. проф. д-р Петро Біланюк* (Канада), *Святослав Караванський* (США), *мгр Іван Кобаса* (США), *проф. д-р Володимир Косик* (Франція), *мгр Дарія Рихтицька* (США), *мгр Осип Рожка* (США). Модератором панелю був *д-р Анатоль Бедрій* із Канади. Присутніх на панелі було більше як 200 осіб.

По перерві відбувся вечір поезії. На вечорі були прочитані твори Святослава Караванського, Володимира Гаврилюка, Леоніда

Полтави, Івана Коваленка, Алли Косовської-Давиденко, Данила Муринки, Аріядни Шум-Стебельської та Володимира Яніва.

На З'їзді головою АДУК на чергову каденцію переобрано *д-ра Богдана Стебельського*.

П'ятий Світовий Конгрес Вільних Українців

У днях від 23 до 27 листопада 1988 в Торонті, в готелі Гарбор Кастел Вестін, відбувся V Світовий Конгрес Вільних Українців. У Конгресі взяло участь близько 500 делегатів від українського організованого суспільства Південної і Північної Америки, Австралії та західноєвропейських країн.

Конгресом проводила Президія на чолі з *адвокатом Юліаном Кулясом*. З приємністю доводиться ствердити, що серед делегатів і гостей знаходилися й представники поневоленої України.

У часі Конгресу відбулися також наради Комісії Українських Молодечих Організацій (КУМО), Комісії Прав Людини (КПЛ), Комісії Національних Прав, Світової Координаційної Виховно-Освітньої Ради (СКВОР), Наукової Ради та Ради Культури. Крім того вони мали свої окремі сесії, на яких було виголошено ряд доповідей на теми, які турбують і хвилюють українців в Україні і у вільному світі. Серед доповідачів були українські науковці західного світу, а також і недавно прибулі з України борці за права українського народу.

Наради Конгресу відбувалися у п'яти пленарних сесіях та на різних конгресових комісіях, як верифікаційна, резолюційна, номінаційна, фінансова тощо.

У СКВУ обрав одноголосним рішенням президентом СКВУ на п'ятирічну каденцію п. Юрія Шимка, колишнього генерального секретаря СКВУ і колишнього канадського посла, визначного політика й громадського діяча. До Президії Секретаріату і Секретаряту СКВУ Конгрес обрав Митрополитів Помісної УКЦ у США і Канаді, делегованих представників від Українських Православних Церков і Протестантської Віроісповідної Централі, делегованих представників від громадських Централь в українській діаспорі, міжкрайових наукових, молодіжних, жіночих, станових і громадських установ, про що вже інформували українські щоденники і тижневики.

В нашому журналі-місячнику ми не будемо друкувати репортажні зведення, але затримаємося над найосновнішими матеріалами — привітаннями, доповідями і резолюціями цих найголовніших конгресових зібрань в Торонто, Канада.

ПЕРЕМОГА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ

*Привітальне слово Голови Проводу ОУН на V З'їзді Світового
Українського Визвольного Фронту, Торонто, 21.11.1988 р.*

Шановний Друже Голово,
Достойні Гості,
Вельмишановні Пані й Панове,
Дорогі Подруги і Друзі!

Найперше маю велику честь від імени Проводу ОУН привітати Вас на цьому V-му З'їзді СУВФ, на який ми прибули з усіх континентів, щоб спільно обмінятися думками і досвідом про пройдений етап і накреслити пляни діяльності на майбутнє. Бажаючи новообраній Президії і всім складовим Організаціям СУВФ якнайкращих успіхів у Вашій дальшій праці, одночасно дякую за дотеперішню і майбутню активну підтримку для ОУН у її боротьбі за визволення українського народу і відновлення української самостійної держави.

І хоч на цьому З'їзді, як і на інших форумах, які цими днями відбуваються в Торонті, вже багато говорилося про становище і визвольні процеси, які проходять в Україні в цілій російсько-більшевицькій імперії, то однак ця тема є так переважливою сьогодні, що потрібно постійно до неї повертатися, щоб глибоко збагнути суть цих процесів і передбачити дальший розвиток подій.

На довгому шляху ставання української нації до волі і державного життя, який знаменувався різними етапами пасивного спротиву і активної боротьби в різних ділянках життя, а особливо трьома етапами збройної боротьби і визвольних війн проти російського, німецького, і мадярського окупантів у першій половині цього століття, теперішній етап носить характер ідейно-політичної боротьби двох протиставлених сил, репрезентованих Україною разом з іншими поневоленими народами і імперіалістичною Росією. Голошені нами впродовж десятиліть великі ідеї національної свободи і соціальної справедливості, перебудови світу на принципі національних держав, як запоруки теж притаманному кожному народові соціального ладу, стали сьогодні панівними у цілому світі. На наших очах постали десятки нових держав донедавна підневільних народів у різних імперіях, а остання з світових імперій, російська, опинилася сьогодні у подвійній ізоляції —

зі зовні вільними народами, а всередині — поневоленими. Лише при допомозі шантажу термоядерної війни вдалося їй задержати стан посідання, пенетрувати і розкласти вільні суспільства, підступом і явною агресією завойовувати нові народи. Та дальший її похід на завоювання світу, що було і є метою російського імперіялізму стриманий. Сталося це в наслідок зрозуміння вільними народами загрози з боку російської імперії власним інтересам, і вони московській мілітарній силі протиставили свою збройну силу.

Та ще важливішою причиною сповільнення експансії, а подекуди, як у Афганістані, відступу, є внутрішні проблеми імперії, в якій вже заіснували процеси глибокої кризи і дезінтеграції панівної комуністичної ідеології і побудованої на ній соціально-економічної і політичної імперської системи до тієї міри, що найвищі керівники імперії були змушені проголосити докорінну її перебудову. Розпачливі пошуки за відповідною розв'язкою цієї глибокої кризи і пропоновані рецепти на її оздоровлення лише поглиблюють її, бо знайти їх прямо неможливо. Бо не йдеться тут лише про оздоровлення економічної і соціальної системи, але одночасно за всяку ціну йдуть намагання задержати ненарушність і цілість імперії. З тією ціллю незмінними остаються т.зв. Брежневська конституція СРСР з її «своєтським народом» і керівною ролю Комуністичної партії, незмінною залишається роля КГБ, недоторканою є Советська армія, зобов'язуючими остаються постанови і програма КПСС, особливо в питаннях зовнішньої політики і національного питання всередині імперії. А це ті проблеми, без розв'язки яких неможлива серйозніша перебудова і покращення економічно-господарської системи. Знову ж надання більших справжніх свобод в усіх ділянках національного, культурного релігійного й економічно-господарського життя лише прискорило б остаточний розлад і розклад панівної системи теж в політичній площині.

У посталому замішанні і дезорієнтації, викликаних теж боротьбою за владу на найвищих щаблях імперської драбини, відкрилася частинно скринка Пандори і на яв почали виходити страшні злочини супроти мільйонів неповинних людей і цілих народів, скоєних на протязі сімдесяти років тривання цієї жахливої большевицької тиранії. Цим дорешти копромітується в очах людей, особливо молодого покоління, комуністичну доктрину і побудований на ній соціалізм большевицько-російського зразка. Не багато помагає намагання скинути вину на всі поповнені злочини на Сталіна чи інших керівних осіб, бо корінь лиха знаходиться в самій доктрині, творцем якої був Ленін, який далі залишається поза рамками критики, як і сама комуністична партія. Комунізм це утопія — вже явно заявляють сьогодні недавні визнавці і оборон-

ці цієї утопії. І хоч процес загнивання цієї насильно насадженої утопічної системи триває вже довгі роки, то унааявлення його прилюдно перед цілим світом створює нову ситуацію в імперії і в поневолених в ній народах.

Доведене до абсурдних розмірів і форм зросійщення різних ділянок національного, культурного і релігійного життя в поневолених країнах, викликало великий спротив дослівно всіх поневолених народів, які станули в обороні своїх національних святощів і своїх прав. Цей спротив і боротьба ведеться у всіх площинах життя, всіма верствами народу. Відкинувши як утопічну і непридатну для нормального життя комуністичну доктрину і російський спосіб життя, народи невпинно повертаються до традиційних форм і змісту їх національного і релігійного життя. Фактично сьогодні існують побіч себе два суспільства — офіційне, сперте на адміністративно-бюрократичному апараті, яке бодай назовні придержується насаджених форм бездушного життя, і традиційно-національне, яке продовжує жити згідно з тисячолітніми побутовими, культурними і релігійними традиціями, часто шукаючи свого коріння у сивій, передісторичній давнині.

У великому стратегічному пляні відвоювання нашої старинної історії, особливо княжої доби, включно з тисячолітнім ювілеєм Хрещення України, що їх присвоюють собі російські імперіялісти всіх мастей, українські дослідники в останніх роках розробляють доісторичну добу кількатисячної давности, до якої Москва вже не може мати ніяких претенсій, а одночасно доказують культурну і державницьку тяглість автохтонного населення української етнографічної території упродовж всієї історії. Відомі нам праці на ці теми М. Брайчевського про заснування Києва, Ігоря Кичака про скототсько-скитську державу, Євгена Крамара про Антів, і про поширення християнства в Україні від апостольських часів аж до самого хрещення України св. Володимиром, поема про Скототське поле Ірини Калинець, а останньо епічна поема про скитів Ліни Костенко, яка у своїх глибінних роздумах доказує про автохтонність тієї частини скитів, які жили на осередніх землях України, і їхньої високої культури, державного ладу і військової сили. Це дуже важлива і велика підбудова для пов'язання в одну цілість історії українського народу від передісторичних часів аж до сьогодні. Варто нам пригадати, що VI Великий Збір ОУН у 1981 р. присвятив цій темі окремий розділ у своїх постановках, виводячи генезу української нації і культури від часів неоліту, та подав нову періодизацію української державности від найдавніших часів.

Одночасно йде великий бій наших дослідників за відвоювання

для нашої історії княжої доби, доби Київської Русі, що її так поспішово присвоюють собі москалі, доводячи, що в тому часі існувала одна давньоруська народність, з якої згодом постали три окремі народи — російський, український і білоруський, з очевидним приписанням всіх здобутків тієї доби для сучасного російського народу. Згадані вже Брайчевський, Кичак, а теж Ю. Бадзьо й інші дослідники тієї доби, доводять про недоречність і безпідставність російських претенсій, бо вже далеко перед історичною княжою добою сформувалися зовсім окремі народності на сучасних теренах України, Білорусі і Московщини, а Київська Русь могла становити лише спільний етап в історичному розвитку цих окремих народів.

Велике відродження релігійного і церковного життя в нашому народі, а теж в інших поневолених народах — християнських і мусулманських, якого ми є свідками під цю пору, це не лише чергове відкинення безбожницького матеріалізму і російського більшовизму, але це велика моральна сила, що нею просякнуті всі верстви народу, якої ні знищити ні навіть зменшити ніхто і ніщо вже не всилі. Є це природний стихійний зворот людей до вищих духовних і непромінаючих вартостей життя, закладених в людських душах самим Творцем.

Впарі з релігійним відродженням, йдуть на намагання відновити і ввести в життя різні побутові й історичні традиції в родинному, громадському чи національному засягу, що одночасно спонукує ближче запізнатися зі способом життя своїх предків, їхньою культурою й історією. Широкозакрошений рух за збереження культурних і історичних пам'яток на всіх просторах України, який набрав на силі в останньому часі, а особливо гостра критика окупаційної влади і їх вислужників за знищені пам'ятки, не раз світової вартости як Свят-Михайлівський Золотоверхий Собор чи Успенський Собор у Києві, вимоги їх відбудови чи реставрації, чимраз голосніша критика за перетворення життєдайного Дніпра на мертві озера, зі затопленням історичних місць княжої і козацької доби (Хортиця, частина Суботова й ін.), за побудову горезвісного атомового масиву в Чорнобилі й інших густо заселених місцевостях — все це свідчить про великий зріст національної свідомости широких верств українського народу і готовість стати в обороні національних цінностей і святощів.

Та може найголоснішою стала оборона української мови широкими колами населення по містах і селах, при чому вийшли на яв жахливі наслідки дотеперішньої плянової політики російських окупантів на українській землі з метою понизити, а відтак цілко-

вито відібрати найбільший скарб народу, яким є рідна мова. Адміністраційно-репресивними заходами і засобами доведено до того, що у багатьох чисто українських історичних містах, як Чернігів, Суми, Полтава й ін., сьогодні вже нема ні однієї середньої школи з українською мовою навчання, або лише декілька на периферіях міст, а українська мова як предмет не є обов'язковою для учнів. За дуже малими винятками, на всіх університетах, інститутах, наукових закладах викладавою мовою є російська, на якій теж видаються майже всі наукові праці. Не краще представляється справа в масових медіях інформації і пропаганди — радіо, телевізія, фільми, а україномовні газети і журнали, чи художня література видаються мізерними тиражами. Все це є плановане імперським російським центром і методично-послідовно переводиться в життя на низах, під пильним оком партії і залізною рукою КГБ. Тому не дивно, що це викликало велике обурення серед українського населення, а започатковані деякими письменниками і культурними діячами відкриті протести проти такої лінгвіцидної політики Москви широкою хвилею відбилося по всій Україні. Український нарід сьогодні відкрито вимагає повної свободи розвитку і уживання української мови у всіх сферах життя, включно з окупаційною адміністрацією.

І так під впливом всіх тих широких культурних, релігійних і суспільних процесів одночасно зростає національна і політична свідомість українського населення у всіх його прошарках. Шукуючи причин такого невідрадного становища свого народу на його власній землі, кожна думаюча одиниця приходить до висновку, що є це наслідком чужої інтервенції у його житті, чужої сили, яка унеможливорює йому природний і всебічний розвиток всіх його здібностей і ресурсів та жити вільно по своїй вподобі. Тому непомітно, але широко зростає бажання позбутися цієї чужої «опіки», чужого наглядача у кожному житті, а їх, московських наглядачів, є сьогодні в Україні понад 10 мільйонів, тобто один на чотирьох українців, у висліді чого зростає ворожнеча теж на чистому національному тлі.

Реасумуючи сказане, можна ствердити, що одночасно із наявним розкладом і послабленням панівної досі російської комуністичної системи зростає потенціал національних сил поневолених народів, особливо українського народу, на незмінних світоглядних і ідейно-політичних засадах, проповідуваних ОУН і визвольними організаціями інших поневолених народів. Цей великий рух до волі, який в останньому часі виявляється у масових маніфестаціях десятків, а то й сотень тисяч народу в Казахстані, Вірменії, Бальтицьких країнах, Україні, в обороні своїх прав, включно з

політичними, диктує сьогодні розвиток визвольних процесів. Національна ідея є знову в наступі і вона перемагає. Перемагає теж наша стратегічна концепція розвалу російсько-більшевицької імперії зсередини об'єднаними силами визвольних рухів усіх поневолених народів.

Найважливішим завданням в цей час є скріплювати і поширювати визвольні процеси в Україні і в цілій імперії та скеровувати їх в напрямку, який веде до досягнення найвищої мети нації — державної самостійності.

Роля ОУН в цих процесах, а з нею Організацій Українського Визвольного Фронту, є ключовою в тому, що ми маємо докладно розроблено політичну і соціальну програму майбутньої української держави, спертої на ідеалістичному, християнському світогляді, на ідеях українського визвольного націоналізму; ми маємо розроблену стратегію боротьби, а теж великий досвід у цій боротьбі та численні кадри у цілому світі.

У нашій дальшій праці і боротьбі за волю і державність української нації ми будемо йти єдино правильним шляхом, вказаним нам національним пророком Тарасом Шевченком, великими мислителями Іваном Франком, Миколою Міхновським, Дмитром Донцовом, державними, політичними, мілітарними і культивними провідниками Симоном Петлюрою, Євгеном Коновальцем, Сергієм Єфремовим, Степаном Бандерою, Ярославом Стецьком, Романом Шухевичем, Володимиром Горбовим, Василем Стусом, та поблагословленим митрополитами Василем Липківським, Андрієм Шептицьким, патріархом Йосифом Сліпим.

Шлях цей скроплений і освячений кров'ю найкращих синів і дочок України, які зі зброєю в руках й іншими методами боролися за волю України.

Силою зброї імперіялістична Росія знищила українську державу і остаточно розв'язка української державности буде вирішуватися теж силою зброї.

І я вірю, що під знаменами Хреста і Тризуба українська нація остаточно переможе.

Так нам, Боже, допоможи!
Слава Україні!

*Василь Олесків
Голова Проводу ОУН*

З НЕПОСЛАБЛЕНОЮ ВІРОЮ У СЛУШНІСТЬ НАШОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ СПРАВИ ПРЯМУВАТИ ДО МЕТИ

*Привітальне Слово Голови Проводу ОУН на XIII Світовому
Конгресі Спілки Української Молоді в Торонті, 19.11.1988 р.*

Всечесніший Отче,
Хвальна Президіє,
Достойні Гості,
Дорогі Подруги і Друзі-Сумівці!

З великою приємністю я прийняв запрошення бути учасником на сьогоднішньому Світовому Конгресі СУМ і від імени Проводу Організації Українських Націоналістів щиро вітаю вас, Делегатів і Гостей, що прибули з різних континентів, та бажаю успішно завершити важливі наради Конгресу з метою ще більшого скріплення праці серед української молоді в майбутньому. Вітаю Вас теж як член СУМ-у, в рядах якої завершувався процес мого національного виховання, а практична праця в ній стала доброю школою для виконування в майбутньому інших завдань. Тому я свідомий важливості праці СУМ і високо її ціню.

Сьогоднішній Конгрес відбувається у виїнятково важливому і вагомому на події часі. Ми є свідками великих зрушень і національного відродження серед поневолених Росією народів, а особливо в українському народі. Після довгих десятиліть настирливих намагань російсько-большевицьких окупантів — створити при допомозі репресивної поліційної машини т.зв. «совєтський народ» на базі російської духовности і марксистської ідеології — остаточно перемогла національна ідея, яка в повній силі, стихійно вийшла наверх і сьогодні є домінуючою силою у розвиткових процесах у цілому совєтському бльоці.

«У Вильні відродилася нація!» — з неприхованою радістю стверджує західний журналіст, який був свідком минулого місяця великої національної і релігійної маніфестації литовців у їхній столиці, якою заманіфестовано перед цілим світом незламну волю цієї невеликої, але гордої нації — жити вільним життям у своїй країні.

«Яка краса — відродження країни!» — можна б повторити за нашим поетом, дивлячись на багатотисячні здвиги українського народу на вулицях рідних міст, які відкрито і здетерміновано стають в обороні своїх прав, засуджуючи при цьому всі злочини й кривди, заподіяні українському народові московсько-большевицькими окупантами.

У цьому великому поході до волі разом з українцями йдуть всі інші поневолені Росією народи — вірмени, грузини, казахи, естонці, латвійці, білоруси, — які не лише ідейно пов'язані зі собою, бо мають цю саму мету, але всі вони еднаються організаційно у своїй боротьбі за досягнення мети. Проповідувана нами ідея розвалу російської большевицької імперії на національні держави координованими силами поневолених народів сьогодні стає дійсністю.

Цей наш Конгрес відбувається теж в ювілейному році 1000-річчя удержавлення Християнства в Україні, довершене св. Володимиром Великим, Володарем України. Відзначення цього історичного Ювілею в Україні і на поселеннях в діаспорі могутньою хвилею пронеслося над цілим світом і залишило глибокий, непроминаючий слід в душі кожної української людини. Християнська віра і національна ідея формували духовність українського народу впродовж століть, яка в своїй основі, не зважаючи на намагання ворогів її спотворити чи знищити, залишилася незмінною до сьогодні. Великої ваги документи, які появилися у зв'язку з Ювілеєм від імени наших Церков чи світських організацій, особливо знаменне «Слово» VII Великого Збору ОУН, глибинні роздуми Євгена Сверстюка біля пам'ятника св. Володимирові в Києві, «Тренос» Ірини Калинець, рознесли правду по світі про цю історичну подію українського народу і ще більше закріпили віру в нашому народі у непроминаючі Божі правди. Хоч далі переслідувані, але скріплені духовно і морально, український нарід і його Христова Церква впевнено вступають у своє друге тисячоліття.

Усі ці події, національного і релігійного характеру, не можуть не мати впливу і на нашу діяльність на різних відтинках організованого життя. Треба пам'ятати, що не зважаючи на велике замішання, яке постало на самих верхів'ях імперської структури у зв'язку з банкрутством комуністичної ідеології і побудованої на ній соціально-політичної системи, а теж із зростом відосередніх національних сил, імперія розпоряджає ще великими силами. В її руках політична влада, матеріально-економічні ресурси, збройний арсенал і поліційно-репресивний апарат. З метою збереження імперії вже йдуть пошуки за новими ідеями, на базі яких можна б держати разом підбиті народи, обіцяючи їм різні полегші. Тим часом вже пущено в рух велику пропагандивну машину з метою скомпромітувати саму ідею державної самостійності поневолених народів і її носіїв, виламлюючи з єдиного національно фронту деякі нестійкі одиниці чи групи. Отже справжня боротьба за права нації на цьому новому етапі ще перед нами, вона щойно розпочалася.

Тому потрібно, щоб в цей переломовий, а може й вирішний час,

визнавці національної ідеї, а особливо визнавці визвольного націоналізму, як протиставної ідеології російському комунізмові й імперіялізмові, твердо стали на своїх випробуваних позиціях, скріпили свої сили і свою діяльність та щоб з непослабленою вірою у слухність нашої визвольної справи вперто і послідовно прямувати до мети.

Спілка Української Молоді, що стоїть в авангарді всієї української патріотичної молоді, маючи за собою великий досвід і вишколені кадри, повинна ще більше посилити свою діяльність, скеровану теж на своїх ровесників, на молодь в Україні, яка у сьогоднішніх національних процесах відіграє важливу роль. Сумівське гасло «Бог і Україна», в якому відображені ідеалістичний, християнський світогляд і національна мета, має стати мобілізуючим чинником для всієї патріотичної української молоді у її праці і боротьбі за найвищі ідеали української нації.

Тому, Дорогі Сумівці, йдіть далі шляхом, вказаним основоположниками СУМ в Україні, ідеологами і провідниками ОУН-УПА, шляхом скропленим і освяченим кров'ю тисячів борців, бо він єдиний веде до мети.

Під великими знаменами Хреста і Тризуба, що їх у спадку передав нам св. Володимир Великий тисячу років тому, український нарід остаточно здобуде волю і державну самостійність.

Слава Україні!

Василь Олеськів
Голова Проводу ОУН

СЛОВО-ПРИВІТ ПРЕЗИДЕНТА АБН НА XIII СВІТОВОМУ КОНГРЕСІ СУМ

Достойні гості,
Дорогі сумівки й сумівці!

Велика ваша заслуга для нації в тому, що ви вирощуєте для неї нових провідників різних ділянок життя. Як радісно, що Конгрес СУМ-у відбувається якраз у наше 1000-річчя Хрещення. Нормально у вихованні молоді знання історії власного народу, навчання про його величні постаті відграють велику роль. А у нашому народі тих постатей не бракує. І вистачають уже лише дві з них — св. княгиня Ольга і володар Руси-України св. Володимир

Великий, щоб бути гордими за приналежність до української нації. Це бо вже за їх панування 1000 і більше років тому наша батьківщина Україна була центром культури, політично-державницької думки на цілому Сході Європи.

Сьогодні ми, а головню ті, що на нашій прадідівській землі, є свідками, що живе в народі відвічний дух, живе в ньому свята віра, що її передав нам на берегах Дніпра у Києві великий князь Володимир, живе в народі бажання освячене кров'ю мільйонів — стати знову народом вільним, суверенним. Тисячі, тисячі наших знедолених, але з незламним духом причащаються в Зарваниці, Гошеві чи Грушеві. 50-тисячні маси народу співають панахиди на гробах Січових Стрільців — борців за волю України 1-го листопаду у Львові, а лиш кілька днів тому 20-тисяч вийшли на вулиці Києва, турбуючися наслідками Чорнобилю.

І до далекої Канади, Австралії чи Аргентини доносяться слова великотисячних народніх зібрань: «Слава Україні, Україні Слава!». Вони зливаються із лопотом національних прапорів Латвії, Литви, Естонії, із звуками дзвонів із Грузії, та з могутніми вимогами Вірменії: «Москво, віддай нам Нагірний Карабах!».

Зливаються в одну гармонію дружби народів, яка поставила ясну мету — не скомпромітовану раз назавжди федерацію, чи конфедерацію, а співпрацю вільних і суверенних народів.

Всі ці вістки жадібно ловлять сумівські дружинники, що назву взяли від воїнів княжих і передають своїм меншим побратимам цю велику новину, що вже є знову в Україні молоде покоління, готове боронити Честь України!

*Слава Стецько
Президент АБН*

(Продовження буде)

М. СУЛЯТИЧ

БАНДЕРІВЦІ — ВОРОГ МОСКВИ ЧИСЛО ОДИН

Велика кампанія російських імперіялістів проти Організації Українських Націоналістів-бандерівців в половині місяця вересня 1988 року не була випадковим високим КГБ-івської дезінформації та диверсії. Обширні статті в центральних органах імперії — «Правді» та «Известия» — вказують на те, що Москва затривожена силою націоналістичних рухів в уярмлених нею народах, а в першу чергу — в Україні. Москалі пам'ятають передсказання Леніна, що без панування москалями над Україною не втримається ні комунізм, ні Росія як великопотуга. Ленін теж остерігав, що ідеї українського визвольного націоналізму є ворогом ч. 1 большевизму, наприклад — писання Дмитра Донцова.

З матеріалів вересневої акції органів Советського Союзу проти ОУН ясно, що московські експерти від справ ОУН пильно слідкували за підготовкою, перебігом і вислідом VII Великого Збору ОУН, що відбувся осінню 1987 року. Окупаційний режим знає, що документи VII ВЗ ОУН розповсюджені по Україні, а тому Москва рішила реагувати на дії ОУН, помимо «гласности» і «перестройки». «Правда» з 12-го вересня 1988 р. атакує «Звернення VII Великого Збору ОУН до українського народу». Москву денервує розкриття націоналістами обману, що захований за параваном «перестройки» і «гласности», бо справжньою інтенцією Горбачова є збереження російської імперії. Виразним мотивом московської кампанії проти бандерівців є намагання розкласти національно-визвольний рух на «скрайньо екстремістичну терористичну організацію українських націоналістів за кордоном», — як пише «Известия» з 15-го вересня, і тих, які нібито включаються у «перестройку» і користають із «гласности». У «Молоді України» з 17-го вересня 1988 р., читаємо: «Операція завершилася. Чому саме тепер? Процес перебудови в нашій країні (мова про «єдину-неділимую» — М. С.) спричинив до змін у міжнародному становищі та утвердженні авторитету СССР. Тому й не хочеться, щоб добродії із ЗЧ ОУН горлали на весь світ про націоналістичне 'підпілля', яке нібито може існувати у нас». Отже, атака проти ОУН йде тому, що бандерівці не виявляють податливості на пропаганду, ведену Москвою. Значить, Постанови VII ВЗ ОУН правильні!

Неприпадково, для розбивання монолітності національно-визвольного руху московські диверсанти вживають навмисне термін

«ЗЧ ОУН», знаючи, що ЗЧ ОУН не існує вже чверть століття (від IV ВЗ ОУН, 1964). Це вони роблять для того, щоб ширити диверсію, мовляв, націоналісти в Україні включилися в «перестройку» і «гласність» та піддержують горбачовську політику реформ, включаються у реалізацію конституції та задоволені мінімалістичною концепцією ілюзорної федерації та автономії для УССР, бо нібито тоді буде краще, ніж було в періоді Сталіна й Брежнєва. Москва протиставить до бандерівців «культ-обмін», до якого нібито включилися «розумні» кола еміграції з рамени західних держав, як от гарвардські професори.

Але диверсійні ходи імперських чинників не будуть успішними, хіба що можуть відволікти остаточний упадок ленінсько-російської імперії, бо революційний потенціал поневолених націй вулканізує цілий простір цієї страшної тюрми народів. Ми свідками експлозивної сили довкола України визвольних національних рухів Вірменії, Азербайджану, Грузії, Естонії, Латвії, Литви і інших. Націоналізм розсаджує Югославію. Революційний націоналізм перемагає московську агресію в Афганістані. Його ледве-ледве втримує під контролею польський сателітний режим. Націоналізм міняє обличчя комуністичного Китаю і комунізованої Мадярщини.

Концепція ОУН, висловлена ще в 1940 роках у кличі «Воля народам — воля людині!» непереможно крокує до своєї перемоги. Під знаменем АБН (Антибольшевицький Блок Народів), ОУН провела за минулі десятиліття велику міжнародню акцію в користь зискання Україні приятелів. Ця політична діяльність була зокрема успішною під керівництвом Голови Українського Державного Правління, сл. пам. Ярослава Стецька. І саме вереснева ворожа кампанія віддзеркалює серйозні турботи Москви успіхами УДП і АБН. Окупаційний орган «Молодь України» (17-го вересня) влучає в суть справи: «Вітаючи відкриття міжнародної конференції АБН (так званого Антибольшевицького Блоку Народів), яка проходила в Торонто (Канада) в листопаді 1986 року, президент Сполучених Штатів Америки Рональд Реган заявив: 'Мені дуже приємно сердечно привітати всіх учасників міжнародної конференції Антибольшевицького Блоку Народів...' Отак просто і ясно». А «Известия» пригадує: «Під адресою Ярослава Стецька і йому подібних, президент США заявив: 'Ваша боротьба — є нашою боротьбою, Ваша мета — є нашою метою...'»

Московська акція проти ОУН є напевно реакцією на виступ віце-президента США Джорджа Буша в Українському Культурному Центрі у Ворен, Мішґен, 20-го липня, 1988 р.. У своїй довшій промові на тлі сумівського прапору і тризуба, кандидат Республіканської Партії на президента США Буш оповів свої враження про мур, яким москалі відгородили Східню Німеччину від Захід-

ньої. Тоді він сказав: «цей мур у певній формі сягає поза Європу, довкола Землі, захопивши одну націю за другою. Розгром *самостійності України*, насильна окупація балтицьких держав, здушення Центральної Європи і т.п. Тому *прийшов час поновно присвятити справі національних прав і правдивого самовизначення для всіх націй*. Робота Америки не буде скінчена доти, доки всі поневолені нації і народи цієї землі не стануть вільними». В дальшому, віце-президент ствердив: «Ми протиставилися комуністичній підривній роботі на цілій Землі, піддержуючи волю і демократію, висяючи до допомоги відважним борцям за волю, які змагають до визволення своїх країн від комуністичного панування. Сьогодні ми є свідками чогось, про можливість чого мало-хто мріяв: героїчні афганські борці за волю побивають советську военну машину». Джордж Буш ще двократно згадував українських борців за волю і державність: і Левка Лук'яненка, і Українську Гельсінську Групу, і українців Миколу Горбала та Івана Кандибу, і Православну та Католицьку Церкви, які все ще заборонені. Увесь час промови Буша, побіч нього стояв Голова УДП, інж. Богдан Федорак.

Після цього виступу Дж. Буша, Москва напевно натиснула на свою агентуру в США, яка у вересні викликала провокаційну аферу, немов би у Передвиборчій комітеті Буша є фашисти, антисеміти і нацисти.

Все це вказує на затривоження москалів у тому, що Вашингтон може дати свою піддержку українським борцям за державність і волю, подібно як це він зробив у відношенні до афганських національно-визвольних сил. А авангардною визвольною організацією українського народу є революційна ОУН. Дописувач у «*Молоді України*» з 17-го вересня стверджує: «Понад 40 років тому частина учасників ОУН-УПА знайшла притулок у ФРН, Великій Британії, США, Канаді. За останніми даними, сьогодні нараховується близько 70.000 оунівців». Вереснева Акція в Києві і Москві має, між іншим, за ціль переконати американців, щоб не піддержували ОУН, бо нібито ОУН є не лише інфільтрована агентами КГБ, але є під контролею Москви. Тому, отже, ставка Заходу на бандерівців безуспішна. Зате Москва веде кампанію в користь т. зв. поміркованих кіл, які неначе конструктивно й розумно включаються в «перестройку» й «гласність».

Можна багато говорити про те, чому бандерівці є непримиреними ворогами російських імперіялістів. У Постановах VII Великого Збору ОУН, в ділянці ідеології й державної програми, т. 3, читаємо: «Україна і Росія, Київ і Москва — два ідейні та культурні антиподи, це постійна боротьба двох протиставлених культур, взаємно суперечних світоглядів і національних ідей». У т. 5 сказано: «ОУН бореться за здобуття Української Самостійної Соборної

Держави через розподіл російської імперіо-колоніальної тюрми народів п.з. 'СССР' шляхом Української Національної Революції і синхронізованих національно-визвольних революцій поневолених Росією народів та за відбудову їхніх суверенних держав на їхніх етнографічних землях». Принципом ОУН, що його постійно намагаються скомпромітувати російські імперіялісти і їхні спомогачі, є т. 1 Постанов VII ВЗ ОУН у ділянці зовнішньої політики ОУН: «Священним законом ОУН є боротьба за УССД. У цій боротьбі ОУН орієнтується: на *власні сили* українського народу, незнищенний людський потенціал української нації, як авангардної сили поневолених народів у боротьбі проти російського імперіялізму; на спільний фронт уярмлених в російській імперії націй; на національно-визвольні революції, що зі середини розваллять імперію і знищать комуністичну систему. . .»

Реакція Москви на дії ОУН показує, що ОУН є в наступі, її ідеї поривають все ширші кола українського народу, і наближається неминучий кінець комуно-російської імперії.

«Народи вільного світу!

Ми закликаємо знищити зсередини ворога людства — без атомової війни, при допомозі поневолених народів! Пропонуючи нашу альтернативу, ми перестерігаємо усі вільні нації світу: не нехуйте нашою потенційною і дієвою силою і не пробуйте вживати термоядерної зброї на наші країни, уярмлені російськими безбожницькими тиранами, — лише тому, що Заходові не вистачає конвенційної зброї через його культ гедоністичного вигідного життя! Тиранія вже не викликає в поневолених страху перед терором. Страх вже зламаний! Приходить епоха революцій і визвольних воєн. Або Захід стане по боці революцій, або ж реакції, тобто зберігання комуно-большевицької системи й російської імперії. Перед визвольними націоналізмами не втримається ніяка термоядерна зброя, бо вона теж в наших руках. Нації повстали, їх нічим не зламати!»

(З Маніфесту VI ВЗ ОУН)

В 1000-ліття Хрещення України

о. д-р І. ОРТИНСЬКИЙ

ТАЄМНИЦЯ УКРАЇНИ
Хрещення, Хрест, Харизма України 988-1988
(Продовження, 8)

Глибинний зміст післанництва України — Хрест

Якщо початки християнства в Україні сяяли могутністю української держави і миготіли блиском щирої віри, то наставання другого тисячоліття християнства застає український народ в безпорадному куті. В той час, коли християнство відіграло таку велику роль в формуванні українського народу, а українська Церква, яка звертала більшу вагу на моральне вдосконалення повіреної їй пастви, ніж на оскаржування у поблудженні в вірі, ця Церква стала чинником рівноваги та великим поштовхом до єдності з Вселенським християнством.

В такому положенні сподівання, що злітали під майбуттям веселковими кольорами надій, ніяк не могли увітчатись успіхом. Бо Україна не стала суб'єктом історії, а об'єктом. Події стали сильніші за неї. З завдання, яке щедротою провидіння їй довірено, Україна не зуміла вив'язатись.

Але доходить до такого висновку було б тільки поверховим розгляданням, яке не входить у суть християнської дійсності. Чим же є ті жахливі терпіння, які прийшлося переносити українському народові? Не є, може, вони отим суттєвим, в якому криється справжній сенс правдивого християнського буття та істинний зміст християнського життя, а тим-то й глибина дійсного післанництва, до якого Любов Божа запрошує так кожну поодинокую людину, як і народи?

Як би не було, по суті Україна сьогодні якимось чином, відносно до обставин, *mutatis mutandis*, ділить долю нинішньої Європи та сучасного світу. Всі ми є в одному човні.

Бо наш сучасний світ знаходиться у безпорядку, до якого веде його хаос власних пристрастей, замкнення в самому собі, само-

знищення через себелюбство. Скрайнім і найвиразнішим виявом цього стану є свавільне й розгульне суспільство, яке поєднується з безнадійною іраціональною та людиновбивчою ідеологією марксизму-комунізму. Це послідовне й природне пов'язання одного та другого історичного явища наших часів можна б назвати маркс-фрейдізмом. Не зважаючи на протилежні зовнішності, вони виходять з того самого джерела та вливаються в те саме русло. Їх вихідним пунктом є відкинення правди і змісту буття, які можуть прийти тільки від потойбічного Бога. Наступним кроком цього рішення-вибору буде падіння в жорстокосердну, брутальну і варварську неволю та обмеження до власних жадань і до безпосереднього довкілля. Наслідком того стає терор, руйнування інших, які нам загороджують дорогу. Хто зрікається того, чого людина очікує надією на потойбічні обітничі через довір'я в безконечне милосердя Бога-Творця, той стає нерозумним та нещадно жорстким, щоб досягнути те, що є малозначним, неважним та проминальним. Він повернеться у праліси своїх пожадливістей і пристрастей та в джунглі себелюбства. Звільнення від всіх зв'язків з законами й від розсудливої постанови перетвориться у сваволлю. Людина душитиметься в утисках зла, що візьме верх над нею. Не важне, чи в одному випадку терор буде оркестрований згори та ради егоїстичних цілей кліки, зграї чи держави, або чи буде просто виявом поведінки поодиноких індивідів.

Дарма, що Україна перебуває менш-більш в такій самій ситуації, що й весь Захід та інші народи світу, та що їй теж треба шукати виходу з скрайностей індустриального суспільства, з мракобісся безбожництва, з шаленої погоні за добрими консуму та з вибриків сваволі, — та положення України є одним відмінне: Україна має іншу, особливу історію, з якої вона змогла здобути дорогоцінний досвід. Особливо останніми сімдесятьма роками український народ збагатився такими докорінними переживаннями, яких мабуть жоден інший народ не мав. Україна перейшла такий хресний шлях і зазнала такої смерті, що вона тепер дійсно в стані почути голос Бога. «Україна навернеться» — каже Мати Божа мовою Фатимських дітей. Українці дійшли скоріше ніж інші народи до тієї точки, з якої не тяжко переконатися, що є тільки один шлях, який веде до гавані порятунку та на левади щастя. Українці до дна досвідчили злобу, побачили дно лжи.

Бож в основному ідеться тут про правду. І український народ, перейшовши гори горя, які заподіяла неправда та її невіддільні супутники, насильство та злочин, є спраглий до правди. Бо знає він, що вілльним може його зробити тільки та правда, джерелом та основою якої є Бог. Протиставитись неправді, засвідчувати усім своїм життям правічну правду — це саме те, чого потребує

нинішній світ, у якому панує найбільша неправда-безбожництво та його наслідки.

Сьогодні Україна переживає подібне до того, як це було за часів св. апостола Павла. «Аж тут з'явилося Павлові видіння: один македонець стоїть і, благаючи його, каже: «Перейди в Македонію і допоможи нам». Шукаючи правди та справедливості, кращі дочки та сини українського народу стараються переступити туман самообманних ілюзій і вступити на терен тверезої дійсності.

Але ж зустріч з дійсністю та її сприйняття — це зустріч з правдою. А суттю й докорінною властивістю правди є, що вона неодмінно веде до любови, до безконечного милосердя, що дає буття усьому, що існує. Тому людина, яка з сумлінною ретельністю шукає за правдою, віднаходить ближнього, якому вона відкривається самовідданим служінням: любов'ю. Правда й любов є таким чином невіддільними. Як і правда, так не менше й любов звертають людину до джерела, з якого вони походять. Любов людини та світу стає любов'ю Бога. Ця любов стає вихідною площиною усього світогляду людини, основним виміром її настанови, суттєвим мірилом її поведінки. Вона стає й підставою довір'я, рушійною силою відваги та джерелом радості. Тільки таке докорінне пов'язання з Богом любови, де Христос стає для людини «дорогою, правдою й життям» (Йоан 14, 6), робить людину здатною прийняти з рук Божих ту історію, яка для неї протирічна, незбагненна та безвихідна. Людина, повіривши Божественному Серцю, покладається на Нього, віддається Його безконечній щедроті.

Саме такий погляд на дійсність дозволяє нам схопити, що суть Християнства і взагалі буття людини знаходить свій осередок в хресті Христа та в Його Воскресінні. Без готовості до хреста та до жертви людина і світ не мають ніякого духового фундаменту. Духові вартості людства, а зокрема християнства, існують тільки за ціну посвяти. Де немає відваги до самопосвяти, там виринають низькі людські пристрасті. Там починається падіння, нищення, відчай, сумнів та ворожнеча, бо немає духового осередку.

Нинішній папа Іван Павло II, бувши ще кардиналом так проповідував в Новій Гуті: «Якщо хрест віддалиться з душі, не будеться людського життя, але нищиться його. Відбирається людям останню опору. Це діється не безкарно. За це платиться падінням моральності, помноженням вбивств ненародженого життя, зростаючим показником розбитих подруж і родин, зі щоразу більшим п'янством та неохотою працювати. Без хреста немає ніякого правдивого людського життя, і моральність поступового народу нема як рятувати. Не можна ніяк виховувати молоде покоління, якщо не навчити його пізнавати вартість посвяти, самоподолання, альтруїзму та самозречення. Тому вимагаємо право буття для

хреста в нашій батьківщині, з певністю, що з хрестом поєднуються не тільки терпіння Христові, але теж спасіння, що приносить Христос людині, родині, народові й цілому людству».

Незламність духа опирається на невичерпаній дійсності, на хресті. «Слово про хрест нам, що спасаємось, сила Божа» (Кор. 1, 13). Віра в Христа, що приносить мир, заводить новий закон ладу, долаючи смерть, дає переконливу відповідь на хвилююче питання про останній змісл буття, як дала вже тому 2000 років. Це — вид на Голготу.

Христос каже ясно без жодних церемоній: «Не думайте, що я прийшов принести мир на землю. Не мир прийшов я принести на землю, а меч» (Мт. 10, 34). Ціль цієї війни проста та виразна: змагатись завжди та всюди, аби прийняти Божу волю та чинити її. Мова тут насамперед про визволення від самообману ілюзій, аби шукати справжню дійсність та намагатися залишитись у постійному зв'язку з нею, скеровуючи нашу дію до неї. Це означає — приймати протиріччя, які перехрещують нашу жагу за щастям, та відшифровувати в них шлях, яким Божа любов веде нас до осяйної мети. Це означає перемагати спокуси лукавості нашої природи, що тягнуть нас назад та вниз, а не до вищого та більшого, що нам дарує прещедра милість Божественного Серця. Це означає перебувати в постійній напрузі, аби не впасти, та бути завжди готовими встати, коли ми впали. Це означає забувати про себе, щоб думати про інших. Це означає — ніколи не зневірюватись, а завжди все рішучіше ступати вперед та вгору, починаючи все наново. Це заклик до відваги, аби йти за покликанням Святого Духа.

Таким способом перебіг життя кожної поодинокій людини, як і історія народів, стає шляхом, який іде вгору, підіймається; і тому це не може здійснитися інакше, як тільки трудом, змаганням, зусиллям.

Це означає, що меч, який нам вручає Христос, навряд чи можна відлучити від хреста. Боротись — це терпіти. Терпіти — це жити. Коли хочемо прямувати до цілі, мусимо бути готові до страждань. «Коли хтось хоче йти за мною, нехай зречеться себе самого, візьме хрест свій і йде за мною. Хто хоче спасти своє життя, той його погубить, а хто своє життя погубить ради мене, той його знайде» (Мт. 16, 24-2). Дарма, що суттєвим стрижнем нашого існування становиться шукання щастя; таке терпіння не тільки пронизує наше існування, але, власне, є долею людини. Його ніяк не можна уникнути, бо воно невіддільне від життя. Не те, що воно є шляхом до щастя, але за якимось незбагненим пляном Творця страждання супроводить наше побивання за зміслом нашого життя, вкарбовуючись глибоко в правдиву дійсність буття людини.

Те, що в терпінні лежить глибина таємниці нашої справжньої дійсності, належить до основних правд християнського об'явлення. «Я вирішив не знати нічого іншого між вами, як тільки Ісуса Христа, і то розп'ятого» (Кор. 2, 2). Терпіння ради любови є одиноким відповіддю на протиріччя світу, буття та існування людини. Воно є розв'язкою того, що вважається нерозгаданим. Воно є переверненням теперішнього стану смерти та шляхом до життя, яке ніколи не перестає у Бозі. Воно є запорукою безсмертності як логічний висновок буття. Через хрест до світла воскресіння.

Це веде нас до висновку, що успіх в житті людини та історію даних народів ніяк не можна міряти загальноновживаними мірилами, але їх треба розглядати під цілком іншим кутом зору. Справжня, дійсна історія відбувається в серцях людей. Вона не залежить від зовнішніх досягнень і не відповідає поверховим виявам. Вона відбувається на тому рівні, де беруться властиві рішення. Те, що рахується, не є успіх, а добра, рішуча та сильна воля. Щирі та добрі наміри, які керують настановою цілого людського життя, є вирішальними, а не перемоги, що блискотять.

Коли ми з такої точки зору розглядаємо історію українського народу, то всі його розчарування, поразки, нещастя, лиха, скорботи, неуспіхи, терпіння, муки, упокорення, пониження і навіть його прогріхи й недоліки виглядають цілком інакше. Доля України не є вже жахливою трагедією, а особливим покликанням. Вона являється надзвичайним знаком християнства, яке знаходить саме в Україні свій властивий зміст, зміст та здійснення. Український народ не розійшовся зі своїм завданням. Дарма що післанництво, яке очікувалось від України та яке зовсім інакше виявилось, виконано набагато краще, ніж сподівалось. Українці, на яких римські папи і вселенське християнство поклали свої найкращі надії, не розчарували.

Світ, а зокрема світ, до якого приковано Україну, не можна змінити галасом розгуляної вулиці чи маніпуляцією зловіщої та вбивчої пропаганди. Щоб вибитись з вікової логіки зла, яке наводить чорні грози лихоліть та нещасть, треба якогось надзвичайного почину, якоїсь вищої допомоги, Божого чуда. Ми віримо, що саме український народ, який, хоча він нам вбачається на бездоріжжі долі і на межі свого існування, є приречений стати тим чудом. Український народ не розминувся зі своїм покликанням і проти всякої надії зовнішніх виглядів сповняє своє завдання.

Український народ був у стані перенести горе своєї трагічної долі, бачивши в глибині його християнської свідомості хрест, що випромінює райдугу воскресіння, дарма, що витлумачення шляхів хресної дороги йому не дано.

Історичний скривавлений шлях, що ним іде український народ

у віки — це шлях приречений Богом для творіння, це був і царственный шлях самого Христа на Голготу. Бог мене українську національну субстанцію раменами історичних трагізмів не надаремно. Якщо життя численних поколінь українського народу зумовлене важкими досвідами і пробами, то це тому, що Бог хоче викресати з нас полум'яні вогні й пожежі духа. Він хоче з українського безсилля викресати полум'яну міць життя, вкоріненого в Бозі.

Кров українських мучеників, що гинули та гинуть в безприкладній в історії боротьбі українського духа з шаленими ідеологіями нашого часу — це запорука творчої й апостольської живучости України.

Бог, який провадить історію людськими руками, іноді найбільш незугарними, зберіг понад усі загрози та грози український народ, аби дати йому те післанництво, яке невіддільне від тернистого вінця. Бож на якомусь рівні відчуття жевріє в українському народі переконання, що Україна має багато до сказання світові. Українцям ясно, що завдання, яке Боже Провидіння поклало їм на плече, не завершене. Хоча це може здаватися дивним та малозрозумілим, але саме тепер, коли Україна стоїть у тіні своєї трагічної долі, їй призначено сповнити вагоме доручення історії. В годині, коли українському народові загрожує цілковите винародовлення та біологічний геноцид, коли йому не дано ніякого права слухати свого сумління, аби визнати Бога, і коли в його батьківщині немає місця для Христа, Україну закликається до надзвичайної, відповідальної ролі.

Проте саме тепер, в агонії, що не є вмиранням, але боротьбою, крізь яку підіймається веселка надії, Україна може дати найціннішу інформацію. В погоні за щастям аж ніяк не можна виминати хреста, але, навпаки: брати його серйозно, як шлях до певної та повної щасливості.

Українські християни свідомі того, що хрест постає через перехрещення Божої волі з волею людини. Вони вказують, що в житті не йдеться так про визволення від небезпек і терпіння, але про вічність, про остаточне щастя. Вони добре знають, що на цьому шляху боротьби й терпіння приходиться та завжди прийдеться платити. Але вони ще краще знають, що завжди треба мати відвагу вставати, щоб мати сміливість все наново починати.

Можливість все наново починати, долаючи відчай, тривогу, непевність і неспокій — це Євангеліє. Проте починання, яке нам безперерійно подає об'явлення Христової Благовісти, це заклик спрямований до кожної поодинокій людини. Тому оновлення та перетворення світу, суспільства й народів, і людства є насамперед та понад все внутрішньою обною. Револуція, якої потребує

людство, є революцією, що збувається всередині людини. Всі ми, кожний з нас, мусить звернутись до Бога, навернутись, змінитись. Якщо така революція ніколи не припиниться, то всі інші революції стануть зайвими.

Один з віруючих нашої батьківщини пише: «Нам треба стати Євангелією, тоді зміняться автоматично всі суспільні відносини».

Якщо, отже, основною вимогою такої революції є починати від себе, аби насамперед себе перетворити, то це означає водночас, що треба жертвувати собою, а не іншими. Саме те чинить еліта України, добірна частина українських віруючих та добровольців героїської посвяти. Так постає нова цивілізація, цивілізація любови. Нове плем'я України, що гряде в друге тисячоліття свого християнства, стає пересторогою для світу, аби рішуче та раз на все відкинути нещасні відпадки європейської культури, якими являються марксизм та з ним споріднені явища. Вона є закликом до сучасної цивілізації, що керуючись у пошукуванні щастя, себелюбством та сваволею, зазнає тільки поразки та падіння вниз, де кінчає оргіями самознищення.

Ми не пред'являємо заяви, що український народ витерпів більш за других. Ми тільки, дивлячись на історію українського народу, стверджуємо, що просто дивуємося, як можливо, що цей український народ на протязі своєї тисячолітньої християнської історії зміг так безмірно терпіти, видержати оті страждання, дерзати, не піддаватись та проіснувати.

Істотним, проте, не є саме терпіння, але як сприймається страждання, який змісл йому надається, яке відношення до нього. Безперечно було б побожним переборщенням уважати, що всі українці завжди переносили терпіння і з християнськими почуттями приймали Божу волю та несли хрест слідом за Христом. Не всі були святими, ісповідниками, мучениками та героями. Все ж таки, в обличчі незлічених свідчень історії, не слід заперечувати, що саме дух християнської настанови та християнського відчуття супроводжував український народ у його мандрівці крізь віки та крізь тяжкі лихоліття безсердечної долі. Не є теж остаточно так важливим, чи така духовна постава була менш чи більш свідомою. Є, однак, безсумнівним, що сила витривалости, аби могли перенести стільки горя та далі надіятись та боротись, приходила українському народові тільки від християнської віри.

Справжній християнський рух, що все приймає від Бога, все від Бога очікує, у всьому на Бога покладається та в усьому вбачає провід Божого милосердя, був саме тією властивістю українського народу, яка була основою й рушійною силою його післанництва. Таке християнське переконання дозволяло українському народові взяти з покорюю упокорення, яке історія клала на його плече,

вважаючи його за заслужену кару. Український народ погоджується теж зі своїми обмеженнями, беручи їх як волю Божу, яка кожному дає відповідне. Під цим оглядом український народ світить, як одинока зоря поміж месіанізмами, шовінізмами, національними скрайностями та імперіялістичними стремліннями своїх сусідів. Не жадоба влади, панування над іншими та користування благами цієї землі зродила з українців авангард християнства й по справжньому християнської Європи, але уярмлення, понизження і терпіння, яке зродило вимогу понять та ідеалів, як гідність людини, недоторканість особи, права людини, особиста відповідальність, свобода, самовіддана відвага, солідарність та спільність. Ці ідеали були висновком української християнської душі з її побожністю, благочестям, вірою, шуканням Бога, жагою правди, доброзичливістю, гостинністю, дружністю та готовістю допомагати.

Київська гора, на якій, за побожною дегендою, св. Андрій застромив хрест, залишилась властивим осередком України, її серцем. Історія українського народу вже відтоді кружляє біля хреста. Це її справжнє покликання. Грішний світ вимагає знаків. Для християн найбільшим чудом є розп'ятий Христос, бо вже внутрішній голос нам сповіщає, що в розп'ятті Христа є вже Його воскресіння. Терпіння, яке безнастанно супроводжує Україну, стає найкращою запорукою та запевненням, що Україна, не зважаючи на всі протиріччя її буття та її історії, відгадала сенс справжнього християнського буття, сповнюючи таким чином велике завдання, що провидіння Боже їй довірило.

Хрещення, яким св. Володимир Великий охрестив свій український народ, було повним та багатозначущим хрещенням, бо воно було введенням до Хрещення, що було шляхом хреста та вівтарем крові, щоєдналась з Духом Христовим.

Тернистий шлях на Голготу

Терпіння українського народу починаються скоро, з самим поставанням українського буття. Положення, у якому знаходилась Україна, стало вже джерелом українського хресного шляху. Україною всі переходили. Цією землею всі жадали оволодіти. Кожен старався якнайбільше її пограбувати. Оминаючи описи колишніх нападів, лихоліть, бід та переживань, нищень та руїн раніших часів, розпічнемо згадкою, яку нам передає історія про страждання, які спричинювали спустошення нападами печенігів, турків, а зокрема половців. Приходили вони зі сходу, зі степів. Тому була це боротьба з неспокійним та непримиренним Сходом.

За часів Святополка Ізяславича (1093-1113), наддніпрянські території були постійно руйновані. Множество українського населення попадало серед моря страждань в половецьку неволю. Повість так описує оті події: «Згрішили ми, й поносимо кару, так як ми створили, так тепер страждаємо: всі города опустіли, перейдім поля, де колись паслися стада коней, овець, волів — все знищено. Нині бачимо позаростані ниви, що стали пристановищем звірям. Але все ж таки надіємось на Боже милосердя... много роду християнського страдає, печальні, мучені зимою замерзають, голодні вони та спраглі в біді, опущені лиця, почорнілі тіла, в незнаній стороні, язика їх спалені, йдуть нагі та босі, ноги поколені терням, із слізми відповідав один одному словами: 'Я був з того города', а другий: 'Я з того села', так випитуються зі сльозами, розповідаючи про свій рід та зідхаючи, очі підносять до Вишнього, який знає тайни». А згодом літописець додає: «Нехай ніхто не посміє сказати, що Бог нас ненавидить! Щоб того не було. Кого Бог так полюбив, як нас полюбив? Кого так шанує, як нас прославив та підніс? Нікого ж! І коли більше Господь гнів свій підніс на нас, то тому, що ми були шановані більше всіх та поповнили гріхи, гірші від усіх. Бо ми просвічені більше від усіх, Господню волю знаючи, ми злегковажили її в гордості і в гордості ми є карані більше всіх».

Іноді причиною нещасть були розпуста й міжусобиці між князями. Саме ціллю найбільшого твору ранньої України — «Слова о полку Ігоревім» — є закликати всіх українців до згоди, миру та любови.

Датою, що кладе початок гірким випробуванням українського народу, є 1169 рік, коли Андрій Боголюбський, князь Суздальської землі, пізнішої Москви, нищить Київ. «І був взятий Київ, — пише літописець, — місяця березня восьмого, другої неділі посту в середу. І грабили весь город впродовж двох днів, Поділ і Гору, і монастирі, і Софію, і Десятинну Богородицю. І не було помилювання нікому ні від кого, церкви горіли, християн вбивали, других в'язали, і жінок вели в полон, розлучаючи їх насилу від мужів. І діти ридали, видячи своїх матерів, і забрали майна багато, і з церков забрали ікони, і книги, і ризи, і всі дзвони поздіймали... і запалили погані Печерський монастир, святу Богородицю, але Бог молитвами Святої Богородиці спас нас від такого нещастя. Огорнув в Києві всіх людей страх, туга і жаль невгамовний і сльози неперестанні. Це все сталося задля наших гріхів...».

«Літопис Лаврентіївський» і «Ніконів» говорять про другий наїзд та зруйнування Києва в 1203 році. Наїзники, разом зі всією половецькою землею несподівано захопили Київ та «створили велике зло, якого Київ не зазнав від хрещення».

Напад і нищення, яке перевершило всі попередні й яке записалось в історію України і стало вихідним пунктом всіх дальших лихоліть українського народу по сьогоднішній день, була татарська навала. Хоча вона захопила багато країн східної Європи, справжньою жертвою тієї жадливої хуртовини стала насамперед і понад усе Україна. Спочатку 1239 року руйнують татари лівобережну Україну. «Тоді настав переполох по цілій землі й ніхто не знав, куди має втікати», — записав «Лаврентіївський Літопис». В 1240 році татари, після розпачливої оборони українців, нищать дощенту Київ. «Того року взяли татари Київ, і св. Софію розграбили, і всі монастирі, і ікони, і хрести, і всі прикраси церковні забрали. І людей всіх, від малого до великого, всіх повбивали мечем. Ця злоба сталася перед Різдом Христовим на Миколин День» (6 грудня 1240), писав цей самий літопис.

Серед нещасть, які одно по одному котились на український народ, до найбільш зловісних належить поява турків на Чорному морю. Це вийшло на превелике нещастя України. Бо кримські татари, опираючись на Туреччині, васалами якої стали, стають страшним вампіром українського народу.

На це вказують нам списки походів кримських татар на українські землі під кінець XV і на початку XVI століть. В 1840 році наїжджає на Поділля хан Менглі-Герай зі своєю ордою. Два роки згодом наслав «государь всея Руси кримців на 'матір городів руських' і в нагороду одержав від кримського приятеля золоту чашу і дискос з Софійського собору». Відтоді немає року без наїздів татарів на українські землі, іноді кількох у рік. Україна давала постійно данину наїзdnикам своєю кров'ю та дорібком тяжкої праці. Турецька держава потребувала багато невільників. Україна стала через татарів головним постачальником людського товару. Сам Менглі-Герай доставив на турецькі ринки сотки тисяч полонених, найдобірнішого людського матеріалу. «Усі страти в людях, які потерпіла Україна протягом покоління після 1480 року, були такі, що ними можна б було сколонізувати величезні простори лугів та степів. Тим часом пропали не тільки колонізаційні здобутки, що сталися після відвоювання Поділля і Наддніпрянщини, а й землі зі старою осілою людністю в Галичині і на Волині перемінились на пустирі. Культурна праця віків пішла марно!», — пише С. Томашівський (Українська історія, Львів 1919).

Великі шкоди в людності та страждання принесли теж пошесті (чорна смерть), які в XIV та XV століттях навіщували Україну, забираючи тисячі-тисяч людей та вигашуючи сотки міст та сіл.

З польською займанщиною в другій половині XIV століття посилюються пригноблення і закріпачення селян, що стає через

довгі віки однією з головних причин терпінь українського народу. Панщина та закріпачення під московським ярмом ставали й джерелом національної неволі, виключаючи український народ від можливості підвестись та від боротьби за волю. Визиск українського простолюддя чужими панами набирал все більших розмірів, перетворюючись у загальне горе.

Інстинктивною відповіддю українського народу на утиск і гноблення зі сторони поляків і на нищення татарами й турками було постання козаччини. Але й ця самооборона не була тільки полегшою; вона теж вимагала багато жертв українців.

Реакцією Польщі було ще більше пригноблення українського народу у всіх ділянках його життя. Найбільший тягар польського ярма приходить нести простому народові, селянству. До побільшення й поглиблення горя України спричинюється сумна доля релігійної боротьби. Вона не тільки тому прикра, що приносить взаємну боротьбу та внутрішнє нищення, але більше через те, що настільки протирічна і трагічно згубна. Бож нищення Руси Руссю — так називали в першій половині XVII століття взаємну боротьбу між католиками й православними в Україні — було здебільша чужою інтригою, Москви та Польщі, інтригою, яка загороджувала українцям доступ до волі та спокою.

Друга половина XVII століття відкриває перед Україною нову сторінку лихоліття й печалі. Поступове опанування українських земель Московією веде український народ до цілковитої затрати свободи, до визискування, до змосковщення, до пониження, до вигублювання рідного благочестя, до національного геноциду. Тернистий шлях українського народу стає щораз більш трудним, туманним та туманним.

XVIII та XIX століття — ще більше вводять Україну в безнадійність поневолення. Щойно на початку XX століття (1905 року) починає поблискувати заграва нових шляхів. Але дивною іронією злої долі, коли збувається мрія віків й приходить з кінцем Першої світової війни — в 1917 та 1918 роках — час волі й надії на вільне й менш печальне майбутнє, Україна входить на скрайній вершок горя. З Голготи, на якій Україна знаходиться з Жовтневою большевицькою революцією, український народ по нинішній день не сходить. Годі вичислити всі етапи океану сліз, крові та мук, які переніс український народ у цих роках. Це — справді безперервний ланцюг горя, пекельних страждань, постійне вмирання на хресті.

Якщо сама революція, війна з ворогами України, а зокрема введення большевицького безправ'я та безпорядку дають мільйони українських жертв, то це тільки скромний початок. Вже в 1922

році вибухає в Україні голод, який забирає українському народові нові мільйони й мільйони людей. Водночас большевицький режим постійно сіє смерть, приносить розстріли, тюрми, вивози і тортури. В 1929–30 роках Москва береться до систематичного винищення української нації. Вся еліта українського народу ув'язнена, тероризована, тортурована й фізично винищена. І це не тільки по великих містах України, але навіть по селах («Розстріляне Вівродження», Юрій Лавріненко — 1959).

В тому часі переривається криваво відродження української національної настанови, як теж відновлення української церковности та всіх найменших виявів українського життя. Лишається тільки ще одна сила, яка, не зважаючи на величезні страсти, ставить тихий опір наїзникам. Це — селяни.

В 1929 році Москва рішає остаточно перевести колективізацію рільничого господарства. Це торкається насамперед України. Хотіли зламати основи українського народу. Впровадження тієї колективізації було поєднане з жахливим терором та із нищенням майна українського села. Люди терплять невимовно. Безліч селян розстріляно, ще більше ув'язнено, а найбільше вивезено на Сибір. Були це передусім дещо заможніші селяни. Превелика частина з них гине в страшних умовах. Незадоволена й тим большевицька влада зі Сталіном рішається на цілковите винищення українського селянства, мабуть на найбільший злочин в історії людства. Під час, коли Україна мусить доставляти московському правлінню збіжжя на експорт за кордон, українському селянинові відбирається дослівно все. Між кінцем 1932 й весною 1933 року вмирає з голоду понад 7 мільйонів українського населення.

Великі простори української землі залишились відлюдними, без населення. Український народ тратить біля третини свого населення. Найменша підозра ставала причиною розстрілів, вивезення, арештування та винищення людей. Незносний терор, поєднаний з нуждою, перетворює життя українського підсоветського населення на справжнє пекло. Чого лише не довелося пережити тоді українському народові! Цього не можна описати. Це переходить усяку уяву і міру. Постійні процеси, тортури та розстріли не щадять нікого. Зокрема жахливим терором позначився час «Єжовщини», коли начальником НКВД став Єжов, який розпорядженнями Сталіна доводив становище в Україні до неймовірних скрайностей.

Вимоги праці стають надзвичайно великі. Селян, робітників і службовців прикріплено до місця праці й проживання. Запроваджено кримінальні кари за спізнення чи дрібне недбальство.

В той сам час українське населення під Польщею знаходиться

теж під польським терором. В цілому, однак, порівняльно з советською дійсністю, польського гнету ніяк не можна порівняти з советською. Особливо негативною сторінкою польської займанщини були паціфікації, концентраційні та карні табори, як Бере-за Картузька, тюрми, як Бригідки у Львові. До найганебніших сторінок відношення поляків до українців належить зачислити нищення українських православних церков на Волині та жорстокі переслідування українських віруючих. Знищено коло 300 українських церков.

Вибух Другої світової війни не приніс Україні визволення, на яке українці надіялись. До давніх лих долучились нові, не менш жахливі. Мабуть ніякий інший край та ніякий інший народ не поніс більше жертв в цій трагедії Європи, як Україна. Вона була головним театром воєнних подій, а український народ був мучений з усіх сторін. Говориться про 9-10 мільйонів українців, які загинули під час Другої світової війни.

В той час, коли кінець війни приносить іншим народам визволення, спокій і відродження, для українців приходить знову страхіття нових страждань. Під покришкою карання нелюдяности супроти Москви та через з'єднання українців з московською православною Церквою переходить через Україну хвиля незліченних арештів, заслань на Сибір, розстрілів, тортур та загального терору. З маленькими передишками український народ перебуває постійно й по-сьогодні під національним, релігійним та соціальним ярмом з боку московського большевицького правління. За вияв любови до своєї батьківщини українця карають позбавленням волі, засланням на Сибір, концентраційними таборами, муками в психічних тюрмах-лікарнях. Українське ім'я хочуть цілковито стерти з поверхні землі. За відстоювання прав людини тощо українця карається набагато жорстокіше ніж інших громадян Советського Союзу. Терпіння українського народу не зменщується. Не треба й забувати, що більшість вивезених, арештованих і тортурованих в Советському Союзі — це Українці. Що Україна далі страждає під кожним оглядом, і страждає більше за інших, вистачає поглянути хочби на Чорнобиль.

(Продовження буде)

о. Євген НЕБЕСНЯК

ПЛАЧУТЬ РІДНІ ДЗВОНИ

Подорожування по отцівських сторонах
(Закінчення, 2)

Вертаючись домів, оглядаємо замок. Він знаходиться на висоті 270 метрів над рівнем моря. Первісна дерев'яна структура походить з X віку і була огорожена земним валом 5 метрів височини та 20 м. ширини. В XIV столітті перемінено його на кам'яну будову з додатком веж та в'їздної брами в стилі готики. В XVI віку перебудовано його в ренесансовому стилі. По наїзді австрійців в роках 1759-1762, перетворено замок на кошару та на магазин, у наслідок чого почав він розпадатися. В XIX віку ремонтвано так, що тепер видніють дві башти та в'їзна брама. Дивлюся на замок і думаю собі: якби мури могли говорити, то Перемиський замок напевно не одну цікаву історію розповів би!

На тім і закінчився наш рейд: вертаємось додому на обід. Ввечорі приїжджають знайомі Ірини, щоб провести нас далі по Перемишлі. Відразу їдемо на Болоне, на передмістя Перемишля, де знаходиться в дуже жалюгідному стані однобанна церква Різдва Пречистої Богородиці з 1887 р. Це є прекрасна імітація бойківської тризубної церкви: одна велика середня баня, а збоку дві менші. Цю церкву віддано православним і вона має тепер служити їм за катедру. Над її ремонтом наполегливо працюють українці і напевно за кілька місяців вона буде вповні відновленою. По виселенні українців її перемінено було на магазин.

Потім поїхали ми до Пикулич. Пикуличі — це село у віддалі 3-ох кілометрів від Перемишля, але під Пикуличами наші люди розуміють клаптик землі, доволі оброслий, де на одному кінці видніють сходи, завершені пам'ятником, на якому колись височів пропам'ятний хрест з 1924 р. В селі Пикуличах в час Першої світової війни стояли військові казарми і тут поляки приміщували хворих на тиф вояків українських армій із центральних та східних земель України. Наші вояки умирили, як мухи, а їх всіх ховали до спільної ями якраз на тому клаптику землі, де здвигнено потім велику братську могилу із пропам'ятним хрестом. Це місце в минулому, і ще й сьогодні, стало місцем символу релігійно-національної маніфестації. Наші люди щороку йдуть на ту могилу в Зелені Свята, а молодь в Перше листопада збирається тут із свічками в руках та при могилі лунає рідна пісня та рідна поезія. З

хреста тепер осталась лише база. Уявіть собі базу з цементу, з якого відразу стремить вгору залізний хрест. Восени 1960 року хтось вночі зумів перепалити відповідним приладом хрест на місці, звідки виходив із цементованої основи!!! Тепер видніють на базі лише тридцятьсантиметрові перепалені ніжки хреста.

З Пикулич переїхали ми на цвинтар, де поховані, між іншими, наші Владики та найбільш визначні особи Перемишля. Дуже гарним виглядає пам'ятник для членів капітули, на якому на табличках виписано їх імена, от взяти б за приклад Вл. Коциловського, о. Пинила, о. Гриника. . . На жаль, гробівці давніших Владик чи наших громадських діячів дуже занедбані, а то місцями і розпадаються. Шкода. . . може колись матиметься нагоду в спокою привести їх до порядку. Між усіми гробівцями найкращим ще тримається гробівець нашої письменниці Уляни Кравченко. Вона поселилася настало в Перемишлі в 1920 р., і не покидала пера до глибокої старости. В її поезіях видно любов до Бога й до людей, до батьківщини. Померла вона в 1947 р.

Цікавим явищем на цвинтарі є те, що коло багатьох гробівців стоять польські національні прапорці. Довідаюся, що це робота польських пластунів: вони відшукують тих, що впали в бою в Першій світовій війні. Відшукавши такого, вони ставлять біля гробівця червоно-білий прапорчик. Наші також напевно поставили б біля гробівців наших поляглих синьо-жовті прапорці, тільки на це ніколи не дозволили б місцеві власті.

З цвинтаря вирушаємо в сторону «Народного Дому». Це великий будинок, закуплений 1906 р., коли-то засновано було кредитову кооперативу «Народний Дім». Головною метою цієї кооперативи, — а їх було багато в перемиській дієцезії, — було організувати та збирати фонди-ощадності, та підтримувати догідним кредитом усіх, що його потрубували, чи то на розбудову своїх варстатів праці, а чи на закуп землі. У наслідок таких кооператив українці були спроможні вирватись із кігтів лихварів, ставити господарські будівлі і докуповувати землю та рілньниче приладдя. Вони були в змозі величаво розбудовувати свої виховні, культурні й економічні установи. Нині з усього будинку українцям лише вільно користуватись однією кімнатою та чудесною залею, що надає домові неоціненої вартости. Все інше в польських руках. Театр-залея так гарно устроена, що хто до неї входить, буквально переходить в стан захоплення! Вся окраса, головно балькон, — це одне суцільне вишиття з дерева! Усе тут виготоване дрібними візерунками на дереві. Не знати як це описати людськими словами. Я в жодному театрі досі такого не зустрічав. Це щось унікального, таке унікальне, що держава визначила залю в Народньому Домі державним пам'ятником. Хотілося все оновити, але в боязні, що під час відбудови дрібні дерев'яні візерунки могли б непоправно знищи-

тися, заборонено братись до будь-якого ремонту в залі. В цій залі наші люди з Перемишля влаштовують свої імпрези чи пригощають ансамблі з України: от недавно перед моїм приїздом виступали бандуристка та бандурист із Львова.

З «Народного Дому» — до знайомих на гостину, де я мав можливість оглядати кількадесять діяпроглядок із наших церков та прислухатись до розповіді очевидців повоєнного масового виселення наших людей з їх рідних сіл.

Кальварія Паславська — Сянок

В четвер 8-го вересня вибираюся з паном Іваном знову в далеку дорогу. Нинішній маршрут: Кальварія Паславська та Етнографічний Парк в Сяноку. До Кальварії Паславської доріжний маршрут такий: Коровники — Негрибка — Пікуличі — Джахівці — Фредропіль — Новосілки — Кальварія Паславська. Вдома батько та інші люди говорили мені не раз, як-то вони під час Великого Посту відбували кількаденну прощу, за їх словами, «на Кальварію». Нині матиму можливість також і я відбутися своєю прощу.

В селі Коровниках церкву Богоявлення Господнього з 1889 р. уживають римо-католики. По виселенні українців вона була замкнена поверх 30 літ. Дивлячись на цю церкву, впали мені на думку римські старинні базиліки, бо бічні мури церковці вимуровані в такий самий спосіб, принаймні на людське око, як римські мури: тоненькі червоні цеголки. Ззовні помітно, що церквою не користувалося через довгі роки. Одинок велична баня височіє над найвищими довколишніми деревами.

В Негрибках церква св. Стефана з 1885 р. знаходиться в дуже доброму стані. Це солідна мурована структура, завершена однією банею. Довкола — кам'яна доріжка та трав'яний килим. Нині нею користуються поляки.

Переїхавши через село Пікуличі та Джахівці, задержуємося перед прекрасною дерев'яною церквою Мучеників Братів Макавеїв у Фредрополі з 1860 р. Треба признати, що це найкращий зразок дерев'яної чинної церкви, що мені доведеться бачити під час мого короткого побуту в Перемишлі. Це двоєрусна (двоповерхова) структура, поставлена у формі рівнобедренного грецького хреста. Мене дуже вразило, що церкву іменовано постатями із Старого Завіту. Брати Макавеї — це постаті з ізраїльської історії, що верховодили євреями в роках 166-37 до Христа. Ставили вони рішучий опір проти безбожних напасників, які старалися оволодіти Юдеєю та запровадити поганство. Церква ззовні — казкова! Дерев'яні дошки чисті, пахнуть, вилискують під грайливим про-

мінням сонця. Внутрі, на жаль, стерто всілякі ознаки українського храму. Побічна дзвіниця також в дуже доброму стані і в такій самій двоєрусній структурі що церква. Так хотілося потягнути за шнур, щоб дзвони задзвеніли. . .

Відтак ідемо на Кальварію. Затримуємось два кілометри перед самим відпустовим місцем в селі Новосільки, де на підвищеному місці гордо стоїть однобанна кам'яна церква св. Апостолів Петра і Павла з 1912 р. Цього року повернено повищий храм українцям, які зразу взялись його ремонтувати. Цього року наші люди відбули свій відпуст при цій церкві, перед якою стремить до висот дерев'яний хрест на знак відмічення Ювілею тисячоліття Хрещення України. Сама місцевість гарна і так, на око, могли б по довколишніх полях міститися з 3000 осіб. Взагалі, сама місцевість, в якій знаходиться церковця, прегарна: зелень, поля, спів птиць. . .

Відпустове місце Кальварія Паславська — це височина 458 м. над рівнем моря і саме селище було засноване 1668 року. Засновник, Андрій Фредрів, закликав тут ОО. Францісканів і збудував для них дерев'яну церкву, яку потім перебудовано на кам'яну в 1770-1775 рр. Між 1825 і 1875 р. розбудовано по цій горі, устіп якої в'ється ріка В'яра, 35 мурованих та 7 дерев'яних каплиць, що представляють поодинокі страсті Христа. Каплички видніють ще перед рікою. Всі ті каплички розташовані одна від другої на різних відстанях по всьому схилі Паславської «гори». Коли люди розпочинають відпуст, то вже у саме підніжжя гори. Затримуються вони при кожній капличці і моляться. Нині можна по асфальтовому шосе виїхати автом перед саму базиліку, але 45 літ тому наші люди тудю виходили на піхоту. Тому, коли мій батько виходив з Улазова на Кальварію з іншими, то такий відпуст тривав кілька днів!

Розповідав мені п. Іван, що завжди під час прощі була сила-силенна жебраків, серед яких багато дітей. На моє зацікавлення в тому, чому було багато дітей-жебраків, він дав мені таку відповідь: «Цигани під час прощі крали нічтю від неухажених чи заспаних матерей немовлят та маленьких дітей. Вони потім їх калічили, а в час прощі посилали їх в жебри та забирали потім милостиню-гроші від них». Мені пригадалися мої дитинячі роки. Коли ми, — нас було п'ятеро дітей, — були збиточними, то батько та мати, щоб нас утихомирити, страшили нас циганами: «Якщо будете далі збитки виробляти, то вночі прийдуть цигани і вкрадуть вас!» Коли ми таке почули, то зараз замовкали і тихо сиділи. Нам якось ніколи не приходило на думку питати, чому якраз «цигани»? Видно, що це походить із «паславських циган». Як-то певні місцевості можуть викликати спомини з дитинства! Бував я в Люрді, буду в Ченстохові, але не прийшло мені на думку, що Кальварія Паславська могла бути така простора. Я собі уявляв

базиліку з кількома побічними капличками, а не цілу гору із безліччю капличок, розташованих по всіх-усюда. Особливо каплички закарбувалися мені в пам'яті. Деякі — великі, а деякі — малі, але в кожній є щось: рисунок, скульптура, статуя, що нагадує одне з Христових терпінь по шляху до Єрусалимської Кальварії. Багато з капличок, на жаль, дуже занедбані: на деяких бані запалися, мури розсипаються. . . дійсно, сумне явище. В одній є і криниця з водою. Всі каплички є нашого стилю, що видно із баней. Навіть і сама базиліка, що в доброму стані, в нашому стилі, принаймні назовні, а інтер'єр — латинського крою. Скоріше, ніж відвідати базиліку, ми вийшли на поле недалеко базиліки та стали на одному місці, де виднів камінь прямокутної форми. Тут колись стояла наша церква. Це була церква Чесного Хреста з 1900 р. Зрівняно її із землею, щоб по ній і сліду не було. Наші люди, коли приходять до базиліки, завжди виходять на поле, щоб над цим каменем, де колись стояла наша церковця, помолитися. Ми так само зробили. Я був дуже задоволений, що міг ногою ступити на це святе місце, що лишилося пропам'ятним в серцях наших людей. Як вернусь додому, то вивідаю в батька в деталях, як організували з його села прощу на Кальварію.

Тепер в нас на меті поїхати до Сянока, щоб оглянути т. зв. «Скансен» — слово що визначає етнографічний парк під відкритим небом: тут відбудовано, з перенесенням деяких структур із відповідних сіл, цілі українські села з різних областей. Ідемо по доріжній осі Риботичі — Посада Риботицька — Лодзінка — Корженеська — Бірча — Стара Бірча — Ліцава — Кузьмина — Розпуття — Тирава Волоська — Вуйська — Биковиці — Сянок.

Перша зупинка — перед відомою на весь Перемишль церквою св. Онуфрія в Посаді Риботицькій. Це мурована оборонна церква XIV віку. Під самим дахом вздовж бічних мурів знаходяться вузькі щілини, з яких стріляли на нападаючих ворогів. Оця церковця є тепер під охороною держави, наскільки вона стала державним пам'ятником Польщі. Застали ми молодих людей, які працювали над її ремонтом ззовні. У наслідок їх праці церковця представляється гарною. Внутрі, весь інтер'єр мав бути покритий стінописами, і не диво, бо в сусідньому селі Риботичі за єп. Арсенія Брилинського (1581-91) постала славна іконописна школа. На жаль, цілими залишилися лише тільки стінописи в святилищі, а по решті церкви всі знищені. З всього рихтування внутрі, не догадувався я, чи оновлюють фрески, а чи скріплюють внутрішні структури. В кожному разі, ця церковця мені зараз припала до вподоби і вона таки для мене останеться найбільш симпатичною з усіх церков, що я звидів в Перемишльській дієцезії.

Церква Богоявлення Господнього з 1784 р. в Кузьміні, у відновленому стані є чаром для очей! Тепер її уживають римо-католи-

ки. Тут нема жодної бані: не знаю, чи при відбудові її знято було, а чи ні. Можу тільки написати, що зовнішня дерев'яна структура пречудна. Ніколи не перестану повторяти, що наші церкви втішаються простою структурою, і це ж в цій простоті виявляється вся будівельна фантазія наших людей.

Ми вже в Сяноці. Пообідавши, прямуємо чимшвидше до місцевого музею, бо там зберігається великий збір наших ікон. На жаль, прийшли ми запізно, бо музей в пообідній порі не був чинний. Шкода. . . буде другим разом. Прямуємо до нашої церкви св. Дмитра з 1774 р. Зараз вона знаходиться в руках православних і є в прекрасному стані. Це велика біла кам'яна структура. Коло неї висока дзвіниця. Внутрі багато квітів на знак недавнього відмічення Ювілею Тисячоліття Християнства в Україні. Ікони стас чудовий, але всю гармонію розбивали написи в російській мові! Православні в Польщі, на жаль, ще надто залежні від російської православної Церкви і не мають можливості розвинути на основах власної української ідентичності.

Відразу заїжджаємо автом до «Скансену» — етнографічного парку. По цілій Польщі є багато етнографічних парків, ціллю яких є збирати, зберігати та відбудовувати на основі точної наукової документації елементи, з яких складається народна культура: будинки, ноша, рільничі знаряддя, горшки, внутрішній домашній устрій. Проходжуючись по парку, мав я можливість, — а для мене це було найважливіше, — конкретними очима дивитись як виглядало українське село! В Сяноці відбудоване з кількох областей наше село. Цей парк розташований по 38 гектарах і начисляє поверх 25000 експонатів. Поділено весь парк на п'ять етнографічних груп: бойки, лемки, підкарпатці, закарпатці та долиняки. Фантастично було дивитись на фіру, чепіги, леміш, розвору, румиці, такар, жорна, ціп; заходити в різні верстати: кузню, в «колесароба». . . Пан Іван, що виріс на селі, був ознайомлений із усіма тими знаряддями і вичерпно мені все пояснював. Чув я про це все вдома, але ніколи не мав можливості оглядати їх з-жива. Зайшов в одну хату, що була поділена на три покої. В першій, звичайно, пробувала худоба; друга була для сім'ї, а третя — спальня. Збережено до найменшої подробиці внутрішній устрій кімнати: образи на покутті, призьба, кужіль, веретено. . . Мою увагу особливо притягнула піч. Пояснено мені, де і як наші люди затоплювали піч, як пекли хліб, де ставили горшки, де клали їжу, щоб не застигала, як орудувалося кочергою, де спалося на печі. . . Бачив, що одна частина печі (більша частина її) находилась в сімейній, а була й одна частина, що входила в спальню і служила за ogrівання. Перший раз довідався я за «курні» дома: хати, в яких не було комина, а дим вився по стелі і все закурював. А млини були цікаві! Був один з великим вітраком, а був один з

великим колесом! Деяка хатка була, як з казки: солом'яний дах, вибілена, з садом, з переплетеним тином, з журавлем, з пасікою... А стодоли та клуні просторі! З усіх будинків найрадіше залишилися в пам'яті дві наші церкви з дерева. Перша — церква св. Дмитрія з 1667 р. Оця церква стояла мало що не в руїнах коло села Ясел. Організатори парку перенесли її всю до парку та її змонтували. Це велика та висока дерев'яна структура, що гарно вистає на фоні блакитного неба. Друга — це церква також св. Дмитрія з 1731 р. Вона колись находилась перед перенесенням її до парку в селі Гразовій коло Долішніх Устрик. Найкраща нечинна дерев'яна церква, яку я бачив під час мого побуту в Перемишлі. Це триярусна структура, обведена цілком ганком. Коло неї височіє чудова дзвіниця з дерева. На жаль, можна було лише ззовні дивитися в інтер'єр. Іконостас напричуд гарний, бо він був зовсім збережений в оригінальному стані.

З Сянока їдемо через Загутин, Загір'я, Постолів і задержуємося в Ліськах. В лісі на полі вистає прямо із землі невисокий кам'яний горб. З тим горбком пов'язана легенда. Оповідається, що жила в лісі з донькою стара мати. Одного дня донька покинула матір та пішла жити з коханим. Мати благала доньку, щоб вона вернулася. На негативну відповідь мати прокляла доньку: «Аби ти каменем стала і ніколи не перестала рости!» Донька померла. Її поховали, а з її гробу почав прямо «виростати камінь». І ріс він, і ріс, і ніколи не переставав рости. Ріс вгору та вшир. Оповідається, що правилося на тому камені навіть і Службу Божу, щоб камінь перестав рости. Легенда є легендою, але дійсно вражає чоловіка видіти цілий один високий та широкий бльок каменя, що вистає із землі. Відтак поїхали, завжди в тім самім «жидівським» селі, бо Ліськи перед війною було саме жидівське село, на місце, де знаходяться вісім джерел із вісьмома різними сортами води: звичайна, з сіркою...

Переїжджаємо через села Угерці, Орелець, Бібку і доїжджаємо до Соліни. Тут стаємо перед великанською греблею над Сяном. На жаль, не записав я всілякі її виміри, що були там виписані на одній таблиці про греблю, але вона була гігантських розмірів коли мова про височину, і коли мова про ширину. Очевидно, тут стояла гідроелектростанція. Подумав я собі, дивлячись зблизька на Сян, — тут на греблі можна ходити, та навіть автотранспортом, — якби, не дай Боже, гребля подалася, заляля б води цілу долину, цілі села. Гребля опирається своїми бічними сторонами на схилах двох гір. Вистачає, щоб одна зрушилася, а тоді трагедія неподуманих розмірів!

Ще на денному порядку відвідати рідне село п. Івана Руденка, де похований його батько. Найперше відвідуємо в с. Руденка церковцю Собору Пречистої Богородиці з 1843 р., що має з усіх хатин в

селі найбільш подбане місце. По виселенні українців поляки перетворили її на костел, тому церковця в дуже доброму стані. Просторий майдан обведений з усіх сторін гарним мурованим невеличким парканом. Пан Іван розповідав, що на Великдень майдан був увесь покритий пасхальними кошечками. Прибрані вишиваними рушничками, вони надавали всьому майданові вид одного великого вишиваного полотна, що окружав церкву! На цвинтарі помолились ми над гробом батька п. Івана та — гайда додому! Вернулись пізною годиною, але ще мали можливість розповісти п-і Анні та Ірині про все, що ми відвідали.

П'ятницею сиджу дома: треба підготовлятися до від'їзду до Ченстохови на святкування Тисячолітнього Ювілею Хрещення України, яке українці в Польщі підготовляють відсвяткувати завтра й позавтра, а звідтам — до Риму. В пообідній порі маю ще можливість піти на Татарський Кіпець. Це височина, що доходить до 352 м. Кружляє легенда про постання того високого насипу. Розповідається, що тут отаборилося татарське військо і в часі війни загинув тут татарський хан. Його поховано там на місці, а вояки, щоб запам'ятати де він лежить, висипали йому могилу: кожний вояк набрав в свою шапку-кучму землі і висипав на призначене місце. У наслідок великого числа воїнів висипано високу могилу. Кажеться, що тут також стояла колись церковця. В кожному разі, звідси мається прекрасний вид з цілого Перемишля, що дуже розтягається вище серед зелені, прорізаний в різних місцях Сяном. І знову видніє баня нашої катедрі! Пропам'ятна картина!

Ювілейні святкування в Ченстохові

Користаю з мого побуту в Польщі, щоб взяти участь у ювілейних святкуваннях Тисячоліття Хрещення України, яке українці в Польщі підготували відмітити у відпустовому місті Ченстохові в днях 10-11 вересня. Виїжджаємо в п'ятку автом 9-го точно 11-ій годині. Від Перемишля до Ченстохови — з 540 кілометрів, і треба буде нам їхати з шість годин з половиною. Крім того погода лише багато до побажання: зимно і дощ паде, але потішаємось надією, що сонце таки покажеться із-за чорних хмар. В дорозі говоримо, спимо, багато співаємо, і не зчулися навіть, як о 7-ій годині заїжджаємо до Ясної Гори в Ченстохові, де знаходиться наша ікона з Белза, яку поляки собі привласнили і до якої мають велике почитання.

Будучи в Римі, мав я можливість чути багато про Ченстохову і про «Чорну Богородицю» тому, що Папа Іван Павло II є поляком і по всіх крамницях, де продають релігійні пам'ятки, у вітрині неодмінно видніє Ченстоховська Матір Божа. Тепер гляджу вічна-

віч на велику базиліку, перед якою на просторому майдані стоять шість станиць з дощок з нашими святими — Володимир, Ольга, св. Йосафат, три великі трираменні хрести. Все приготовлене на наші святкування. Всюди чути українську мову, а вишиваних сорочок безліч!

О 10-й годині відкрито Святкування торжественною Службою Божою, під час якої висвячено одного нашого молодого випускника з Люблина на священика. На Ювілейні Святкування приїхали Патріярх Мирослав, Владика Марусин, Митрополити Германюк та Сулик, Владики Лостен, Славомир Міклош, Кучмяк, Дацюк і Владика Іннокентій з Чикаго.

О год. 13,30 відбувся в каплиці гарний концерт дітвори з усіх більших українських парафій: Кошаліна, Ольштина, Перемишля, Ельблонгу. . . Концерт тривав понад дві години, але мушу признати, що я впродовж цілого часу ковтав кожне слово, що виходило з уст дітей. Кожна група мала представляти одну історичну епоху, щось подібного до Свята Молоді у Франції: всі молодечі організації мали зорганізувати концерт, історичну фреску України. Діти дуже добре зив'язувались із свого завдання: рецитації, деклямації, співи та інструментальні точки плинно й бездоганно проходили перед глядачами. Вишивки та відповідні костюми доцільно підходили до вибраної епохи. Але — які гарні вишивки, головню на дівочих блюзках! Милою для мене несподіванкою було почути, як діти співали пісні «Мойсей-Каменяр», що в Польщі переінакшили на «На Сибірі» та «Ода Українця» моєї власної композиції, награної на ленті «Мойсей-Каменяр». В першій розходиться про страдальний шлях покійного Патріярха Йосифа, якому молодь прирікає поступати за його вказівками. В другій — про любов до рідної України. Я думаю, що поверх 450 дітей чергувались на імпровізованій сцені. Гарне видовище, наравду гарне!

В між часі, як о год. 10.30 відправлялася Служба Божа для дітвори в базиліці, а в каплиці Молебень до Пресвятої Богородиці, в Папській Залі відбувалася величава академія з участю усіх найкращих мистецьких сил українців в Польщі. В перший ряд засіли достойні гості, а між ними Патріярх Мирослав Любачівський, три польські кардинали, а іменно Глемб, Гулбинович та Макарський, як і гості із-за океану. Кардинал Глемб, Примас Церкви в Польщі, привітав усіх присутніх. Програмою провадив українською мовою маестро Володимир Луців з Лондону, а польською А. Зборовський. Заля поміщала лише 500 людей. Вступ був лише за запрошеннями. Кожному вручено програму-книжечку з усіма інформаціями про хори, які мали виступати, з їх відповідними піснями.

Концерт відкрив Український Камерний Хор. Цей хор постав за ініціативою диригента Ярослава Ролянського та при визначній

допомозі о. Йосафата Романика при церкві ОО. Василян у Варшаві. Хор складається з української, білоруської та польської молоді. Репертуар церковний та народний. Хор відспівав «Отче Наш» Д. Котка, «Достойно Єсть» Д. Бортнянського та «Не отвержи мене во время старости» М. Березовського. Хор зіспіваний і якість голосів прекрасна. Незважаючи на це, що третя пісня була дуже тяжкою та складною до виконання, а тому в деяких місцях було помітно деяку непевність, хор назагал добре вив'язався із свого завдання, надаючи цілій програмі належного побожного й духовного характеру.

Відтак молодіжний хор ІV Загальноосвітнього Ліцею в Лігніці «Полонина» виступив із своїми точками. Діяльність хору тісно пов'язана з життям школи та української спільноти в Польщі. Членами хору є хлопці і дівчата — українська молодь, яка впродовж чотирьох років тут навчається. Художнім керівником і диригентом є Михайло Дуда. З-поміж їх пісень найгарніше випали «Світе Тихий» А. Л. Веделя та «ХІХ Хоровий Концерт» Д. Бортнянського. Будучи сам музичним керівником в Семінарії, знаю як тяжко працювати з музичним чи хоровим колективом, коли щороку відходять елементи, а на їх місце приходять нові. . . і то щороку. Часами дуже тяжко отримати оту зіспіваність, конечну для визначення певного тембру в одному хорі. Тому належить признання диригентіві Дуді, що зумів навчити такі трудні пісні, якими хор «Полонина» звеличив Ювілейний концерт.

Атракцією концерту задля імени, відбутих турне та випуску платівки, був мужеський хор «Журавлі» під батугою Р. Реваковича. «Журавлі» — це репрезентативний хор УСКТ, що постав в 1972 році. До 1983 року диригентом був Я. Полянський, а потім його місце взяв Роман Ревакович. Гуртуються в ньому співаки із кількадесяти місцевостей. З пісень, що їх хор співав (тут мушу признати, що не з вини організаторів, багато із заповіджених точок не було з різних причин відспівано, а то й замінені іншими, так, що я в силі писати лише про ці пісні, що мене вразили) найкраще мені сподобалось «Покаяніє» А. Л. Веделя. Це, на мою думку, прекрасний зразок музичної партитури для чоловічого хору. В деяких частинах музика набирає таких драматичних тонів, що прямо стрясає всю душу слухача. А яка вона важка до виконання! Навіть найкращі хори деколи виявляють трудність вповні передати страждальні тони «Покаянія». По завершенні пісні всі на залі нагородили щедрими та рясними оплесками зіспіваність та вдалий виступ «Журавлів».

По відході «Журавлів» із сцени, виступив Хор Української Молоді, «немовля» на форумі мистецьких сил українців в Польщі, бо цей хор був заснований в цьому 1988 ювілейному році задумом Ярослава Полянського, який став його художнім керівником та

диригентом. Члени хору — це молодь майже з цілої Польщі, яка збирається кожного місяця на дводенні згуртування в Кошаліні. Хором піклується о. В. Пирчак. 52-членний хор зараз приваблює око глядачів модерно стилізованими строями з княжих часів. Слід погратувувати диригентові та членам хору, що вони за короткий час зуміли підготувати пісні, щоб дати і свою лепту у звеличуванні ювілею Тисячоліття Хрещення України. Не можна було очікувати від хору раптової зіспіваности чи досконалої гармонії, але також і вони бездоганно виконали свої точки. Мушу признати, що їх виконання «Отче Нашу» Дубінського із сольовіством Ст. Тицького із «Журавлів» було прямо одушевляючим. Оцей молитовний мольний тон, що прекрасно передав Тицький в супроводі хору, так полонив увагу слухачів, що в не одного покотилась непрошена сльоза. Аж просилося «анкор»! Виконавці були змушені повторити останню частину «Отче Нашу».

На тім закінчився духовний репертуар концерту. На сцену виступила «Лемковина». Це ансамбль, що був заснований при УСКТ 1969 р. Ініціатором та основоположником музично-співучого колективу є Ярослав Трохановський. В хорі співають місцеві та виселені з рідних земель лемки. В репертуарі ансамблю народня лемківська музика. Осідок хору — Білянка біля Горлиць. Виступили вони в строях, питомих для лемків. Репертуар — народній. По двох перших піснях, мушу признати, що я був трохи розчарований, бо ні спів, ні інструменти не були інтовновані. Скрипки, видно, у наслідок горячі та наповненої по самі вінця залі, розстроїлись. Диригент сейчас запримітив у чому справа, а тоді як «зашкварила» «Лемковина» третю пісню «Ей, крочком коні, крочком», мені аж руки заболіли, так сильно плескав я на знак признання. Оце була справжня «Лемковина», про яку я так багато позитивного чув. Ну, і читав у пресі про їх успішні виступи по містах у США. Аж заплакав я під час виконання слівно-музичного монтажу «Ой верше мій, верше» — «Сон»-поема авторства Петра Мурянка-Трохановського. Він на тлі хору, що співав пісню «Ой верше мій, верше», деклямував лемківською говіркою свій «Сон». Якщо я добре зрозумів, то в творі розходилося про одного сина, якому снілося як його батько повчав його любити свою рідну землю, символізованих сіллю, пшеницею та хлібом. Автор деклямував свій твір з таким глибоким почуттям, — в деяких моментах переходив у тужливий плач, — що зумів він зворушити до глибини душі слухачів. Це було дійсно феноменально. На тім і закінчено концерт. Незважаючи на це, що весь концерт проходив під духовною нотаткою, хор «Лемковина», хоч і своїм народнім репертуаром, до деякої міри зламав повищі духовні в'язи присутніх з попередніми хорами, хоч слухним було, щоб і цей ансамбль виступив з народнім репертуаром, бо він є позитивною музичною

силою, яка має свої заслуги в поширенні української музики та української культури. Вони є такі частиною, «хоч не всі з цим погоджуються», великого і могутнього українського народу.

Назагал, концерт був вдалий і слід напrawdę зложити gratуляції усім його виконавцям, бо в Польщі не так як в нас на Заході чи в Канаді. В Англії, звідки я походжу, існує багато хорів, які здебільша складаються з місцевих одиниць. В Польщі хори складаються з членів, які мусять з'їжджатися з усіх-усюдів, деколи й сотні кілометрів, щоб прибути на проби. Деколи одна особа співає в двох хорах! Мав я можливість стрінутись з однією дівчиною, що була членом трьох хорових колективів! Впродовж двох годин мав я можливість душевно насолодитись завдяки нашим релігійним пісням, в тонах та словах яких схоплено найглибші інстанції східної віруючої душі. Шкода, що Польща знаходиться в такій кризі, бо вартувало б, щоб повищі хори, головню молодечі, роз'їхались з нашим пісенним багатством по українських спільнотах в Європі.

О год. 19.30 весь паломницький люд зібрався на головній площі перед відпустовою базилікою на молитовне віче зі свічками. Кожний тримав в руках свічку. На валах, на високому мурі, в якого верхня частина розширена, стояв престіл, де наступного дня мала відправлятись св. Літургія. Отець Шаґала мав провадити в асисті кількох молодих отців та питомців молитовне віче. Заздалегідь надруковано молитовничок, з яким можна б слідкувати за всією Літургією. На площу вийшов молитовний похід з участю наших Владик та молоді, в руках яких видніли безліч церковних хоругв. Молитви перепліталися із побожними співами. Ходилось від однієї стації до другої: шість свого роду каплиць із образами наших великих духовних постатей та святих. Апотеозом всього було оновлення хресних обітів. Всі із запаленими свічками повторяли за запитами о. Шаґали, що відрікаємось сатани грімкими окликами: «Відрікаюсь!» Накінець Владики поблагословили воду, якою окроплено весь Божий люд. Пропам'ятне явище!

О год. 21.30 в базиліці всі хори повторили концерт, що відбувся в Папській залі, тому, що не всі могли в цей час поміститися у невеличкій залі.

Беру участь в Службі Божій з Панахидою, що відправлялася опівночі. Три Владики відслужили св. Літургію, а саме: Митрополит Максим Германюк, Владика Славомір Міклош з Югославії та Владика Кучм'як. Сослужили з 50 священників. Співав хор «Журавлі» самоїлкою. В міжчасі, як відправлялась Служба Божа, люди сповідалися, а Сповіді продовжувалися до самого ранку.

О год. 2.30 по опівночі, о. Дрозд, який вчиться у консерваторії в Кракові, і є дуже здібним композитором, продемонстрував з допомогою хору з Ліґниці свої композиції. З приводу Тисячоліття він

скомпонував Службу Божу, чи, радше, деякі частини Служби Божої, під супровід модерних органів.

О год. 6-ій відправлено в базиліці Ювілейну Утреню і Молебень, о 8-ій в каплиці — Акафіст до Пресвятої Богородиці, а о 9-ій на валах — Молебень до Пресвятої Богородиці.

Точно о год. 10-ій всі наші вісім Владик разом з Блаженнішим Патріархом та монс. Марусином розташувались на валах на Ювілейну Службу Божу. Всі священики, які тоді були, стали до Служби Божої. Між численними достойниками були кардинали Глемб, Гулбинович та Макарський, Владика-президент Польської Єпископської Конференції, Владика Домбровський, та кілька інших. Відкрито торжество привітом ректора конгрегації ОО. Павлінів, що відповідають за порядок у відпустовій базиліці Ченстохови. Він, між іншим, сказав, що «Ченстоховська Мати Божа мусіла 400 літ чекати, щоб її сини вернулись її почитати». Він практично признав, що Ченстоховська Мати Божа є українською іконою, взятою поляками з Белзу. Уперше почули ми з уст поляка в час великих святкувань слово «українці». Відтак Блаженніший Патріарх привітав присутніх достойників. Потім кардинал Глемб взяв слово. Він відчитав Пастирського листа, що мав бути в тім самім часі відчитаний по всіх польських костелах. Він насвітлив важливість моменту і практично признав, що не завжди стосунки польської католицької Церкви були між найкращими у відношенні до Української Греко-католицької Церкви. Дав він до розуміння, що відносини покращають. На головній площі зібралося з двадцять тисяч богомольного люду. Співав самоїлкою хор «Журавлі». Відправа плинно поступала вперед. До Святого Причастя приступила сила-силенна людей. По «Будь ім'я Господнє» — проповідь Блаженнішого. Згадав він важливість ювілею Тисячоліття. Українська Католицька Церква вступає в друге Тисячоліття надалі переслідуваною, але сильною у вірі та скріплена в довір'ї до Божого Провидіння, і в краще майбутнє. Згадав він і Церкву в Україні, що не має можливості святкувати так, як святкується тут на Заході, а чи деінде у вільному світі. Незважаючи на труднощі та на переслідування нашої Церкви в Україні, наші вірні відзначають Ювілей по лісах, скрито, і не бояться арештувань чи кар. Проповідь Блаженнішого була глибоко пасторальною, патріотичною та усвідомлюючою. Народ скріпився на душі та в своєму українстві на такі гарячі батьківські слова. Службу Божу закінчено біля 2-ої години дня.

На тім і закінчено величаві святкування. Що сказати? Одинокими від'ємними елементами, що можна було зауважити, це «балаган» в базиліці впродовж всіх цих годин святкувань. Очевидно, по боці організаторів не лежить жодна вина. Якби ми, українці, могли мати свою базиліку до нашої диспозиції, вийшло б знаменито.

На жаль, під час наших святкувань у базиліці відбувалися паломництва польських латинських вірних. Наших вже було багато. В перший день поверх дванадцять тисяч паломників. Їх також було багато! Страшно було тісно, ну й голосно. Деколи наші мали відправу у каплиці, а латинники в базиліці. Вони голосно відправляли, так, що деколи заглушували наших. Шкода, але нічого не вдієте, бо інакше не могло бути. Другим від'ємним елементом в очах не тільки моїх, але прибулих отців з-за океану, були надмірні латинізми впродовж відправ: клякання, дзвіночки в час літургії... Але, пояснювали тамошні отці, народ в Перемишлі віками перебував під польським пануванням та польським впливом, тому й латинізми, а їх є багато, закралися в наш обряд та в душі наших людей, що годі тепер обійтись без них. Потішає мене факт, що багато наших молодих отців запроваджують по своїх парафіях чистоту обряду шляхом пояснення, зговорення та переконання. Якщо пояснити народові і чесно провадити своє душпастирство, люди покидають латинізми та приймають свій власний обряд, як він має виглядати. Треба багато терпеливості.

Очевидно, ці два від'ємні елементи ніяк не притемнюють величності Ювілейних Святкувань наших людей в Ченстохові. В нас в Римі було величавіше, бо був Папа, ну і зібрались люди з усіх сторін світу. В Ченстохові, однак, я був позитивно вражений побожністю наших людей. Поверх 16 годин наші люди без перерви молилися та сповідалися. Наші люди з святою простотою взялися відмічувати ювілей Тисячоліття Хрещення України і з тих святкувань вийшли скріпленими в їх святості і побожності. На вид людей на колінах, на вид довгих рядів перед сповідальницями, на вид не одних сліз богомольців перед іконою Матері Божої, в мені скріпилася моя любов до рідної Церкви і рідного народу. Народився я на чужині, але полюбив, люблю і все любитиму свою Церкву і свій поневолений народ, бо мої батьки, оці українці, яким нелегко живеться в Польщі, показують мені, як треба любити неньку Україну.

В неділю, 12-го вересня виїжджаю до Риму з Катовіц, куди мене завезла вся рідня п. Івана. Сумно було, їй Богу сумно було прашатись із ними, бо вони прийняли мене до себе як рідного сина. Але життя мусить продовжуватися. Світ маленький: ще матимемо можливість зустрінутись.

Від'їзд

Виїжджаю із цілим багажем вражінень, очевидно, тільки добрих, коли мова про наших людей в Польщі. Легко нам із «Заходу» провадити життя, бо нам практично нічого не бракує. А там — треба трохи терпіти. Добре, коли є що купувати по крамницях, а

бувають часи, коли нічого нема. М'ясо на картки: по два кілограми на тиждень для кожного. І бензина на картки: 40 літрів на місяць. Незважаючи на ці клопоти, вони щасливі. Мають спільного з нами, що живемо на свободі, любов до того, що українське. Люблять до болю свій край, свою Церкву і свій народ. Стільки літ терпіння вони видержали, а таки не зреклися того, що українське. Багато з тих, які були виселені, повертаються на старість в рідні сторони. І дійсно, все дише в Перемишлі українством. Подивившись на який-небудь будинок: колись наш був! Церква відіграє тут велику роллю, бо зуміла та зуміває тримати всіх разом. Незважаючи на це, що може бути зовнішнє (златинщення), клер є глибоко свідомий: не один із старших сидів у в'язниці за свою віру та за свою любов до України. Молодий клер перебрав від старших ту любов і розвиває свою душпастирську працю в усвідомленні народу. Не один священик — молодий, а чи старий — загинули під час виселення, і ця їхня кров не проллялась даремно. Це на тій крові виростає нове покоління. Наші прості миряни також натерпілися, але не заломилися. Що б українці на Заході не думали про українців у Польщі, все ж таки треба від них брати приклад, коли мова про стійке прив'язання до всього. Мої дорогі, по наших поселеннях ніде не зібралось 15.000 українців на святкування Тисячоліття, а це має щось означати. А скільки тієї дівчоти та молоді «шваркотять» по своєму! Я б радив кожному молодому українцеві поїхати, якщо це можливе, в рідні сторони свого батька, та поглянути на красу рідних земель, на красу наших церков і на руїницькі висліди переслідування. Не одна душа скріпиться у своєму українстві і постановить віддатися вповні на покращання долі України. Наш народ, дорогі читачі, чудовий народ. Поглянувши зблизька на рідні сторони, переконався я, що душа в українця щира, а що найважливіше, вона звертається повсякчас до Всевишнього, як до рідного Батька, щоб Він безнастанно благословив Українську многотрадальну Церкву та поневолений Український Народ! Зараз плачуть рідні дзвони, а одного дня, сподіюсь, що скоро, задзвонять вони голосно та радісно на вільній Україні!

З дому неволі

Вячеслав ЧОРНОВІЛ

МАШИНА ВІД «БІДНОГО РОДИЧА», АБО
ПЕРЕБУДОВА ПО-ІВАНОФРАНКІВСЬКОМУ

(За «Українським Вісником» ч. 8/1988)

4-го червня 1987 року в рубриці «Увага: ідеологічна диверсія» республіканська «Робітнича газета» надрукувала статтю І. Литвина з Івано-Франківської області, витриману в дусі найнижкопробніших пасквілів часів застою і безгласности. У ній йдеться про викладача (тепер уже колишнього) Бурштинського енергетичного технікуму 51-річного Петра Марусика, який під час поїздки до дядька в Канаду нібито був завербований «іноземними спецслужбами» та оунівцями і за солідну винагороду постачав їх секретно інформацією.

Якщо вірити авторові, вербувати Марусика почав ще в польоті до Монреалю якийсь Майк (очевидно, Михайло) Яремій, що повертався з турпоїздки на Україну і називав себе робітником елеватора та *комуністом*. «Вербував» дуже підступно: в Канаді нагодував одноплемянника сніданком і показав місто Тендер-Бей, «вихваляючи все канадське». Цьому «вербуванню», що для нормальної людини виглядало б звичайною гостинністю і дружньою увагою до першого, може, земляка з Советської України, що навідав це канадське місто, присвячено третину статті. Продовжив «вербування» Марусика родич його приятеля з Бурштина, якого Марусик навідав у Вінніпезі. Будучи членом емігрантської допомогової організації, цей «вербівник», на відміну від попередника-комуніста уже не обмежився показом краєвидів міста і магазинів, а почав розпитувати про «неньку-Україну», давав читати емігрантський журнал, а після такої обробки запропонував за багату винагороду передавати «інформацію антисоветського змісту», а саме: дані про невизнаних письменників та «факти про утиски української мови, культури».

Повернувшись на батьківщину, П. Марусик дуже старався знайти потрібну «спецслужбам» інформацію, та дарма, бо, на думку автора статті, ніяких утисків української мови й культури ні в

Івано-Франківській області, ні на Україні взагалі днем з вогнем не знайдеш (цікаво, чи читав він матеріали письменницького пленуму СПУ чи хоча б статтю свого земляка С. Пушика в журналі «Україна» теж за червень, де викривалося шовіністичне засилля в Івано-Франківську?). Тому, щоб віддячитися заокеанським благодійникам, написав П. Марусик і при нагоді передав через туристку з Канади аж п'ять наклепницьких віршів. Цим його співпраця із «спецслужбами» вичерпалася, але віршики виявилися такого динамічного змісту (їх не друкують, мабуть, тому, що тримають для вирішального удару по советській владі. . .), що за них Марусикові з-за кордону, маскуючися іменем дядька, прислали аж дві машини (спочатку «Запорожця», а потім «Москвича») і не менше як десять цінних посилок. Мабуть, мріючи ще й про «Мерседес» або «Шевроле», П. Марусик продовжував писати вірші і навіть п'єси і хоч нікому їх не показував, за кордон не посилав, «таємне стало явним» і злочинну діяльність Марусика було зупинено. Хоча для маскування своїх злочинів Марусик був дуже добрим педагогом, керував клубом інтернаціональної дружби, навіть «досвід його вивчали». Тепер же «жителі селища довго не могли заспокоїтись» від обурення, а енергетики Бурштинської ДРЕС вирішили (чи не таємним голосуванням? — Ред.) не довіряти такому вчителеві виховання своїх дітей, викладання їм німецької мови.

Якщо знову ж таки вірити авторові газетної статті, всю цю історію свого падіння розповів йому сам П. Марусик, а «бесіда» їхня була така тривала, що записи помістилися «на багатьох сторінках»...

Навіть нічого більше не знаючи, легко помітити білі нитки, що ними зшита газетна стаття. Як не намагається автор підписати детективних деталей, смішно вийшла історія з «вербуванням», особливо із дорученням збирати «розвіддані» про українську мову. Цікаво, скільки автомашин і посилок від «спецслужб» прийде письменникові Павличкові, що на пленумі правління СПУ в червні цього року не голослівно, а з цифрами в руках показував не те що «утиски», а справжнє нищення української мови і не в одній області, а в усіх областях України? Якби ж за декілька нікому не відомих віршів емігрантські організації розплачувалися машинами, то армія графоманів на Україні зросла б либонь у сотні разів... Виникне здогад, що П. Марусика просто-напросто «піймали» на писанні віршів, а історія з закордонним вербуванням приплетена для «підсилення», і що зовсім не у вільній бесіді з журналістом, а на допитах в КГБ з'явилися ті записи «на багатьох сторінках», в яких сам П. Марусик наговорював на себе несусвітні дурниці.

Все проясное лист в «Известия» родини П. Марусика — дружини та дочки, викладачів того ж таки технікуму (якщо їх звідти ще не попросили, щоб не сміли захищати чоловіка та батька), та сина — машиніста енергоблоку Бурштинської ДРЕС, написаний 27-го червня. Даємо в перекладі витяг з нього:

«Ми — рідні людини, яку вже більше двох років дискримінують, всіляко принижують, нарешті, опалюжили в очах всієї республіки і вигнали з роботи.

Суть ось у чому. Петро Степанович Марусик час від часу вправлявся у писанні віршів, п'ес і т.п. Серйозно до цього не ставився, написане часто спалював, більшості написаного нікому й не показував, тільки деякі вірші читав близьким і друзям. Решту читати відмовлявся, кажучи, що то ще не 'цензуrowане'».

... Та ось якось вечором, було це 14-го березня 1985 року, коли його не було вдома, прийшли агенти з міліції і КГБ робити обшук. Було видно, що шукають саме рукописи, бо відразу накинулися на тумбочку і все звідти вигребли, склавши акт.

Відтоді життя П.С. Марусика та його родини різко змінилося. На роботі його переслідували, усіх нас цькували. Два роки Марусикові не давали повного педагогічного навантаження, хоч він — ветеран педагогічної праці. До обшуку Марусик виконував велику громадську роботу як керівник факультету народного університету, голова циклової комісії, голова методоб'єднання викладачів іноземних мов при обласному базовому технікумі, завідуючий кабінетом, клясний керівник, лектор районного товариства «Знання» і т.п. Від усього цього його відсторонили.

А потім було щось схоже на арешт. Протримали Марусика в обласному управлінні КГБ три дні. Тоді ж усіх його рідних допитували на місці, в сільраді. Всіх лаяли, ганьбили за те, що не догледіли, які вірші писав Марусик. Наслідком обшуку і таких «бесід» було те, що дочка Марусика Галина народила мертву дитину, а дружина Марія захворіла гострою формою гіпертонії. Що чекає нас в майбутньому, якщо переслідування, приниження й дискримінація не припиняться?

Ми довго не знали, в чому все-таки справа. Адже творів своїх Марусик нікому не давав для розповсюдження і для друку. То чи ж можна в період гласности цькувати людину за те, що вона щось там для себе пише? Тепер все прояснилося. Хоч Марусика арештовували, а потім дискримінували за вірші, цей факт замаскували, виставивши його як шпигуна й ідеологічного диверсанта! В «Робітничій газеті» 4-го червня 1987 року надрукована, а в «Прикарпатській правді» 9-го червня передрукована стаття, в якій пи-

шеться те, чого ніколи не було. Кожному видно, що «факти» в цій статті логічно не в'яжуться. Назвемо тільки деякі підтасовки.

Автор статті переконує, що автомашину Марусикові (до речі, вона прийшла 16 років тому!) вислали оунівці, яким він продався. Але всі ми знаємо, що це брехня. Насправді автомашину (навіть дві) вислав йому дядько, канадський громадянин Андрій Марусик з умовою, що суми, заплачені ним в Канаді, буде повернено в СРСР його синові і внукові. Ця умова була дотримана, в чому неважко переконатися. При чому ж тут оунівці?

До речі, «бідний» канадський родич, крім машини, вислав ще і посилки — і то не тільки П. Марусикові, а й іншим родичам. Синові Михайлові теж вислав автомашину. Чи може «завербована» була вся наша родина? І невже всі ці цінні подарунки канадський «жебрак» посилав за кошти, виручені за п'ять нікчемних віршів?

Якщо повірити газеті, то наш родич Андрій Марусик живе в Канаді вкрай бідно. Диво бере, чому ж він не хоче кинути свою канадську злидоту й повернутися до багатого життя на Україні разом з сином і внуками? Та тому, що слово «бідний» до нашого канадського родича геть ніяк не тичеться. . .

Ми не можемо зрозуміти, чому у нас нормальні родинні зв'язки з людьми, які живуть в капіталістичних країнах, розцінюються як державний злочин. Адже советськими законами такі зв'язки не заборонені.

А за яким правом автор статті кидає тінь підозри на цілком чесну і добру, як нам видається, людину — канадського комуніста Михайла Яремія? Про іншого згаданого в статті канадського українця П. Салигу ні П. Марусик, ні ми уявлення не маємо, до якої партії він належить, адже в Канаді не єдина партія.

Вкрай непорядно з боку солідної газети промовчувати, що поїздка П. Марусика до родича, що подається як свіжий приклад «ідеологічної диверсії», відбулася 17 років тому.

Стверджується, що «завербований» Марусик погодився передавати оунівським ідеологам інформацію про різні негативні явища на Прикарпатті. Цікаво, чи спромігся б Марусик дати стільки критичної інформації, як дають її сьогодні наші газети? Пишеться, що Марусик тільки раз виконав доручення оунівців, передавши їм кілька своїх віршів. За що ж така зверхщедра плата? І нащо їм здалися ті вірші? Чому, заплативши за них таку ціну, їх не надрукували в канадській пресі? Думаємо, попали справді туди навіть слабенькі антисовєтські вірші з України, їх би знайшлося кому надрукувати. Висновок може бути лише один: ніяких віршів за кордон Марусик взагалі не передавав.

Дивуешся, як може газета, що друкує такі брехливі статті, заступатись за перебудову, правду і гласність!

Просимо редакцію «Известий» допомогти повернути Марусикові усі вилучені у нього рукописи. Це його творчість — і його право розпорядитися нею на свій розсуд. Також просимо допомогти встановити правду про те, яким чином П. Марусика було примушено до неправдивих зізнань».

Що стаття в «Робітничій газеті» з'явилася не з ініціативи самої газети, а була інспірована «збоку», свідчить негайний передрук її івано-франківською обласною газетою і розгорнута в області кампанія цькування П. Марусика, витримана в дусі сталінських часів. Уявлення про неї дає редакційна стаття «Перевертень (Трудящі району засуджують зрадницькі вчинки Марусика)» в газеті Галицького району «Прапор перемоги» (редактор — В. Піпа) з 30-го червня 1987 р. Там панує ось така термінологія: «злочин П.С. Марусика», «Моральне падіння», «політична зрада», «продався зрадникам українського народу», «злочинна зрада на користь оунівцям», «по-зрадницьки і підло». «заплямив честь Батьківщини», «пішов на зраду заради наживи», «за зрадницькі вчинки не заслуговує звання педагога», «як іуда, зрікся він своїх близьких, запродавшись за тридцять сребренників прислужникам фашистських катів», «не може бути прощення запроданцю» і т.п.

Справа, звичайно, не у нікому не відомих віршах П. Марусика, які б вони не були. Тривожить інше. Українська республіканська газета, хай навіть не з власної ініціативи, пише про «збирання фактів про утиски української мови, культури» як про «ідеологічну диверсію» (коли громадськість України голосно заговорила про ненормальну мовну ситуацію в республіці). Організовується цькування людини за звичайні контакти з родичами за кордоном (всупереч проголошеній тепер тенденції розширювати такі контакти). Нарешті, писання віршів (тим більше без будь-якого розповсюдження їх, так би мовити, «для хатнього вжитку») кваліфікується як «політична зрада», що готує ґрунт для відновлення припинення останнім часом політичних репресій за інакодумання. З такого огляду провінційна кампанія цькування вчителя з Івано-Франківщини набуває ширшого звучання, бо переконливо доводить, наскільки сильні ще позиції противників перебудови, гласності і демократизації на Україні, і, зокрема, у Прикарпатті, де шовіністично-бюрократичні сили, розправившись із П. Марусиком, взялися зараз за письменника Степана Пушика.

В. Чорновіл

ДО СЕМІНАРУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В ССРСР

(За «Українським Вісником» ч. 8/1988)

Другого вересня 1987 року на розширеному засіданні московського громадського прес-клубу «Гласность», де взяли участь представники різних неурядових громадських організацій, було прийнято «Звернення» до міжнародних і національних неурядових організацій та приватних осіб, зацікавлених у подальшому розвитку гельсінського процесу, а також до урядів країн-учасниць Наради безпеки і співробітництва в Європі.

Учасники засідання підтримали у «Зверненні» ідею проведення у Москві міжнародньої конференції з широкого кола гуманітарних проблем, але й зазначили, що для успіху такої конференції потрібна велика попередня робота. І запропонували спочатку провести в Москві у другій половині листопада Семінар представників незалежних громадських груп із країн-учасниць гельсінського процесу під девізом:

«Від нульового варіанту в розброєнні — до нульового варіанту в пропаганді».

Мета Семінару — усунути пропагандистські перешкоди на шляху до взаєморозуміння й довір'я між народами. Учасники «Звернення» вважають за доцільне обговорити на Семінарі такі питання:

1. Конкретні правові й соціально-політичні заходи в країнах-учасницях Наради безпеки й співробітництва в Європі у зв'язку з підготовкою до конференції у Москві.
2. Розробка основ загального розуміння основних прав людини.
3. Можливість міжнародних гарантій, які забезпечують обов'язкове виконання рішень конференції в галузі прав людини всіма країнами-учасницями.
4. Засоби міжнародної перевірки виконання рішень конференції.
5. Відмова од пропагандистського суперництва на час підготовки конференції.

Прес-клуб «Гласность» запропонував свої послуги в підготовці такого семінару. І звернувся до урядів країн-учасниць Наради безпеки та співробітництва в Європі надати семінарові матеріальну і організаційну підтримку.

«Звернення» підписали сімнадцять відомих правозахисників із Росії, Вірменії, Грузії, України, в тому числі редактор «Українського вісника» В. Чорновіл.

На прес-конференції, яку провів в середині вересня підготовчий комітет Семінару, було оголошено таку передану телефоном в ході прес-конференції з України заяву:

«Просимо повідомити учасників прес-конференції, що на Україні створено робочу групу для підготовки до Семінару незалежних громадських організацій країн-учасниць гельсінського процесу.

Робоча група створена на базі редколегії журналу «Український вісник», але до неї входять також представники інших громадських груп світського і релігійного напрямків.

З огляду на нашу обмежену можливість оперативних контактів з підготовчим комітетом Семінару в Москві, українська група бере на себе обмежене завдання — підготувати до Семінару питання, що торкаються міжнародних відносин і міжнародних гарантій права націй на повне духовне й матеріальне самовираження і самовизначення».

* * *

МАТЕРІАЛИ УКРАЇНСЬКОЇ ІНІЦІАТИВНОЇ ГРУПИ ЗА ЗВІЛЬНЕННЯ В'ЯЗНІВ СУМЛІННЯ

(«Український Вісник» ч. 8/1988)

ЗАЯВА

*про створення Української ініціативної групи
за звільнення в'язнів сумління*

Ми, що нижче підписалися, утворили Групу за звільнення в'язнів сумління.

Ми вважаємо, що:

- наявність в'язнів сумління в концтаборах і тюрмах суперечить міжнародним угодам по правах людини, під якими стоїть підпис Уряду ССРСР, суті Основного закону — Конституції ССРСР і тим демократичним перетворенням, які започатковані в державі;
- подальший хід демократизації політичного і громадського життя опинився у конфлікті з реальною політичною ситуацією: звільнення частини в'язнів сумління шляхом помилування не усуває причин ув'язнення і є спробою перекласти вину з плечей керівників брежнєвського-андропівського періоду на спину їхніх опонентів, які протягом десятиріч вели боротьбу проти ущемлення національних та релігійних прав громадян, проти порушень законности, потоптання демократії;

- заклик керівників держави до громадсько-політичної активності впирається в колючий дріт концтаборів, будить страх і змушує до пасивного вичікування.

Тому звільнення в'язнів сумління з концтаборів і тюрем було б актом гуманності і справедливості та доказом безповоротності демократичного оновлення суспільства, сприяло б громадсько-політичній та трудовій активності громадян.

Ми звертаємося до Уряду ССРСР з пропозицією:

- а) керуючись принципом гуманізму, повагою до міжнародних угод про права людини, новим курсом на демократизацію суспільства, звільнити всіх політв'язнів із концтаборів, тюрем, психотюрем;
- б) виключити із Кримінального кодексу УССР і кодексів інших республік дискримінаційні антиконституційні статті, на основі яких ув'язнювали і тих, хто знаходився в опозиції, і навіть тих, хто просто мислив нестандартно;
- в) повністю реабілітувати всіх українських в'язнів сумління з відповідною компенсацією;
- г) повернути на Україну тіла тих в'язнів сумління, що загинули в концтаборах.

Ми звертаємося до нашої і світової громадськості із закликом підтримати наші законні вимоги.

Ми постійно будемо інформувати громадськість про стан справ у цій ділянці політичного життя і закликаємо повідомляти нас про все, що кому відомо про українських в'язнів сумління, засуджених за політичні чи релігійні переконання прямо або за допомогою кримінальних фабрикацій.

Ми готові співпрацювати з громадськими організаціями і групами, які ставлять собі подібну мету як на Україні, так і в інших республіках і поза межами ССРСР.

6 вересня 1987 року

*Зорян Попадюк, Степан Хмара, Вячеслав Чорновіл,
Василь Барладяну, Іван Гель, Михайло Горинь*

Семен ЧУПРИНА

БУТИ ЧИ НЕ БУТИ? БУТИ!

(«Український Вісник» ч. 8/1988)

Страшно? А бігме, страшно. Звідкіля вигулькнув у Києві цей Український Культурологічний Клуб? Отак собі, ні сіло, ні впало, без санкцій та керівництва — узяв та й утворився, утворився і почав діяти. Ніхто на його зібраннях не вигукує: «Геть од Москви!», ніхто не співає на закінчення вечорів «Ще не вмерла» або «Не пора», фанами синьо-жовтими ніхто не вимахує та тризубами не штрикає в очі одне одному, але... Але — страшно. Сама ж назва чого варта! А завсідники! А теми вечорів! І взагалі — кожен каже, що хоче, а до того ж більшість — українською мовою.

Кубло націоналістів?

Провокація?

Чи, може, перші невпевнені кроки до гласности й демократизації?

Втім, почнемо з початку...

* * *

... Зранку дощило. Хоч за календарем було тільки шосте серпня, починалася осінь. У Києві осінь тепер, після усіх цих «рукотворних морів», починається рано. Я їхав на Оболонь у препаскудному настрої: «Ніхто не прийде, — муляло в голові, — ніхто, крім нас десятох... Кому це потрібно — пертися через увесь Київ на якісь оболонські піски, та ще й по дощу! Тим паче — для обговорення стану української культури! Та скільки у місті тих українців лишилося!...».

Занепадницькі настрої мої хутко розлетілися. На диспут «Українська культура: фасад та реальність» у молодіжний кафеclub «Любава» при Мінському РК ЛКСМУ напхалося сливе не двісті осіб.

Диспут відбувся бурхливо й різко, вже у третьому виступі прозвучала пропозиція: «Годі балаканини, створймо клуб, об'єднуймося й працюймо!». Це перевершило найсміливіші сподівання ініціаторів та організаторів диспуту. Створення подібного об'єднання вважалося справою далекого майбутнього. Аж тут — «творчість мас»...

Перший же виступ розпалив пристрасті. Один з представників київських гіппі схарактеризував стан української мови у місті та ставлення загалом до мови і її носіїв («Якщо ти розмовляєш рідною мовою, то ти або виходець із навколишніх сіл, а отже — ‘жлоб’, або із Західної України, а відтак — ‘бандера’»¹. . . Про рівень знайомства з історією, мистецтвом, літературою, загалом — з культурою України засвідчив коротенький експеримент, у результаті якого з’ясувалося, наприклад, що видатні державні діячі минулого — Богдан Хмельницький і Тарас Бульба. . .

Одразу ж було сказано і про шкоду ретельно насаджуваного білінгвізму з посиланнями на дослідження Маті Хінта². Ознайомлено присутніх з жахливою статистикою, яка свідчить про зникнення українських шкіл. . .

Тут і почалося. Знайшлися в «Любаві» люди, яких *усе* влаштує. Для яких стан вивчення української мови та історії в школах — цілком задовільний. Для яких закриття українських шкіл у «промислових районах» — цілком нормальне та об’єктивне корисне явище. Які вже давно вирішили, що української культури немає. Прозвучало натяком навіть, що не існує і нашого народу. . .

Чи не найразючішим був виступ зовсім молоденького «марксиста», підтримуваного групою таких же молоденьких однодумців (симптоматично, що згодом різка критика на їхню адресу пролунала з вуст їхніх однолітків). Виступ було побудовано на демагогічних натяках на світле майбутнє людства, на злиття усіх націй найближчим часом в одній вселюдській культурі та нації, що виключає потребу розвитку національних культур. Усе це підпиралося посиланнями на відомі тексти. Але навіть провокаційним питанням: «Вы что же, будете спорить с Лениным?!» — приголомшити аудиторію не вдалося.

Звичайно ж, речники таких поглядів на українську мову самі користувалися виключно російською.

Про що тільки не говорилося у виступах! Згадано було і невивране коріння сталінізму, і штучний голод 33-го, і практичну відсутність відлиги, і сімдесят другий рік. . . Чи не найгострішу реакцію певної частини присутніх викликала низка цитат на тему релігії та моралі. . . Було і крику, і зайвих емоцій, і нетолерантності. Не бракувало і прямих намагань образити національну гідність українців, релігійні почуття віруючих.

Усіх зачарував виступ Євгена Сверстюка, який, зрештою, підніс обговорення на вищий рівень та «підсумував» вечір. Його роздуми про повернення людині людського обличчя, про традиції терпимости, поваги до свого і чужого, про наші давні коріння демократизму, про головну ідею українського народу — ідею любови — захо-

пили усіх. «Кожна нація народилася для того, щоб явити світові своє лице, принести людству щось *своє*, а не для того, щоб бігти підтюпцем в нівелювання і ховатися між іншими», і треба «знати істину про нас».

Леопольд Яценко зазначив, що подібної розмови не було дуже багато років і що «це дуже добра ознака розвитку демократизації», та висловив сподівання, що це «покладе початок систематичному вільному обміну думками».

РК ЛКСМУ запросив усіх присутніх наступного разу на вечір, присвячений творчості Григорія Сковороди, під час якого новостворений клуб показав би, на що він здатний.

Коли ж 20 серпня близько двохсот чоловік о сьомій вечора зібралися біля «Любави», їх зустріло оголошення: «санитарный день».

Схаменіться, панове! Санітарний день оголошувати запізно. Якщо вже щось і оголошувати, то санітарний рік, або й десятиріччя. Невідомо тільки, чи й це допоможе. Бо ж скільки їх, отих років та десятиріч — оголошених і не дуже, офіційних і «стихійних», заплянованих заздалегідь і спонтанних — але завжди сильно санітарних — скільки їх проповзло по Україні! Як дуже її чищено-перечищено — від замилювання старовиною, від ідеалізації минулого, від засліплення архаїкою, від залишків буржуазного націоналізму та всіляких ухилів. . .

Чищено-санітаровано. Мито-дезинфіковано. . . Відмивано від всіх та всіляких проявів національної свідомости.

Допомогло?

Оті цунамі, що раз у раз стрясає собор українського духу, тільки й спромоглися, щоб лишити на його стінах брудні патьоки та грузький намул на дорогах до нього. А храм — призабутий, оповитий хвацько насаджуваними забобонними перестрахами — стоїть.

З'явилася можливість вільно висловити свої думки — і з'ясувалося, що етнічна самосвідомість українського народу — не дивлячись ні на що! — існує. І хоча не все йде гладко, але вже стало зрозумілим одне: демократизація та гласність — не подарунок із Москви. Це — життя. За них треба воювати, виборювати їх, захищати від реакціонерів усіх мастей. . .

. . . Через майже дві години клуб таки розпочав сквородинський вечір, але в іншому приміщенні. Ми намагалися висвітлити особу Григорія Сковороди і як письменника, і як одного з наших перших релігійних філософів, і як виразника українського духу.

Іще через тиждень відбувся диспут «Актуальні питання еколо-

гії». На вечорі, що відбувся у тій же «Любаві», з'ясувалося, що «санітарний день» — дійсно не випадковість, а свідомо акція деяких дуже завзятих комсомольських функціонерів із РК, для котрих «Григорий Сковорода веде — антисоветчик!» (не утрируя, таке справді говорилося в «своєму» колі!), а двоє стовідсоткових євреїв, які брали активну участь у першому диспуті — «украинские националисты»...

Після жвавого обговорення стану гласности в галузі екології, наслідків Чорнобильської катастрофи та незаконного будівництва Чигиринської АЕС присутні підписали лист-протест проти цього будівництва.

Останній вечір — «Проблеми охорони пам'яток історії та культури українського народу», на який було запрошено представників Товариства охорони пам'яток історії та культури і відомих київських археологів (серед яких був Михайло Брайчевський), по кількох годинах перетворився на досить різкий діалог громадськості з науковцями та функціонерами товариства.

На жаль, Український Культурологічний Клуб «не існує». Є тимчасовий голова з двома заступниками, є тимчасова Рада, вже працюють шість секцій та інформаційне бюро з оргсектором, затверджені загальними зборами Статут та Положення, а клубу — «не існує».

Бо — страшно. Страшно співробітникам виконкомів, райкомів та директорам будинків і парків культури. Страшно їм читати назву одного із запланованих вечорів — «Перебіг перебудови на Україні». Занадто сміливий статут. Занадто широка програма дій. Занадто сміливі виступи. І — контингент...

Отже, нас ніхто не затвердив, нас ніхто не заснував, нас немає на папері, а відтак — ми є українська народна галюцинація...

Чекайте, панове! А як вам сподобається низка диспутів на тему «Сталінізм на Україні»? Або постійно діючий семінар «Михайло Грушевський»? Чи «Білі плями української історії»? Або ще таке: «Розстріляні поети»?

Їм цитуєш Горбачова, — вперше в житті всерйоз, у позитивному контексті цитуєш Генерального секретаря, — а вони риб'ячими очима тупо дивляться крізь твою голову і мимрять: — Але ж... Не можна... Це ж не Москва...

Авжеж, не Москва. Поки що про справжню гласність і демократизацію (не кажу — про свободу слова і демократію!) — можна тільки мріяти. Яка, до біса, гласність, коли Постанова ЦК КПУ «Про заходи щодо реалізації в республіці настанов XVII з'їзду партії, січневого (1987) Пленуму ЦК КПРС у галузі національних

відносин, посилення інтернаціонального і патріотичного виховання населення» досі ніде не надрукована повністю і залишається напівтаємною постановою! Тепер навіть у пресі уникають самого слова «Постанова», пишуть: «ЦК КПУ розглянув питання 'Про заходи. . .'»!

Цікаво, чи не так?

Наш клуб пишається тим, що виник до цієї постанови. Виник і існує як об'єднання людей різних національностей, різного віку і соціального стану — але єдиних у любові до української культури, історії, мови, до українського народу.

На жаль, із сумом доводиться констатувати триваючу недовіру верхів до громадськості і громадськості до верхів. Жаринки давньої ворожнечі, взаємопобоювання та непорозуміння ще й досі жевріють. Тліють собі тихесенько та й тліють. І замість затоптувати їх, мерщій заливати (не ефемерними бульбашками гучних слів, а добрячою напругою справ!) певні люди, тремтливо хапаючись за свої крісельця з номенклятурними бірочками, звично збирають хмиз та припасують гас, час од часу нипаючи нишком угору — як там, чи не кивнуть пальчиком, мовляв — годі вже перекладуватись на Україні!

Ет, робота звична!

* * *

Від редакції: Вважаючи створення Українського Культурологічного Клубу в Києві важливим і знаменним починанням, ми вирішили доповнити публіцистично пристрасну статтю Семена Чуприни враженнями Світлани Кириченко, «майже випадкового відвідувача двох засідань», як вона себе називає. Її нотатки подаємо скорочено — тільки те, що справді доповнює розповідь С. Чуприни фактами чи власними спостереженнями й оцінками.

Пояснення:

1. Тут і далі — більш-менш автентичні уривки з промов на диспуті. На жаль, не маємо змоги наводити прізвища всіх цитованих промовців.

2. Маті Хінт, «Проблемы двуязычия: взгляд без роковых очков», ж-р «Радуга», нн. 6, 7, Таллин, 1987.

Світлана КИРИЧЕНКО

МОЇ ВРАЖЕННЯ ВІД ДВОХ ВЕЧОРІВ НОВОГО КЛЮБУ

... Цього дощового вечора на околицю Києва Оболонь з'їжджалися з усього міста. Напитували, де кав'ярня «Любава». Обходили стандартний «Торговий центр», нарешті, біля непримітних дверей помітили оголошення, що в кав'ярні на другому поверсі проводиться дискотеки. Тут саме стояла й групка молодиків — «дискотечників», що з цікавістю поглядала на незвичних відвідувачів. Бо цього вечора сюди прямували люди не зовсім юні і зовсім не юні, йшли цілими родинами: батьки, що пам'ятали диспути 60-х років, були тоді учасниками Клубу творчої молоді, та їхні вже вирослі діти, які звикли чути слово правди хіба що за домашнім столом, у тісному колі батькових друзів. Не було ніякого оголошення на дверях кав'ярні, тому йшли і люди з цього мікрорайону — на каву, чи молодь, яка звикла тут вечорами слухати музику.

У що виллється сьогодні розмова? Адже це була фактично перша спроба ось так — при відчинених дверях — реалізувати своє право слова, заговорити вільно і вголос при незнайомих людях і на найдіткливішу тему — національно-культурне існування народу.

Розмова вдалася. Напочатку опертям були матеріали преси — про стан української мови, театру, книжкової справи, кіно. Згодом відірвалися від газет і цитувань... Тому змогло постати і питання української церкви: згадуючи «розстріляне Відродження» України 20-х років, не забули і про «розстріл» української автокефальної церкви, домагалися її відновлення як істотної частки духовного буття народу. Так само серйозно ставилося питання про повернення нашому народові спадщини його видатних культурних діячів, серед них М. Грушевського, Г. Чупринки, В. Винниченка, М. Хвильового. Підкреслювали різкий контраст між тим пляцдармом, який відвойовує в пресі перебудови російська культура, повертаючи до свого активу творчість навіть до кінця ворожих радянському ладові письменників, учених, і сьогоднішніми установками партійно-державних керівників України на зразок секретаря ЦК КПУ Єльченка, що з вузько догматичних, цілком вчорашніх позицій підходить до культурної спадщини нашого народу. Від емоційного переліку фактів розвалу культури пішли далі, вглиб, до суті — до пошуку й аналізу причин, що лежать

поза межами власне культурного ареалу: до національно-історичного буття народу. . .

. . . На третьому засіданні клубу, де я була присутня, підкреслювалося, що екологія природи зараз вже не може існувати як окрема проблема, вона нерозривно сплелася з екологією культури, духу народу. Підписуючи лист протесту проти будівництва Чигиринської АЕС, наголошували, що Чигирин, Суботів — це серцевина української історії і тому повинні стати історичним заповідником. Врізався в пам'ять і виступ члена Товариства охорони пам'яток історії, який розповів про марні зусилля Товариства врятувати історичні поховання видатних українських діячів на території Києво-Могилянської академії, яку вже багато років як обсіло військово-морське політичне училище. Будуючи ідальню для курсантів, по-дикунському поруйнували поховання. Членам Товариства з допомогою вчених удалося хоч якось визначити і «порятувати» кістки лише з 11 чи 12 поховань. Отаке ставлення до історії. . . А про події на Чорнобильській АЕС вранці і вдень після аварії розповів робітник станції, свідок подій. Там людям не просто не давали інформації, але й дезінформували їх: нічого, мовляв, не сталося, дітей, які не пішли вранці до школи, будемо карати і т.п. . .

Характерним для цих вечорів стало, що зацікавлену й серйозну мову про стан української духовності, культури, буття вели не тільки українці, але й євреї, росіяни. Деякі росіяни говорили про незрозумілу для них нехіть, а то й зневагу своїх колег-українців до рідної мови, книжки. Це було слово національно свідомого росіянина, який передбачає таку саму свідомість і в українця і не замислюється над тим, якими ідеологічними пресами витискається — безжально і всеохопно, протягом багатьох десятиріч — українська свідомість. Але принаймні ці люди розуміли, що становище української культури критичне і що хворобу треба лікувати.

А були й такі, що не розуміли. Молоді люди, у яких самостійне мислення не проросло, а думка йде отою глибоко проораною, починаючи чи не з дитсадка, колією офіційних ідеологій і догматів. Вони й намагалися «схаменувати» і «просвітити» присутніх, нагадуючи про «історичні закономірності» і цитуючи Леніна. Але, що дивуватися цим запамороченим юнакам, коли на такому самому рівні «мислив» перед мільйонами телеглядачів «Позиції» 8 серпня цього року старший науковий працівник інституту історії АН УРСР Юрій Жуков, тільки у ще виразнішому великодержавному ключі: у нас єдиний радянський народ, зараз уже незрозуміло, де яка нація живе, все перемішалось, виробилася єдина історична спільнота. А тому дивно чути розмови про занедбаність неросійсь-

ких мов, не треба їх штучно насаджувати, бо люди самі, мовляв, не хочуть користуватися цими мовами. . .

Повну глухоту до національних проблем виявили двоє молодих технократів — жінка фізик-науковець, та чоловік — кібернетик. Такі поняття як історична пам'ять, національна святиня, пошанування предків для них виявилися просто незрозумілими. Треба будувати атомні станції, щоб перемогти у протиборстві двох систем, то яка різниця де їх будувати? (їх відразу запитали, як би вони поставилися до будівництва АЕС в Ясній Полянї або в Пушкінському Михайлівську).

Інша група опонентів, присутня в залі, про себе не дуже нагадувала. Коли ж присутні на третьому засіданні запитали, чому відмовчуються представники РК ЛКСМУ, то один встав і заявив, що у райкомі великий плян роботи, у районі багато підприємств, яким теж потрібний клуб, а тут збирається з цілого міста невідомо хто. . .

Хочеться думати, що останнє слово буде все-таки не за молодими бюрократами, а за тими, хто в процесі демократизації і перетворення на Україні бажає сказати й своє слово — «за» чи «проти». . .

Від Редакції: Повідомляємо наших читачів, що 25 вересня 1987 року Положення і Статут Українського культурологічного клубу затверджено відділом культури виконкому Подільської районної Ради народних депутатів м. Києва — і він таким чином дістав офіційне визнання й постійне приміщення в парку культури та відпочинку ім. Фрунзе в Києві. У «Положенні» про Український культурологічний клуб» сказано, що він є «творчою громадською організацією, що належить до числа любительських об'єднань і клубів за інтересами та охоплює широке коло осіб, які цікавляться українською культурою та її історією».

У наступному номері нашого журналу ми надрукуємо Положення і Статут Українського культурологічного клубу, що можуть прислужитися для створення філіялів УКК чи самостійних клубів в інших містах.

Наука, дослід

Проф. д-р Юрій БОЙКО-БЛОХИН

ШЕВЧЕНКО І МОСКВА

*Передрук довшої праці Шановного Автора, надрукованої у книзі
«ВИБРАНЕ», том III, Мюнхен, 1981, за згодою Автора*

Утертою істиною є те, що Шевченко здобув собі виключне місце в українській духовості, своїми образами владно опанував свідомість мільйонів українців, а в своєму національному й соціальному патосі став для них великим пророком. Його світовідчуття й ідеї перетворилися в могутнє живуще джерело, з якого невпинно черпала духову силу українська національно-визвольна боротьба.

І саме тому Шевченкова творчість стала предметом найупертішого і тривалого фальшування з боку нашого історичного ворога — Москви. В цьому стремлінні підмінити Шевченка перед багатомільйонною читацькою масою, приховати й перевернути внутрішній духовий зміст його творчості виявилось прагнення обеззброїти український народ в його стремліннях до власного національно-творчого життя.

Основна лінія, якою йшло фальшування — це питання відносин Шевченка до Росії; російського народу, російської культури і письменства.

Осяги ворога тут дуже значні. Настільки значні, що він своїми коментарями, статтями, розвідками, примітками охопив більшу частину літературної спадщини Шевченка, все перевернув і занечистив своїм діткненням; що не вдалося перевернути, те запламував тавром «реакційної романтики», а то й просто дбайливо заховав від читацького ока. Школа, радіо, преса, кіно в советській Україні накидають так уперто-нахабно спрепарований образ Шевченка — друга нібито Росії, — що читач підходить до творчості письменника вже украй сугестіонований пропагандою, і під тиском цієї сугестії живе Шевченкове слово до нього вже не промовляє з тою ясністю, з якою воно впливає на свіжу людину, яка мислить самотужки і сприймає безпосередньо з уст Кобзаря його палку вогненну правду.

Ці розкладові впливи советського «шевченкознавства» пронишли й на еміграцію певним своїм відгомном.

У нас вважають за незручне показувати всього Шевченка, з усією повнотою його ненависти не лише до російського царату, але й до Росії в цілому, як носійки хижого імперіялізму. У нас соромляться згадувати, що деякі найвизначніші представники російської радикальної інтелігенції або очорнювали поета, або прагнули використати його літературну спадщину, пристосувати її ідейний зміст до своїх програмових постулатів. Саме з огляду на все сказане проблема — Шевченко і Москва — набуває для нас надзвичайної актуальності.

Шевченко, як виразник найбільших висот українського духу й української свідомості, ще має відіграти величезну роль в наших майбутніх визвольних боях. Очистити його образ від того бруду, яким обліпила його ворожа псевдонаука — наш невідкличний і перший обов'язок.

Діяльність великих людей часто має одну провідну нитку, одну центральну ідею, якій улягає все інше в їхньому житті. Такою центральною ідеєю для Шевченка була любов до України, з цією любов'ю нерозривно зв'язана ненависть до всіх її поневолювачів і передусім до Москви. Ця ненависть пронизує також червоною ниткою всю творчість поета й увесь його життєвий шлях. В елементарній формі проявляється ця ненависть до Москви в перших творах поета, як чуттєвий постійний, сильний відрух.

Мотив осоружної чужини, яка гнітить, мучить, — це постійний мотив перших поезій Шевченка. Здибається ви з тим мотивом в поезіях «На вічну пам'ять Котляревському», «До Основ'яненка», «Тяжко, важко в світі жити», «Човен» тощо.

В цих перших поезіях скаржиться поет, що його «доля приборкала між людьми чужими» («Н. Маркевичу»). Московщина — це «чужі люди», це вороги («До Основ'яненка»). Ворожа Московщина, що поневолила Україну, асоціюється в свідомості поетовій зі смертю. Може тут, у непривітній самоті, заскочить і смерть і засипле в домовині «чужим піском» очі. Один із варіантів поезії «До Основ'яненка» (видання «Кобзаря» 1867 р.) висловлює готовість поета й на чужині боротися з ворогами-москалями. В листі до брата Микити від 15.11.1839 р. Шевченко так висловлює свої тодішні настрої:

«Та будь ласкав, напиши до мене так, як я до тебе пишу, не по-московську, а по-нашому, —

Бо москалі чужі люди,
Тяжко з ними жити;
Немає з ким поплакати,
Ні поговорити.

Так нехай же я хоч через папір почую рідне слово, нехай хоч раз поплачу веселими сльозами, бо мені тут так стало скушно, що я всяку ніч тільки й бачу во сні, що тебе, Керелівку та рідню, та бур'яни (ті бур'яни, що колись ховався од школи); весело стане, прокинусь, заплачу».

Як бачимо, Шевченко був перейнятий глибоко щирою тугою за Україною. Це була справжня носталгія. Відраза до Московщини була також глибоко органічною, вона впливала з підсвідомости, з джерела народньої інтуїції.

Історичний досвід українського народу, втілений у переказах, в історичних піснях, підказував йому ненависть до Московщини в цілому. Шевченко міг мати прихильність до того чи іншого росіянина зокрема, коли йшло про побутові відносини чи часткові інтереси, але вже й на перших кроках поетичної творчости росіянин, як національний тип, сприймається ним інтуїтивно із відразою; пізніше інтуїтивна відраза поповнюється холоднокривним історико-соціологічним усвідомленням невідмінности боротьби між власною поневоленою і російською хижо-імперіалістичною націями.

Ця сувора спартанська постава в національному дусі властива вже для поеми «Катерина»:

Кохайтеся, чорноброві,
Та не з москалями,
Бо москалі чужі люди,
Роблять лихо з вами.

Чи відчуваєте ви, читачу, що тут висловлено вже засаду націоналістичної етики? Чужинець-москаль приходить на Україну, як хижий рабівник безмежних українських скарбів і просторів. Він стримить заволодіти тілами і душами. І завдання української людини, в даному разі дівчини, не забути ні на хвилину, що він, зайда, належить до категорії чужих, підступних, наділених силою і лукавством людей. І хто забуде про це, каратиметься тяжко, як Катерина. І тут своїм ідейним змістом твір розриває стильові рамки і романтизму, і реалізму; в ньому ніби вже накреслюється передчуття символічних можливостей мистецтва.

Ширший ідейний зміст поеми «Катерина» поза межами пласкої реальности відчував своїм поліційним чуттям і жандарм, генерал-полковник Дубельт, коли вкладав цареві Миколі I рапорт про «злочини» Шевченка (див. Є. Шаблювський, Т. Г. Шевченко та його історичне значення, К., 1933, стор. 90).

Советські коментатори, щоб ослабити національно-ідейне вістря поеми «Катерина», наполегливо підкреслюють: москаль — це пан,

офіцер. Таким способом національна колізія переноситься в площину соціальну. Таке трактування не нове, воно вперше появилось в рецензії Добролюбова на «Кобзар» і воно є наочним доказом того, що перекручування ідейного змісту творчості Шевченка за-початковувалося рівночасно з першими виданнями його «Кобзаря».

Соціальне, офіцерське в москалеві Іванові є, але не воно підкреслене, підкреслена його російськість:

Піде в свою Московщину,
А дівчина гине.

А коли безталанна Катерина, блукаючи по світах, зустрічає москалів і питається про Івана, чує у відповідь лише кпини:

«Ай, да баба! Ай, да наши!
Каво не надуют!»

Це викликають не офіцери, це сміються російські вояки. Об холодну стіну байдужості розбивається Катеринине шукання людяності серед простих російських вояків:

І ви, бачу, люди! —

З гіркою розпукою й презирством мовить вона і йде далі крізь вітри, завивання хурделиці, щоб, нарешті, натрапити на Івана, який скаже своє згідливе: «Возьмите прочь безумную!» Російська мова тут відіграє свою виразну ідейно-стильову функцію.

Деякі наші літературознавці шукали джерел для «Катерини» у традиціях сентиментальної сюжетики, навіть в російській літературі з її «Едою» Боратинського, яка зовнішньо дещо нагадує «Катерину». Але справжнє джерело було не там, воно — в самій страхотливій українській дійсності першої половини ХІХ століття. І ця дійсність через посередництво народньої пісні підказувала поетові тему і навіть зерно ідеї поеми:

Да не гуляй, молода дівчино, з москалями!
Москальчики обманщики, вони обманять:
У новую комірочку запровадять,
Вони твою русу косу розтрепають,
Вони твої білі руки ламають,
Вони твою білу ю постіль помаргають.

Цю пісню записав Чубинський в Боришполі, в Переяславському повіті, не так уже й далеко від місцевостей, де провів Шевченко своє дитинство. Антимосковська постава виростала з народнього ґрунту.

В Шевченковій творчості так густо антимосковських мотивів, вони так просякають поетичну структуру його творів, що трудно

було б у вичерпній мірі всі мотиви відзначити. В Шевченковій спадщині є речі, до яких ми звикли так, що вони вже в ідейній площині ледве дотикають нас; аджеж ми вирости і виховалися на цих речах. А щоб усвідомити ролі антимосковських наголосів Шевченка, треба пірнути з головою в ту епоху, коли жив Шевченко. От, приміром, «Тарасова ніч». Тематично вона не чіпає проблематики українсько-московської. А проте і ця річ Шевченкового сучасника і його ката ген. Дубельта разила саме антиросійським наставленням. У своїй поліційній характеристиці Шевченкових творів він про «Тарасову ніч» зазначає так:

«Цю п'єсу написано з явною ціллю зіставлення тодішнього побуту Малоросії з теперішнім. Автор каже, що козаки під владою росіян, і вигукує: 'Україно, болить серце за твою долю. Де твоя свобода, козацтво? Хіба море затопило гори, могили? Вони мовчать — плачте, козацькі діти' (цитую за кн.: Є. Шабліовський, «Т. Г. Шевченко і його істор. значення», К., 1933, стор. 90).

Дубельт вірно схопив сутність політичної актуальності поезії «Тарасова ніч». Шевченко, дійсно, нічого іншого не міг мати на увазі, крім російських окупантів, коли писав, що «над дітьми козацькими поганці панують»,

З чужого остогидлого Петербургу Шевченко на початку 40-их років рвався на Україну. В листі до Тарнавського він каже: «Я... не то роблю що, не то гуляю, сновигаю по оцьому чортовому болоту та згадую нашу Україну. Ох, якби то можна було мені приїхати до солов'я» (О. Кониський, Т. Шевченко — Грушівський, Львів, 1898, стор. 118). І справді, весною 1843 року йому таки вдалося вирватися на Україну, де він пробув мало не рік і де багато пережив та відчув, побачивши свою безталанну батьківщину не в рожевому вже тумані дитячих спогадів, а розглядаючись допитливими очима зрілого мужа. Свою поїздку по Україні він перетворює на всебічну студію українського життя: «і в Межигорського Спаса, і на Хортиці, і скрізь був і все плакав. бачачи, як сплундувала нашу Україну, катової віри, німота з москалями; бодай вони переказилися». (Там же, стор. 123).

На цей період перебування на Україні припадає в «Кобзарі» лише один твір, «Розрита могила» — і симптоматично, що цей твір перейнятий патосом поетової ненависти до Москви. Є це немов узагальнення цілоти поетових вражень від подорожей по Україні, від зіткнення з живою дійсністю.

Поет немов став на розмову зі своєю матір'ю-Україною, і вона з любов'ю до нього, вірного сина, розповідає йому свої болі й гіркою сповнені поради дає своїм синам-зрадникам, що покинули її на поталу москалеві:

Сини мої на чужині,
На чужій роботі;
Дніпро, брат мій, висихає,
Мене покидає,
І могили мої милі
Москаль розриває.
Нехай рие, розкопує,
Не своє шукає. . .
А тим часом перевертні
Нехай підростають,
Та допоможуть москалеві
Господарювати
Та з матері полатану
Сорочку знімати!

Поезія «Розрита могила» постійно вражає найчуйніші струни нашої душі. Цей твір сповнений такої теплої ніжності до сплюндрованої матері-України, стільки в ньому синівської ласки до матусі! А на цьому фоні найглибших інтимних порухів чуття як же яскраво відтінено дію нелюдів-москалів і запроваджених ними для визиску країни інших чужинців! Коли в творі такого ліричного діапазону й такої глибокої безпосередності знайшла центральне місце тема колоніальної політики Москви — то це знак, що Шевченко до глибини своєї істоти був перейнятий антимосковським наставленням.

Продовженням вражень і думок від першої подорожі по Україні був і «Чигирин», написаний при повероті в Москві, як підсумок баченого і продуманого. Поет сам себе запитує:

За що боролись ми з ляхами,
За що ми різались з ордами,
За що скородили списками
Московські ребра?

Дійсність, що вродилася на політій кров'ю землі, важка і гнітюча:

Заснула Вкраїна,
Бур'яном укрилась, цвіллю зацвіла
І в дупло холодне гадюк напустила.

Однак поет надіється, що його гаряче слово збудить окрадений люд. Може під дією його слова проросте земля «ножами обоюдними». Шевченко приходить до усвідомлення потреби готувати національну революцію. Його не страхає, що проллється кров. Не-

хай витече сукровата з «гнилого і трудного» серця. Може тоді запulseє чиста козацька кров. Уже в «Чигирині» сталася велика тайна переламу не лише в світогляді Шевченка, а й в українській духовості нових часів. Замість пасивно-тужливої, розпачливої не-нависти до Москви, народжується радісна, опромінена полум'ям майбутніх революційних пожеж, *активна* антимосковська постава, надхнення візією прийдешньої незалежної України.

В дальшому творчість Шевченка підноситься на шпилі філософської, історіософічної аналізи сучасного, минулого і майбутнього, і в сміливім леті його аналітичної думки чітко окреслюється дико-нелюдська, варварська роля імперської Росії-Москви на теренах, потоптаних її посіпаками, небезпеки морального характеру, що приносить з собою московське панування і ті моменти моральної натури, плекаючи які, можна подолати московську неправду.

Поема «Сон» («У всякого своя доля») своєю примхливою композицією дає змогу поетові створити синтетичний образ цілої російської імперії. Шевченко тут віддає данину пошани декабристам, — нечисленному елементові всередині російської нації, що спромігся протиставитися російському деспотизмові. Шевченко в цей час уже на всі суспільно-історичні явища дивиться з погляду українського патріота. І коли декабризм знайшов у його душі прихильний відгук, то напевно не завдяки централістичним ідеям Пестеля, який лише для Польщі бачив можливість відділення від Росії. В декабристах міг бачити Шевченко «апостолів правди» тому, що на чолі їх стояв і Рилєєв, один із нечисленних серед росіян щирих прихильників вільної України, автор «Войнаровського», «Наливайка», якому навіть по смерті вважав за потрібне Пушкін протиставитися своєю «Полтавою». Знав Шевченко, що з декабристами зв'язане і ім'я «Товариства з'єднаних слов'ян», радикально-революційного гурту, що пляни повалення царату по-в'язував із шуканням форм національно-державного самоозначення для України.

Поза декабристами, загнаними на каторгу, миколаївська Росія — велика касарня. Поетова сатира на державну систему імперії така ж влучна, як карикатури на миколаївську дійсність француза Г. Доре. Поза тим, хоч цілість Росії охоплена поемою, українська тема тут також переважає. Поет, бачачи з пташиного льоту страхіття кріпаччини, відривається від них, летить у безвість, щоб, кінець-кінцем, опинитися в Петербурзі, віч-на-віч із «землячком».

І поет не шкодує кількох яскравих мазків фарб зі своєї мистецької палітри, щоб різко зобразити огидність явища національного ренегатства. До Шевченка в українській літературі ренегатство розглядалось, як «преуспяние в карьере» (згадаймо хоч би й

рядки Котляревського в «Москалі-Чарівнику» про успіхи «наших» у самій столиці); тепер воно стало об'єктом сатири.

Перед миколаївською імперією виставляє свій страшний рахунок не лише українська сучасна поетові дійсність, але й моторошна минувшість. Тіні українських мучеників, що на їхніх кістках виріс Петербург, блукають серед нічної моторошної тиші столиці, їхні зойки і голос закатованого гетьмана Полуботка волають про помсту. Петербург — цитаделя імперії — місто кошмарів, примар і тіней. Воно на болоті. Воно приречене, як і його імперія. Це відчув геніяльно ще Пушкін у своєму «Мідяному Вершнику» і в жакхові відвернувся від майбутнього, що відкривалося його зорові. Шевченко, навпаки, з надією і оптимізмом вдвляється в те «диво», яке знаменує йому майбутній кінець імперії, він з радісного зачудовання сміється і тим обриває свій сон.

Советське шевченкознавство, намагаючися довести, що націоналізм — щось наносне і штучне в поетовій творчості, вказувало, що образ Полуботка нав'язаний «Історією Русів» і не є відповідний до історичної правди.

Бідна історична правда, коли на сторожі її стають такі «ревни-тели!»

Шевченків Полуботок, дійсно, має на собі нашарування легендарності. Але ця легендарність сама є витвором народнього анти-московського духу, що з нього черпав своє поетичне надхнення автор «Історії Русів». Ця книга була поширена не лише в колах української інтелігенції, вона ходила й серед тої частини простолюду, яка піднімалася бодай до елементарної грамотності. О. Кониський згадує, що вже аж 1859 року він бачив «Історію Русів» в переписаній від руки копії у *столяра* Грицька Гавриленка в Полтаві (Кониськ., стор. 97).

Отже, ще і ще раз той самий висновок: Шевченкова антимосковська постава корінилася не у «впливах дворянської націоналістичної романтики», а виходила саме з народніх джерел.

Було б великою помилкою думати, що Шевченко *лише переймав* з народніх джерел антимосковські настрої. Справа стояла інакше. Переймаючи і конденсуючи ці настрої, він надав їм перспективності, пов'язував з цілістю свого світогляду. Аморфній думці народньої пісні надавав гостроти, змістової виразності.

Порівнюючи Козаччину з новими часами необмеженого московського панування, народня свідомість констатувала:

«Славне було Запорожжя всіма сторонами,
А тепера нельзя прожити та за москалями».

(Цит. за Ф. Колессою, Фолкл. елемент в поезії Т. Шевченка, К-Л, 1939, стор. 70).

(Продовження буде)

Петро ОДАРЧЕНКО

ТРАДИЦІЇ ШЕВЧЕНКА В ТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

*До 75-ліття з дня смерті Лесі Українки і до
175-річчя з дня народження Тараса Шевченка*

(Продовження, 2)

В 90 рр. полум'яне слово Лесі Українки набуває справді Шевченківської сили і енергії. Могутня поезія її досягає своїх вершин і дорівнюється до найвеличніших зразків політичної поезії Шевченка. Цей незвичайний революційний запал поезій Лесі Українки, об'єднаних у цикли «Сльози-перли» і «Невільничі пісні» дав привід Іванові Франкові поставити їх поруч із політичними поезіями Шевченка: «Від часу Шевченківського 'Поховайте та вставайте, кайдани порвіте' Україна не чула такого сильного, гарячого та поетичного слова, як із уст цієї слабосилої хворої дівчини. Правда, українські епігони Шевченка не раз 'вривали кайдани', віщували волю, але це, звичайно, були фрази, було переживання не так думок, як поетичних зворотів і образів великого Кобзаря. . . Ще раз повторюю: читаючи м'які та рознервовані писання сучасних молодих українців-мужчин і порівнюючи їх з тими бадьорими, сильними та смілими, при тім такими простими словами Лесі Українки, мимоволі думаєш, що ся хора, слабосила дівчина трохи чи не самотній чоловік на всю новочасну соборну Україну»²⁸.

Ця франківська характеристика не охоплює, звичайно, всієї творчості Лесі Українки, вона стосується лише творів великої поетеси, написаних в період 1893-1898 рр. Пізніше Леся Українка ще глибше і ширше виявила свій могутній талант.

Отже, розглядаючи поезії Лесі Українки, написані в 90 рр., констатуємо ідейну спорідненість її творчості з Шевченковою періоду «трьох літ», себто з політичною поезією Кобзаря.

Шевченко в своєму програмовому вірші «Три літа» з'ясував свій душевний перелім, своє «прозрівання». «Три літа», — пише Шевченко, — «опустошили убоге моє серце тихе, погасили усе добре, запалили лихо». . .

28. І. Франко. Леся Українка. «Літературно-Науковий Вісник», 1898, кн. VII. Цитую за працею Б. Якубського «Творчий шлях Лесі Українки». В кн. «Леся Українка. Твори». Том I. К. «Книгоспілка», 1927, стор. XVIII.

І я прозрівати
Став потроху. . . Доглядаюсь, —
Бодай не казати.
Кругом мене, де не гляну,
Не люди, а змії. . .
І засохли мої сльози,
Сльози молодії.
І тепер я розбитее
Серце ядом гою,
І не плачу, й не співаю,
А вию совою. . .

Леся Українка в поезії «Ворогам» (1895) висловлює аналогічні настрої гніву й ненависти до ворогів України:

. . . Вже очі ті, що так були привикли
Спускати погляд, тихі сльози лити, —
Тепер метають іскри, блискавиці. . .
Уста, що солодко співали й вимовляли
Солодкі речі або тихі жалі,
Тепер шиплять від лютости, і голос
Спотворився, наче свист гадючий. . .

Ця Лесина поезія, написана білим віршем, істотно відрізняється від Шевченкової поезії «Три літа» своїм розміром, своєю ритмікою, але ідейний зміст її і навіть окремі образи тотожні.

В циклі «Невільничі пісні» громадянська лірика Лесі Українки набуває шевченківського патосу, сили й мужности.

Так само як Шевченко у своїй творчості періоду «трьох літ» та періоду «після повернення з заслання» з несамовитою силою картав неволю, царя, панів, рабську психологію земляків і звеличував непохитних борців-мучеників, закликав до боротьби за свободу українського народу й інших поневолених народів царської Росії, так само як Шевченко особливого значення надавав поетичному слову в боротьбі за волю і так само як Шевченко з небувалою силою й пристрастю висловлював свою безмірну жертвну любов до України, — так само й Леся Українка, вірна послідовниця Шевченкових ідей, піднесла на небувалу височінь ті ж самі мотиви громадянської лірики, достосовуючи їх до нових історичних обставин.

У багатьох поезіях Шевченка висловлено гострий і рішучий протест проти царського деспотизму, царської тиранії та проти царів взагалі:

«Бодай кати їх постинали
Отих царів, катів людських. . .»
«Чи буде кара царям, царятам на землі?» —

таких висловлювань можемо багато процитувати з творів Шевченка.

Так само й Леся Українка свою поезію «Напис в руїні» закінчує вимовним гаслом: «Хай гине цар!».

Антицарські мотиви звучать у поезіях «Fiat nox», «Slavus-Slavus», а також у відкритому листі Лесі Українки до французьких письменників «Голос з Росії однієї ув'язненої».

Шевченко гнівно картав і засуджував рабську психологію своїх земляків. Досить згадати образ «землячка» з циновими гудзиками (поема «Сон»). Досить пригадати різні вислови на адресу людей з рабською психологією: «німії подлії раби», «донощики і фарисеї», «раби з кокардою на лобі», «няньки отечества чужого».

Розвиваючи Шевченкові традиції, Леся Українка в поезії «Slavus-Slavus» рішуче засуджує рабську психологію, рабську покірність «синів Слов'янщини»:

Троїстая нагайка тіло крає,
А він ховаючись плете сильце
І братові під ноги простирає.

Шевченко дав геніальну характеристику царської тюрми народів у трьох рядках, що стали крилатим словом, афоризмом:

Од молдаванина до фінна
На всіх язиках все мовчить,
Бо благоденствує.

Цей Шевченків образ країни, «де все мовчить» знайшов свій відгук у Лесиній метафорі «Часи глухонімії», а також і в таких рядках:

«І там, де на всьому лежить печать мовчання,
Де стримані і скарги і пісні. . .»

Шевченко звеличив у своїх творах «споборників святої волі», безстрашних сміливих борців за свободу і права народні, звеличив кавказьких борців, що вели нерівну героїчну боротьбу проти російського імперіялізму й колоніялізму, звеличив Гуса як борця проти німецької експансії.

Непохитність і завз'ятість народніх борців за свободу уособлена у Шевченка в образі мітичного Прометея.

Образ Прометея давав надхнення найвидатнішим митцям світової літератури, він був символом нескорености, символом боротьби. Образ Прометея в різних інтерпретаціях оживає в творчості Есхіла, Овідія, Вольтера, Гете, Байрона, Шеллі, Леопарді тощо. У

всіх письменників до Шевченка образ Прометея уособлював сильну героїчну особистість, боротьбу чи бунт особи проти оточення. У Шевченка — в поемі «Кавказ» образ Прометея виступає як символ нескореного народу.

У поемі «Кавказ» образ Прометея уособлює собою боротьбу й нескореність кавказьких народів.

«Леся Українка», — як слушно зазначає Л. Міщенко, — «слідом за Шевченком в образі Прометея бачить не окрему особу, а народ, що обстоює свободу... Свій народ поетеса називає нащадками Прометея»²⁹. Перегукуючися з рядками Шевченкового «Кавказу»

Споконвіку Прометея
Там орел карає,
Щодень Божий довбе ребра
Й серце розбиває. . .

Леся Українка в поезії «Fiat pox» пише:

Брати мої, нащадки Прометея!
Вам не орел розшарпав груди горді, —
Бридкі гадюки в серце уп'ялись.
Ви не приковані на тій кавказькій кручі,
Що здалека сіяє сніжним чолом,
Про в'язня звістку людям даючи!
Ні, ви поховані в землянках, звідки навіть
Не чутно брязкоту кайданів, ні стогнання,
Ні непокірних слів. . .

Отже, у Лесі Українки, так як і в Шевченка образ Прометея виступає як алегоричний образ нескореного народу.

Леся Українка сприйняла шевченківську трактовку образу Прометея, як найближчу їй по духу.

Шевченко вважав своє поетичне слово важливим чинником в боротьбі за свободу:

«... Возвеличу
Малих отих рабів німих!
Я на сторожі коло їх
Поставлю слово».

Такої ж великої ваги надавала слову й Леся Українка, називаючи його «єдиною зброєю»:

29. Л. Міщенко. «Леся Українка в літературному оточенні». К. 1964, стор. 199. І. Ф. Осляк. «З вогнем Прометея». К. 1969, стор. 100.

Слово, моя ти єдина зброе,
Ми не повинні загинути обое!
Може в руках невідомих братів
Станеш ти кращим мечем на катів.

Шевченко «часто звертався до слова, як до дійової сили, що людські душі 'огнем невидимим пече'. 'Слово правди і любови', 'слово живе', 'слово нове', 'святее слово', 'огненне слово', 'пророче слово' — такими епітетами відзначав Шевченко силу слова і його дійовість у визвольній боротьбі»³⁰.

Таку ж велику силу слова підкреслювала й Леся Українка, прагнучи надати своєму поетичному слову разючості зброї:

«...палкими блискавицями, мечами
хотіла б я вас виховати, слова!»

Шевченко і Леся Українка часто зверталися до образів Біблії, до палкої біблійної мови старозавітних пророків, щоб висловити свої почування, свої ідеї, свою безмежну любов до поневоленої Батьківщини, свої палкі заклики до боротьби. Акад. Л. Булаховський писав, що «Шевченком володіє в старовинному біблійному способі висловлення найбільше вольова стихія — міць намагання пристрасного і гнівного. В орлиному клетоті гнівних пророків... що з'являються до народу, щоб докоряти йому кволість і закликати до великого і високого, він відчуває споріднене своїй душі... Його зближує з ними міць протесту, в основному морального, обурення проти сильних, що використовують свою силу на пригноблення слабших, на розтління 'правди', світлий образ якої, раз підкоривши поетову душу, вже не може в ній умерти. Ось чому легко переключає Шевченко у власні способи висловлення величезної художньої сили — фразеологізми сивої давнини, що поетично ввібрала в себе енергію морального протесту і тим самим міцних поривань до того, що поет вважає досконалим і обов'язковим»³¹.

Так само й Лесею Українкою в біблійному способі висловлення володіє вольова стихія, що є характеристичною рисою великої поетеси. «Не раціоналізм, — каже М. Драй-Хмара, — не утопізм є властивістю Лесі Українки, а волюнтаризм. Нестримний потяг, рух, що тепер у літературі звуть динамізмом характеризує поезію Лесі Українки»³².

30. І. І. Пільгук. «Традиції Т. Г. Шевченка в українській літературі». К. 1963, стор. 264.

31. Акад. Л. Булаховський. «Російські поеми Т. Шевченка та їх місце в системі поетичної мови першої половини XIX століття» (Збірник «Пам'яті Шевченка». М. Академія Наук УРСР. 1944, стор. 77-78).

32. М. Драй-Хмара. «Леся Українка. Життя й творчість». К. ДВУ. 1926, стор. 95.

Ця вольова стихія з найбільшою силою виявляється у Шевченка і Лесі Українки в їхніх творах на біблійні теми. Шевченко у своїх переспівах «Давидових псалмів», у своїх антицарських «подражаніях» пророкам Іезикіїлю, Осії й Ісаї висловлював свої революційні ідеї, картав царів, благав Бога допомогти в боротьбі проти лютого ворога в образі Вавилонського полону малював становище українського народу в московському полоні. Тему Вавилонського полону розвинула Леся Українка в своїх «Єврейських мелодіях», у надзвичайно сильних поемах «Вавилонський полон» і «На руїнах», а також у двох заборонених советською владою і вилучених із 12-томного академічного видання поезіях «Ізраїль в Єгипті» та «І ти колись боролась мов Ізраїль, Україно моя».

У цих двох заборонених тепер в Україні поезіях Лесі Українки сучасний московський цензор побачив не тільки натяк на царську Росію, а й на сучасну дійсність у поневоленій Москвою Україні:

Наші батьки вже лягли підмурівком,
там, де стоять нечистивії храми,
нільськії багна загачено трупом
наших безчасних дідів.

(«Ізраїль в Єгипті»)

Символічний зміст своїх поем про Вавилонський полон Леся Українка виразно розкрила в поезії «І ти колись боролась, мов Ізраїль, Україно моя», що закінчується такими словами:

І доки рідний край Єгиптом буде?
Коли загине новий Вавілон?

Таким *новим* Вавилоном була для України не тільки царська Росія, а й тепер є сучасна російська імперія, що присвоїла собі назву ССРСР.

У цій же поезії советському цензоріві можливо не сподобалися й такі місця:

І знов настав єгипетський полон,
та не в чужій землі, а в нашій власній.

Мабуть цензорам не сподобалися і такі рядки Лесиної поезії:

Чи довго ще, о Господи, чи довго
ми будемо блукати і шукати
рідного краю на своїй землі? . .
. . . Так доверши ж до краю тую зраду,

розбий, розсій нас геть по цілїм світі,
тоді либонь журба по ріднім краю
навчить нас, де і як його шукать.
Тоді покаже батько своєму сину
на срібне марево у далині
і скаже: «Он земля твого народу!
Борись і добувайся батьківщини,
бо прийдеться загинуть у вигнанні
чужою-чуженицею, в неславї».

Шевченко в поезії «Подражаніє Ісаїї» малює візію майбутнього відродження і визволення поневоленого народу:

Нічим отверзуться уста;
Прорветься слово, як вода,
І дебрь-пустиня неполита,
Зцілющою водою вмиа
Прокинеться; і потечуть
Веселі ріки, а озера
Кругом гаями поростуть. . .
. . . І пустиню опанують веселії села.

Так само в поезії Лесі Українки устами пророчиці Тірци змальовано майбутнє воскресення народу:

І зацвіте Сіон весняним крином
І знов поллеться молоком і медом
Земля обітована. . .

Шевченко словами псалма благає Бога:

Поможи, ізбави нас
Вражої наруги.

Леся Українка в поезії «Ізраїль в Єгипті» (заборонений тепер в Україні), також звертається до Бога з благанням:

Боже, рятуй! Наша віра вмирає. . .

(Закінчення буде)

ЗАСТУПНИКИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

АВСТРІЯ:

*M. Petruszczak
Walzmanstr. B. A/Z 2.
Salzburg-Aigen.*

КАНАДА:

*The League for the Liberation
of Ukraine, 140 Bathurst St.,
Toronto, Ont., M5V 2R3.*

АВСТРАЛІЯ:

*Postup Ukrainian
Co-operative Trading Society,
902 Mount Alexander Road,
Essendon, Victoria, 3040*

НІМЕЧЧИНА:

*"Shlach Peremohy"
8000 München 80,
Zeppelinstr. 67.*

АРГЕНТИНА:

*W. Zastawnyj
1425 Soler, 5039 — BS AIRES.*

США:

*Mr. H. Cebrij
136 - 2nd Ave.,
New York, N.Y., 10003,*

БЕЛЬГІЯ:

*Mr. O. Kowal
72 Blvd. Charlemagne,
1040 BRUXELLES.*

Чикаго і околиця:

*Bohdan Kaszuba
6427 W. Forest Preserve Drive.
Harwood Heights, Ill. 60656.*

ФРАНЦІЯ:

*Union des Ukrainiens de France
186, Blvd. St-Germain
75261 PARIS Cedex 06.*

«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ЦЕ НАЙКРАЩИЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК ДЛЯ ВСІХ: КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ І КОЖНОЇ УКРАЇНКИ, СЛУЖИТЬ ТІЛЬКИ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ І ЙОГО БЕЗКОМПРОМІСОВІЙ БОРОТЬБИ ЗА УССД!

СПОВНІТЬ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: ВПЛАТИТЬ ПЕРЕДПЛАТУ, ПРИЄДНАЙТЕ НОВИХ ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ТА РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ ЙОГО ВСЮДИ, ДЕ ЖИВУТЬ УКРАЇНЦІ.